BHAGAVAD - GITA.

॥ श्रीभगवद्गीता ॥

BHAGAVAD - GITA,

ID EST

ΘΕΣΠΕΣΙΟΝ ΜΕΛΟΣ,

SIVE

ALMI KRISHNAE ET ARJUNAE

COLLOQUIUM

DE REBUS DIVINIS,

BHARATEAE EPISODIUM.

TEXTUM RECENSUIT,

ADNOTATIONES CRITICAS ET INTERPRETATIONEM LATINAM

ADIECIT

AUGUSTUS GUILELMUS A SCHLEGEL.

IN

ACADEMIA BORUSSICA RHENANA

TYPIS REGIIS.

MDCCCXXIII.

PROSTAT BONNAE APUD EDUARDUM WEBER,

BIBLIOPOLAM.

VIRO ILLUSTRISSIMO,

LIBERO BARONI

STEIN AB ALTENSTEIN,

POTENTISSIMI AC CLEMENTISSIMI REGIS BORUSSIAE

MINISTRO,

RERUM ECCLESIASTICARUM ET PUBLICAE ERUDITIONIS

PER REGNUM BORUSSICUM PRAESIDI,

GENEROSO OMNIUM DOCTRINARUM FAUTORI,

ACUTISSIMO LITTERARUM ARTIUMQUE ELEGANTIORUM

ARBITRO,

PATRONO SUO OPTIMO,

HANC EDITIONEM

CARMINIS

MAGNA SANCTITATIS FAMA PER INDIAM CELEBRATI,

PRISCA ILLA ET SEVERA GYMNOSOPHISTARUM SAPIENTIA

REFERTI,

STUDIORUM SUORUM IN LINGUAM BRACHMANUM SACRAM

COLLATORUM PRIMITIAS,

OBSEQUENTISSIME

D. D. D.

EDITOR.

PRAEFATIO.

Quum tertio abhinc anno Lutetiae Parisiorum commorarer propter munus mihi demandatum, ut in principe artis typographicae sede typos litterarum Dêvanagaricarum caelandos, feriundos, flandos curarem, quibus Regia munificentia Academiam nostram Rhenanam ditavit: statim circumspicere coepi, quidnam potissimum hisce typis excusum publici iuris facerem. Eligendum erat aliquid non nimiae molis, ne mora diuturniore eruditorum exspectationem frustrarer, nec nimis difficile, ut in tanta librorum inopia, venalium utique ac modico pretio parabilium, tironibus quoque consulerem. Magna sane ineditorum copia praesto mihi erat in Bibliotheca Franciae Regis; sed non magnopere allectabar hac gloriola, ut primus aliquid novi in lucem protraxisse dicerer: siquidem, quantum equidem iudicare valeo, pleraeque librorum Sanscritorum editiones, quae hucusque prodiere, ita sunt comparatae, ut satis ampla tum critico acumini, tum solerti interpretis diligentiae materia relicta sit. Converti igitur animum ad

carmen philosophicum, cui titulus est *Bhagavad-Gîtâ*, quo vix aliud ullum sapientiae et sanctitatis laude per totam Indiam celebratius exstat. Eius argumentum omnibus, qui philosophiae historiam, non solum apud Graecos, sed etiam apud antiquos Asiae populos investigare operae pretium ducunt, dudum innotuerat eleganti interpretatione Anglica viri clarissimi *Caroli Wilkins*, quae anno seculi proxime elapsi octogesimo quinto prodiit; sed ut ipsi vatis divini verba legere possent, id paucis admodum viris doctis inter nostrates, Europaeos dico, obtigerat. Editus quidem est Bhagavad-Gîtae textus Calcuttae, anno aerae a Vikramâditya dictae 1865, qui incidit in A.S. 1808; sed nescio quo casu, plerisque fortasse exemplaribus per ipsam Indiam divenditis, post paucos annos rarissima haec editio est facta. Mihi quidem sedulo anquirenti quidquid librorum Sanscritorum uspiam typis excusum fuit, hunc librum comparandi nunquam sese occasio obtulit, nec prostat is hodie Londini apud bibliopolas Societatis mercatorum in Indiam orientalem commeantium, instructos eos alioquin amplissima librorum Asiaticorum copia. Hoc ipsum exemplar, e quo textum castigatius exprimendum curavi, debeo favori viri mihi amicissimi, et disciplinae Brahmanicae apprime studiosi, *C. Fauriel*. Spero igitur, me haud inutilem operam collocasse in aditu parando facili ad carmen editum licet, pro quasi inedito tamen habendum.

Iam aliquot annis ante quam hoc consilium cepissem, priores Bhagavad-Gîtae lectiones e codicibus Parisiacis in usum meum descripseram. Nunc

[illegible]

iterum eosdem evolvi, et diligenter cum editione Calcuttensi contuli. Scatet haec mendis, quorum pleraque quidem sunt eiusmodi, ut qui vel mediocriter grammaticam Sanscritam calleat, facili negotio ea correxerit. Alia tamen vel doctiori negotinm facessere possint. Tutius omnino visum est codicum fide et auctoritate potius quam coniecturis, quantumvis eae in promptu essent, veram lectionem instaurare. Praeterea desiderio flagrabam per me ipsum cognoscendi, num idem Bhagavad-Gîtae accidisset, quod aliis vetustis Indorum libris, praesertim Hitôpadêso et carminibus epicis accidisse sciebam: nempe ut in diversis codicibus MSctis versus integri, interdum etiam plurium versuum complexus vel valde immutati legantur, vel transpositi, alia sint omissa, alia addita et interpolata. Mox cum gaudio haud mediocri deprehendi, in carmine hoc nostro nullam esse codicum discrepantiam, ne in minimis quidem, et quae sine sententiae, verborum structurae, metrique damno variari potuissent. Quo mirifico codicum consensu, tum Parisiacorum inter se, tum cum exemplari, unde editio Calcuttensis expressa est, tum denique cum eo, quod V. Cl. *Carolus Wilkins* Varanasiae, dum interpretationem suam concinnabat, ante oculos habuit; consensu codicum, inquam, qui sine dubio in diversissimis Indiae partibus scripti fuere: certo certius comprobatur, textum Bhagavad-Gîtae ad nostram usque aetatem religiosissime esse servatum, et carmen nobilissimum plane tale nos habere, quale divino vatis prisci ore olim effusum id fuerat. Hoc idem ex ipso carminis tenore magis

etiam apparet. Circumscriptum id est, quod neminem adhuc animadvertisse miror, numero distichorum perfecto et pleno, septingenario: haud sane fortuito, sed, si quid ego video, certo poetae consilio, ne quidquam aut addere temere, aut demere inde liceret. Ratio philosophica interdum est paullo obscurior, quod nec fieri aliter poterat in rebus tam longe a sensu hominum communi remotis poëtico sermone exornandis. Nexus praesertim sententiarum, dum poëta, brevitati studens, multa transilit cogitatione lectoris supplenda, non ubivis primo adspectu facile intelligitur. Nihil tamen uspiam in toto carmine deprehendi, quod lacerum sit, mutilum vel corruptum.

Quae quum ita se habeant, patet, editorem, qui in eiusmodi libro ingenio abuti voluerit ad sollicitandas lectiones probas, non ardelionis modo partes acturum fore, sed grave quoque piaculum contra antiquitatis auctoritatem admissurum. Restabat provincia, modica quidem ea et angusta, cui tamen administrandae sedulam dedi operam, ut eruditis fidem meam ac diligentiam approbarem. Tacite sustuli menda editionis Calcuttensis; attamen, si quis forte, (cui neo vehementer succenserem) docto cuidam Brachmano, Calcuttae degenti, plus fidei haberet quam mihi, ut is suo iudicio uti posset, omnium, in quibus nostra editio ab illa discrepat, indicem ad calcem adieci. Manifestos calami lapsus, a quibus nullus fere Codex MSctus prorsus est immunis, enotaveram quidem, sed ut chartae et lectoris taedio parcerem, silentio praetermisi. De paucis, quae variae lectionis nomi-

ne vere digna sunt visa, in *Adnotationibus criticis* disputavi, ita tamen, ut nihil eorum, etsi potiora arbitrabar, in textum inferrem, dummodo tolerabilis esset lectio Calcuttensis.

Codices Parisiaci quatuor sunt numero, omnes chartacei et eleganter litteris Dêvanagaricis exarati, quorum nunc sigla accuratius sunt exponenda, ut lector, Bibliothecam Franciae Regis aditurus, haud dubitanter eos cum excerptis meis conferre possit.

A. in Catalogo Hamiltoniano Codd. Mss. Sanscritorum Bibl. Reg. Paris. locum sextum inter Dêvanagaricos occupat, inscriptus chartae octuplicatae in transversum positae. Exhibet textum Bhagavad-Gîtae cum *Srídhara-svaminis* commentario, cui titulus est *Subhódinî.*

B. in Catalogo Hamiltoniano numero VII notatus, scriptus est forma minima, ita ut quaevis pagina non ultra quinque lineas capiat, ornatus picturis quibusdam miniatis. Amplectitur *quinque Gemmas*, i. e. quinque episodia e Mahâbhârato, insigni pietatis fama celebrata, inter quae Bhagavad-Gîta principem locum obtinet.

C. itidem forma minima, praecedenti est simillimus, facile tamen eo indicio distinguitur, quod Bhagavad-Gîtae textum solum continet, nec picturis ornatus est.

D. non recensetur in Cat. Hamilton., nuper demum emtus cum compluribus aliis Codd. MSctis Sanscritis ex libris viri de litteris Indicis, quas ei utpote homini militari non nisi per interpretes

ediscere vacaverat, liberali quodam studio optime meriti, *De Polier*, olim tribuni militum apud Anglos, deinde apud Indiae, qui tunc fuit, imperatorem. Codex hic literis crassioribus exaratus in charta, nisi fallor, non ab opificibus Indicis praeparata, sed ex Europa allata, a minus docta manu profectus est, non tamen plane contemnendus. Omnino Codd. B. et C. optimae sunt notae; Cod. A. commentario sese commendat, ceterum castigata scriptura hosce fortasse non aequat.

Ne cuiusquam in Bhagavad-Gîtae textu navatam operam invidiose dissimulasse videar, verbo monendum est de excerptis ex hoc carmine, quae *Othmarus Frank*, professor Herbipolitanus, Chrestomathiae suae Sanscritae parti secundae inseruit.

Prodierunt ea anno 1821, quo tempore iam omnia praesidia ad editionem meam concinnandam paraveram: sed etiamsi multo prius in manus meas venissent, nihil quidquam in illis me visurum fuisse arbitror, quod ab instituto meo deterrere me posset. Exhibet Frankius, nescio quo consilio, carmen a capite et fine mancum: priorum quatuor lectionum *loca selecta*, sequentes usque ad tertiam decimam integras. Harum textum dedit nudum sine ulla animadversione; priorum excerptis interpretationem addidit: quam si quis intelligit, nae eum me sagaciorem esse, libenter fateor. Sustulit nonnulla menda editionis Calcuttensis, multo plura subsistere passus est, novos errores de suo haud paucos numero invexit: de quibus

omnibus lectorem ne verbo quidem commonefecit. Ceterum in scribendi ratione, quatenus ea scribentis arbitrio permittitur, presse sequutus est editionem Calcuttensem, servavit etiam morem istum, de quo mox agemus, incommodum sane, verba per integros versus continuandi. Apparet, eum nullo alio ex fonte, quam ex hoc, textum suum derivasse. Adde, quod paginae huius Chrestomathiae squalent litterarum, quas editor lithographice exprimendas curavit, portentosa quadam deformitate. Tantopere abhorrent litterae Frankianae a formis consuetis, tam male et confuse sunt delineatae, ut vel exercitatissimum vario codicum charactere lectorem, nedum tironem, morari possint. Ipsum Ganêsam, litterarum inventorem, si hasce inspicere posset, naso isto suo elephantino fastidiose inde averso, puto clamaturum esse, nec DIs nec hominibus eiusmodi litteras legendas debere proponi. Qua in re nulla tamen est artis lithographicae culpa: siquidem *Bernstenius* noster, professor Vratislaviensis, lithographice expressis nuper, in usum auditorum suorum, aliquot Hitôpadêsi paginis, ostendit, id elegantissime, et ita quidem, ut ipso adspectu oculi oblectentur, fieri posse.

Iam devenio ad nostram scribendi vocabula Sanscrita rationem, quae in omnia diversa abit ab editione Calcuttensi Bhagavad-Gîtae, ceterorumque librorum, qui cura Brachmanum doctorum ibidem prodiere. Non tamen in textu hac ex parte ordinando arbitrio meo licenter indulsi, sed sequutus sum tum exemplum virorum doctorum, qui hucusque libros

Sanscritos edidere: *Careyi* et *Marshmanni*, *Colebrookii*, *Caroli Wilkins* et nostratis *Boppii*; tum consuetudinem, quam in codicibus Dêvanagaricis dominari observavi. Nam quod librarii Indici vocabula per integros versus continuant, id non fit ex ullo grammaticae artis praecepto, sed ut chartae parcatur, de quo nos minime solliciti sumus.

Nihil est, quod perspicuitati et facilitati legendi magis obstet: fac enim, lectorem grammaticam linguae Sanscritae et omnem dictionum copiam tam probe memoria tenere, ut sine ulla haesitatione infinitum paene litterarum complexum in membra sua dispescere possit, ipsorum tamen oculorum errore, quae mens discrevit, denuo confundentur. Vel in sermone patrio quemvis haesurum esse arbitror, si quid copulatis sine intervallo litteris scriptum subito recitandum ei proponeretur.

Praeterea eis libri Sanscriti eduntur, qui summam istam linguae difficillimae facultatem nondum sunt adepti. Quamobrem magno consensu viri docti, quos supra memoravi, censuere, separanda esse scribendo verba, quatenus rite separari possent. Notum autem est, in sermone Sanscrito permulta, vocalitatis cuiusdam gratia, dum littera finalis et initialis sequentis vocabuli aut coalescunt aut variis modis sese invicem afficiunt, inter se copulari, quae grammatice sunt seiuncta. In hisce si hanc regulam ponamus, ubicunque aliquid mutatum sit in litteris contiguis, vocabula scriptione esse continuanda, ne scilicet effectus a caussa sua divellatur, nimis arctis finibus circumscribenda foret

separandi facultas. Satius est igitur, natnrales pronuntiandi leges solas spectare.

Recte monuit *Boppius* in praefatione sua ad episodium de Nala, quae in vocalem desinunt et a consonante excipinntur, rite separari posse; consonantem finalem contra cum vocali sequenti in unam syllabam coalescere. Quod si consonans in fine vocabuli ab alia consonante excipitur, qnoties prior aut reapse est tenuis, aut in tenuem abiit, licet eam apocopes signo apposito a sequenti vocabulo separare; media finalis vero, sive tenuis in mediam emollita, eget ope litterae *sonorae*, ut rite pronuntiari possit. Hoc et inde patet, quod Indi in fine versuum, ubi coniunctio litterarum cessat, mediam semper in tenuem commutant.

Excipienda tamen est conversio spiritus finalis (विसर्ग) in sibilantem vel *repha* superscriptum: haec enim coniunctionem vocabulorum postulat, etiamsi, ad nostrum quidem sensum, pronuntiatione ea plane sunt distincta.

Spiritus finalis variis conversionibus est obnoxius, quae suis quaeque regulis determinantur. Id solum scribentis arbitrio est relictum, ut ante sibilantes aut locum suum tueri spiritus, aut in eam sibilantem, qua excipitur, transire possit.

Diversa est lex puncti superscripti (अनुस्वार) quod per *nasalem mutabilem* optime definiri potest. Id mutare non licet ante litteras quasdam: semivocales, sibilantes et adspirationem; ante vocales necessario in ultimam labialem convertitur; ante conso-

nantes quinque ordinum aut scribi potest, aut converti in nasalem eius ordinis, a quo excipitur. In editionibus librorum Sanscritorum Calcuttensibus convertitur fere semper spiritus finalis ante sibilantes, et punctum superscriptum ante consonantes proprie sic dictas. Huno morem nequaquam agnoscunt codices litteris Dêvansgaricis exarati, quotquot mihi quidem evolvere obtigit, et, nisi fallor, e scriptura Bengalica is irrepsit in Dêvanagaricam. Repudiandum censui, quoniam magnopere obstat separationi vocabulorum. Habet et hoc incommodi, quod notae terminationes, quasi aliam subinde personam induentes, lectorem minus exercitatum specie quadam nova atque incognita deludunt. Peccant librarii in codicibus Dêvanaganicis alteram in partem, quod puncto superscripto pro mero scripturae compendio in ipso simplicium vocabulorum corpore abutuntur, dum scribunt ex. gr. भवंति pro भवन्ति, ubi re vera non mutabilis est nasalis, sed definita, quae nunquam loco suo moveri possit.

Princeps orthographiae Sanscritae lex est, pronuntiationem quam fidelissime exprimere. Sed luserunt in ea Indorum grammatici, et inepta sua sedulitate id effecerunt, ut rem, per se planissimam, intricatam et confusam redderent. Sufficiat exemplum, quod vir clarissimus *T. H. Colebrooke* in Grammatica sua p. 30 adnotavit; vocabulum संस्कर्ता secundum quorundam grammaticorum praecepta centum et octo diversis modis scribi posse. Haec merae sunt nugae et vana subtilitatis ostentatio. Bene nobiscum

actum est, quod librarii, ad finem laboris sui properantes, eiusmodi commenta non curarunt. Quid attinet, quaeso, litteras cumulare, quae nec distincte pronuntiari, neque auditu percipi possunt, nec denique ad quantitatem definiendam quidquam valent, rationem vero etymologicam plane turbant atque evertunt? Quotiescunque pluribus modis scribere licet, simplicissimum praeferendum esse existimo. Quare citra necessitatem geminatas litteras exulare iussi, eas contra, quae certa quadam derivandi regula nituntur, accurate conservavi. Ex. gr. minus recte scribitur बुधा तत्व सत्व, qualia passim tamen in libris editis leguntur, pro बुद्धा तत्त्व सत्त्व et sio porro.

Haud mediocrem ad perspicuitatem vim habet aphaeresis signum (ऽ), quapropter ubique loco suo id apposui. Librarii istud plerumque negligunt, editores Calcuttenses non raro notam, toties ab ipsis quoque neglectam, alieno loco apponunt, ex. gr. ut significent, litteram अ vel आ initio vocabuli cum eadem in fine praecedentis in singulam productam esse contractam. Haec omnino non est aphaeresis, sed synaloephe.

Verum de orthographia fusius in grammatica disputare oportebit. Vehementer autem est optandum, ut viri docti de hisce minutiis inter se consentiant, ne lector, quoties novum librum Sanscritum adierit, diverso scribendi mori adsuescere cogatur. De plurimis inter eos iam convenire video; de reliquis spero non nimis acriter disceptatum iri: nihil enim magis displicet castigato eruditorum Europaeorum iudicio, quam otiosae argutiae.

In adnotationibus criticis saepius provocavi ad metrum; dicendum igitur est aliquid de re metrica carminis nostri. Dubitanter ad hoc me accingo, in quo nullum alium ducem sequor quam observationem meam usus poëtici. Multa sane recondita profert V. Cl. *H. T. Colebrooke* in dissertatione sua de Poësi Sanscrita et Pracrita, praecipue de artificioso isto versificandi genere, tum in infinitum variato, tum severissimis legibus adstricto, quod poetae seriores coluerunt. De *Sloco* autem, metro simplicissimo et, ut videtur, antiquissimo, quod per omnem poësin epicam et gnomicam Indorum late dominatur, brevior est, quam vellem, (As. Res. ed. Lond. Vol. X, p. 438, 439) et fateor me regulas ab eo traditas non satis assequi. Veniam mihi dabunt doctiores, si prima elementa paucis retractavero, quoniam ea arctissimo vinculo cum iis nexa sunt, quae nondum satis dilucidata mihi esse videntur.

Quantitatis leges linguae Sanscritae cum Graeca sunt communes: syllabae aut longae sunt, aut breves secundum vocalium naturam; producuntur praeterea positione. Vocales longae vero a brevibus eiusdem nominis signo peculiari ubique distinguuntur, ut adeo scriptura ipsa quantitatem patefaciat, quo commodo lingua Latina omnino caret, Graeca in litteris Simonideis duntaxat fruitur. Positionis regulae strictiores sunt, quam apud Graecos et Latinos; nam et liquidae et semivocales, et littera ह् sive adspiratio, et spiritus finalis, cum quavis consonante coniunctae positionem faciunt, et littera ह् sola per se syllabam an-

tecedentem producit. Syllaba longa duorum est temporum, brevis unius, plane ut apud Graecos et Latinos. Duplici autem versuum genere poëtas Indorum uti nos docet *Colebrookius*: quorum alterum quantitate metiuntur, videlicet ut syllabarum numerus variari possit, dummodo temporum numerus constet; alterum certo syllabarum numero terminatur. Hoc posterius iterum in duo genera distribuitur, quorum alterum monoschematicum dicere possumus, in quo semper iidem pedes eodem ordine redeunt; alterum liberum sine ullo quantitatis respectu. Eiusmodi versus, nisi accedat *ὁμοιοτέλευτον* vel alia quaedam sonorum concinnitas, vix hoc nomine digni esse videntur. Quousque licentia versificandi evagetur in *Védis*, ignoro; sed fieri potuit, ut propter antiquitatis reverentiam et divinam libri auctoritatem pro versibus haberentur, qui veri versus non sunt, aut saltem valde rudes et imperfecti. Istud vero metrum heroïcum et gnomicum, de quo nunc agitur, ad medium quoddam genus pertinet et mixtum ex utroque: quippe in cuius parte aliqua syllabis longis vel brevibus promiscue uti liceat, altera pars certis legibus sit adstricta. *Slocus* est distichon, cuius uterque versus sedecim syllabis constat, et caesura aequaliter dividitur. Nonnulli aiunt, *Slocum* quaternis versibus octo syllabarum absolvi, sed accuratior est nostra ratio. Hoo enim interest inter caesuram et versus clausulam, quod coniunctio litterarum (संधि) caesuram egreditur, sistitur contra in fine versuum. Porriguntur quoque interdum ultra caesuram verba

composita longiora, ita tamen, ut in membra sua legitima concidantur; quod in fine versuum nunquam fieri solet. Hoc vero commune habet caesura cum versus clausula, quod utrobique in ultima syllaba quantitatis ratio non habetur. Schema *sloci* vulgatissimum hoc est:

⏓⏓⏓⏓ | ⏑ — — ⏒ | ⏓⏓⏓⏓ | ⏑ — ⏑ ⏒
⏓⏓⏓⏓ | ⏑ — — ⏒ | ⏓⏓⏓⏓ | ⏑ — ⏑ ⏒

Et id ipsum prae se ferunt versus isti, quos Vâlmîkis, metri huius inventor, inscius quasi et vehementi affectu commotus, pronuntiasse narratur. (RAM. I, cap. 2, sl. 18.) In ultimo versuum pede nihil uspiam váriatur, proximus ante caesuram locus varios pedes admittit, nunquam tamen, nisi fallor, diiambum vel secundum paeonem, scilicet ne similes evadant clausulae. Non adversatur rationi nostrae, quod in Rameïde *slocus* quatuor pedibus definitur:

पादैश्चतुर्भिः संयुक्तमिदं वाक्यं समाक्षरैः ।

nam poëtica rei metricae expositio non nimis est urgenda. Et conciditur sane hoc distichon in quatuor pedes vel articulos, numero syllabarum aequales; id modo teneamus, bina singulorum versuum membra rhythmo, in quem exeunt, esse diversa et sibi invicem quodammodo opposita.

Duobus duntaxat metris utitur Bhagavad-Gitae auctor: *sloco*, de quo iam egimus, per universum

carminis sui tenorem; quotiescunque vero spiritu lyrico altius exsurgit, alia quadam distichorum specie, quorum singuli versus viginti duabus syllabis concluduntur. Cuius metri nomen, quod tradam, non habeo; schema proponam.

```
⏒ – ⏑ – | – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓ ‖ ⏒ – ⏑ – | – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓
⏒ – ⏑ – | – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓ ‖ ⏒ – ⏑ – | – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏓
```

Est et hoc mixti generis: ultimus pes quaternorum membrorum inter se aequalium semper idem est; ceterae sedes nonnullos alios pedes admittunt, hunc fere in modum:

⏒ – ⏑ –	– ⏑ ⏑	– ⏑ – ⏓	⏒ – ⏑ –	– ⏑ ⏑	– ⏑ – ⏓
⏒ – – –	⏑ ⏑ –		⏒ – – –	⏑ ⏑ –	
	– ⏑ –			– ⏑ –	

Haec hactenus. Quae eo potissimum consilio protuli, ut certiora edocerer. Etenim versificandi ratio maximi est in re critica momenti. Metro vitiato suspecta fit lectio; sed metrum claudicare non tuto pronuntiare possumus, nisi leges metricas penitus exploratas habeamus.

In interpretatione mea Bhagavad-Gîtae elaboranda interpretationem Anglicam V. Cl. *Caroli Wilkins* magno mihi adiumento fuisse, non modo non diffiteor, sed ultro gratoque animo id agnosco. Nonnullis tamen in locis ab antecessoris mei vestigiis abscedendum esse arbitratus sum: quod utrum recte fecerim

necne, ipse eruditissimus interpres Anglus, si, quae tot ante annos scripsit, revisere voluerit, ceterique harum litterarum arbitri iudicabunt. Praecipua autem mihi cura fuit, ut tum Latine, tum perspicue scriberem, quandoquidem nihil efficitur interpretatione, quam per se satis bene intelligere nequeas, nisi eum ipsum librum, unde expressa sit, commentarii vice evolvas. Quod si quis novum et inauditum loquendi morem invehat, dum, adversante eius linguae, qua utitur, genio, verbum e verbo reddere conatur: necessario evenit, ut locutiones verborumque conclusiones, quae linguae longe diversae indolis propriae sunt ac domesticae, ideoque leniter profluunt, praepostera imitatione effictae, lectoribus contortae videantur atque inexplicabiles.

Ceterum linguam Latinam valde idoneam existimo, in quam libri Sanscriti convertantur. Non gravatur ea sarcinis istis particularum, articulorum, tum definiti tum indefiniti, pronominum personalium, verborumque diversi generis auxiliarium, quas pleraeque populorum Europae recentiorum linguae secum trahere coguntur, propter terminationum inopiam, quibus genera, numeri, casus nominum, personae, tempora, modi verborum apte et cum sonora quadam suavitate discriminentur. Idcirco sermo Latinus tum verborum structuras, quales sunt in lingua Sanscrita, et inversiones audacissimas feliciter imitari potest, quum ipsae terminationes prodant, quaenam dictiones, etsi longo verborum ambitu disiunctae, sensu inter se sint colligandae, tum brevitatem aemu-

lari, quae magis ad verborum numerum, quo sententia quaedam absolvi possit, quam syllabarum, est exigenda. In uno tamen lingua Graeca propius ad Sanscritam accedere videri debet, et praeferenda foret, si parem eius scribendae facultatem haberemus: in licentia componendi, inquam, et nova subinde vocabula e variis membris apte coagmentatis fingendi. Quo in genere nunquam lingua Latina Graecam aequavit; Sanscrita vel Graecae antecellit. Attamen non plane destituta est compositis vocabulis lingua Latina, nisi, fastidio seculi Augustei ducti, Enniana, Pacuviana, Lucretiana pleraque respuere velimus. Quidni et nobis aliquid novi fingere liceat, dummodo id analogiae sit consentaneum, neque ulli ambiguitati obnoxium? Vocabula composita tum poësin splendidissime ornant, tum magnam vim habent et utilitatem in severiorum scientiarum disciplina, philosophica, mathematica, physica, concise et accurate tradenda. Haec posterior provincia propria est earum dictionum, quas *abstractas* appellare solent. Utrisque lingua Sanscrita abundat; abstractas, contra usum plerarumque linguarum, in poësi quoque liberaliter admittit. Negari nequit, in hoc etiam genere linguam Latinam nimis angustis finibus esse circumscriptam: Romani magis rebus agendis nati, quam otiosis ingenii subtilitatibus, quidquam in sermone suo proferre reformidarunt, quod ab usu vulgari abhorreret. Queritur Quintilianus, quae Sergius Flavius ex Graeco formaverat, admodum dura esse. Utinam plura Flaviana haberemus! Melioris ea forent notae, quam quae seriores excogitarunt. Ut

nunc se res habet, alicubi more Romanorum confugiendum est ad Graeca; interdum Latinitatem patrum ecclesiae in auxilium vocabimus. Est sane incommoda duplex haec linguae Latina inopia, sed compensatur reliquis, quas supra exposui, virtutibus.

Video nonnullos, cum in notiones philosophis Indicis peculiares incidunt, a sensu nostro adeo remotas, ut vix ullum vocabulum nobis usitatum iis plane respondeat, ipsum vocabulum Sanscritum in interpretationem suam inferre solere. Atqui, ex mea quidem sententia, hoc non est e peregrino sermone in nostrum convertere, sed nihil aliud quam verba Sanscrita litteris Latinis scribere. Ergo conatus sum omnia Latina facere, et notionum quoque philosophicarum veram vim et indolem exprimere, quatenus id sine longis verborum ambagibus fieri posset. Sed in reconditioribus me semper poëtae mentem recte divinasse, affirmare non ausim.

Omnino, diserte hoc declaro, ne cuiusquam exspectationem fallam: in iis, quae hucusque perfeci, criticam et grammaticam Bhagavad-Gîtae rationem sic satis expediisse mihi videor; philosophicam nondum attigi. Altioris ea est indaginis, quam quae in procinctu et opera tumultuaria tradi possit. Explicanda est universa poëtae de rebus divinis humanisque doctrina; explicandus porro nexus singularum sententiarum cum primis, quae ponit, philosophiae suae fundamentis; in qua opera neminem feliciter versaturum esse puto, nisi prius meliores de hoc carmine scriptos commentarios, qui plurimi

exstant, accurate inspexerit. Mihi ex uno, supra memorato, partem aliquam duntaxat describere Parisiis vacavit: unde tamen haud mediocrem fructum percepi. Insunt praeterea carmini nostro mythologica multa, quae expositione indigent. Disputandum erit denique de poëtae aetate, quem nonnulli ad recentiora secula detrudunt; mihi, ut hoc praecipiam, vetustissimus videtur. Sine dubio valde antiqua fuit apud Indos philosophiae origo. Narratur in Rameïde, in sanctissimo illo sacrificio, equi immolatione, quod rex Dasarathas celebravit, ut filios sibi a Deum concilio expeteret, Brachmanos post convivium de rationibus philosophicis inter se concertasse (RAM. I. c. 12, Sl. 23-25). Quod si omnia, quae ad cultum humanitatis spectant, longe antiquiora apud Indos et Aegyptios, quam apud Graecos, fuisse constat: quidni illis Pythagoram suum vel Platonem concedamus multis seculis ante, quam hi, quos nominavi, philosophi, et ipsi sacerdotum Aegyptiorum disciplina imbuti, in Graecia florerent? Sed haec obiter: res enim strictioribus argumentis, tum e carminis ipsius indole et stilo, tum ex universa religionum ac philosophiae per Indiam historia petitis, erit conficienda.

Eiusmodi igitur commentarium, quo Bhagavad-Gîta mythologice, historice, philosophice illustretur, edere decrevi, quamprimum eius conscribendi facultas mihi concessa fuerit; et tunc demum omni ex parte interpretis munere me defunctum esse putabo.

Haec fere erant praecipua, quae praemonenda censerem. Unum superest. Magistrorum reverentia a

Brachmanis inter sanctissima pietatis officia refertur. In quo plane me habent doctrinae suae sectatorem, et religio foret, in ipso priscae sapientiae aditu huius officii oblivisci. Ergo te primum, vates sanctissime, Numinisque hypopheta, quisquis tandem inter mortales dictus tu fueris, carminis huius auctor, cuius oraculis mens ad excelsa quaeque, aeterna atque divina cum inenarrabili quadam delectatione rapitur: te primum, inquam, venerabundus salvere iubeo, et vestigia semper adoro. Vos porro, viri doctissimi, qui laboribus vestris haec Musarum avia mihi aperuistis; inprimis tu, vir amicissime, qui linguae Brachmanum sacrae elementa ore tuo suavissimo mihi tradere haud dedignatus es; tu quoque, frater dilectissime, qui exemplo tuo ad opus arduum suscipiendum me excitasti: pro beneficio in me collato gratias, quas ego agere possum, maximas acceptas habetote. Vos autem omnes, qui haec lecturi estis, ut, quae in praesentia offerre vobis potui, boni consulatis, oro rogoque.

BHAGAVAD-GITA

ID EST

ΘΕΣΠΕΣΙΟΝ ΜΕΛΟΣ,

SIVE

ALMI KRISHNAE ET ARJUNAE

COLLOQUIUM

DE REBUS DIVINIS.

॥ ॐ ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।
मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १ ॥

॥ संजय उवाच ॥

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।
आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥
पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥
अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥
धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥ ५ ॥
युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान् निबोध द्विजोत्तम ।
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान् ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥
भवान् भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ।
अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥
अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।
नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥
अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितं ।
पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्षितं ॥ १० ॥
अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।
भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥
तस्य संजनयन् हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।
सिंहनादं विनद्योच्चैः शंखं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥
ततः शंखाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।
सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १३ ॥
ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।
माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शंखौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥
पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।
पौण्ड्रं दध्मौ महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥
अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥
द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।
सौभद्रश्च महाबाहुः शंखान् दध्मुः पृथक् पृथक् ॥ १८ ॥
स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन् ॥ १९ ॥
अथ व्यवस्थितान् दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः ।
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः ॥ २० ॥
हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥ २१ ॥
यावदेतान् निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।
कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन् रणसमुद्यमे ॥ २२ ॥
योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेऽत्र समागताः ।
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

॥ संजय उवाच ॥

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमं ॥ २४ ॥
भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षितां ।
उवाच पार्थ पश्यैतान् समवेतान् कुरूनिति ॥ २५ ॥

तत्रापश्यत् स्थितान् पार्थः पितॄन् अथ पितामहान् ।
आचार्यान् मातुलान् भ्रातॄन् पुत्रान् पौत्रान् सखींस्तथा ॥ २६ ॥
श्वशुरान् सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।
तान् समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान् बन्धूनवस्थितान् ॥ २७ ॥
कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

॥ अर्जुन उवाच ॥

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितं ॥ २८ ॥
सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥
गाण्डीवं स्रंसते हस्तात् त्वक् चैव परिदह्यते ।
न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥
निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।
न च श्रेयो ऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥
न काङ्क्षे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।
किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥
येषामर्थे काङ्क्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।
त इमे ऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥
आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः संबन्धिनस्तथा ॥ ३४ ॥

एतान् न हन्तुमिच्छामि घ्नतो ऽपि मधुसूदन ।
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥
निहत्य धार्तराष्ट्रान् नः का प्रीतिः स्याज्जनार्दन ।
पापमेवाश्रयेदस्मान् हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥
तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान् सबान्धवान् ।
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥
यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकं ॥ ३८ ॥
कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुं ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥
कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मो ऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥
अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः ॥ ४१ ॥
सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।
पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥
दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः ।
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥
उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।
नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

अहो बत महत् पापं कर्तुं व्यवसिता वयं ।
यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥
यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

॥ संजय उवाच ॥

एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादो नाम प्रथमो ऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ संजय उवाच ॥

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणं ।
विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

कुतस्त्वां कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितं ।
अनार्य्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥
क्लैव्यं मास्म गमः पार्थ नैतत् त्वय्युपपद्यते ।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥
गुरूनहत्वा हि महानुभावान् श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।
हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव भुंजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥
न चैतद्विद्मः कतरं नो गरीयो यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।
यानेव हत्वा न जिजीविषामस्ते ऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥
कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।
यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे शिष्यस्ते ऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नं ॥ ७ ॥
न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणां ।
अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यं ॥ ८ ॥

॥ संजय उवाच ॥

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः ।
न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह ॥ ९ ॥
तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः ॥ १० ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।
गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥ ११ ॥
न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।
न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परं ॥ १२ ॥
देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥
मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ॥ १४ ॥
यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।
समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥
नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥
अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततं ।
विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित् कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।
अनाशिनो ऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ १८ ॥
य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतं ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥
न जायते म्रियते वा कदाचिन्नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।
अजो नित्यः शाश्वतो ऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥
वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययं ।
कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कं ॥ २१ ॥
वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरो ऽपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥
नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥
अच्छेद्यो ऽयमदाह्यो ऽयमक्लेद्यो ऽशोष्य एव च ।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलो ऽयं सनातनः ॥ २४ ॥
अव्यक्तो ऽयमचिन्त्यो ऽयमविकार्यो ऽयमुच्यते ।
तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥
अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतं ।
तथापि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्ये ऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥
आश्चर्यवत् पश्यति कश्चिदेनमाश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः ।
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥
देही नित्यमवध्यो ऽयं देहे सर्वस्य भारत ।
तस्मात् सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥
स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकम्पितुमर्हसि ।
धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयो ऽन्यत् क्षत्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥
यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतं ।
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशं ॥ ३२ ॥
अथ चेत् त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥
अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति ते ऽव्ययां ।
संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥
भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।
येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवं ॥ ३५ ॥
अवाच्यवादांश्च बहून् वदिष्यन्ति तवाहिताः ।
निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किं ॥ ३६ ॥
हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्ष्यसे महीं ।
तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।
ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥
एषा ते ऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ ३९ ॥
नेहाभिक्रमनाशो ऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ ४० ॥
व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।
बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयो ऽव्यवसायिनां ॥ ४१ ॥
यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥
कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदां ।
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥
भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसां ।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४ ॥
त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ॥ ४५ ॥
यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ।
तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ ४६ ॥
कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गो ऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ ४८ ॥
दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद् धनंजय ।
बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥
बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।
तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलं ॥ ५० ॥
कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयं ॥ ५१ ॥
यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।
तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥
श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।
स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किं ॥ ५४ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् ।
आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥
दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।
वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत् प्राप्य शुभाशुभं ।
नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥
यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥
विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥
यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥
तानि सर्वाणि संयम्य युक्त ग्रासीत मत्परः ।
वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥
ध्यायतो विषयान् पुंसः संगस्तेषूपजायते ।
संगात् संजायते कामः कामात् क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥
क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात् प्रणश्यति ॥ ६३ ॥
रागद्वेषवियुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।
ग्रात्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥
प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥
नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।
न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखं ॥ ६६ ॥

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनो ऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि ॥ ६७ ॥
तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥
या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥
आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।
तद्वत् कामा यं प्रविशन्ति सर्वे स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥७०॥
विहाय कामान् यः सर्वान् पुमांश्चरति निःस्पृहः ।
निर्ममो निरहंकारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥
एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वास्यामन्तकाले ऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्री
कृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम द्वितीयो ऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

ज्यायसी चेत् कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।
तत् किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥
व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयो ऽहमाप्नुयां ॥ २ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

लोके ऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मया ऽनघ ।
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनां ॥ ३ ॥
न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषो ऽश्नुते ।
न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥
न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥
कर्मेन्द्रियानि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।
इन्द्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥
यस्त्विन्द्रियानि मनसा नियम्यारभते ऽर्जुन ।
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥
नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।
शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

यज्ञार्थात् कर्मणो ऽन्यत्र लोको ऽयं कर्मबन्धनः ।
तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर ॥ ९ ॥
सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।
अनेन प्रसविष्यध्वमेष वो ऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥
देवान् भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ।
परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥
इष्टान् भोगान् हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तान् न प्रदायैभ्यो यो भुंक्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥
यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।
भुंजते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥
अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥
कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवं ।
तस्मात् सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितं ॥ १५ ॥
एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥
यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥ १७ ॥
नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पुरुषः ॥ १९ ॥
कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥
यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत् प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥
न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥
यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥
उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहं ।
सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥
सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।
कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहं ॥ २५ ॥
न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनां ।
जोषयेत् सर्वकर्माणि विद्वान् युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥
प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।
अहंकारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥
तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मन्दान् कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥
मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥
ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥
ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतं ।
सर्वज्ञानविमूढांस्तान् विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥
सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥
इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छेत् तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥
श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।
महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणं ॥ ३७ ॥

धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च ।
यथोल्वेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतं ॥ ३८ ॥
आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।
कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥
इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनं ॥ ४० ॥
तस्मात् त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहिह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनं ॥ ४१ ॥
इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥
एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदं ॥ ४३ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम तृतीयो ऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययं ।
विवस्वान् मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवे ऽब्रवीत् ॥ १ ॥
एवं परंपराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।
स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥
स एवायं मया ते ऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।
भक्तो ऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमं ॥ ३ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।
कथमेतद् विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥
अजो ऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरो ऽपि सन् ।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥
यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहं ॥ ७ ॥

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृतां ।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ८ ॥
जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सो ऽर्जुन ॥ ९ ॥
वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।
बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥
ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहं ।
मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥
काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।
क्षिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥
चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।
तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययं ॥ १३ ॥
न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।
इति मां यो ऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥
एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।
कुरु कर्मैव तस्मात् त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतं ॥ १५ ॥
किं कर्म किमकर्मेति कवयो ऽप्यत्र मोहिताः ।
तत् ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसे ऽशुभात् ॥ १६ ॥
कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।
अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।
स बुद्धिमान् मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥
यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः ।
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥ १९ ॥
त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित् करोति सः ॥ २० ॥
निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।
शारीरं केवलं कर्म कुर्वन् नाप्नोति किल्विषं ॥ २१ ॥
यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।
समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥ २२ ॥
गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।
यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥
ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतं ।
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥ २४ ॥
दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुह्वति ॥ २५ ॥
श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुह्वति ।
शब्दादीन् विषयानन्ये इन्द्रियाग्निषु जुह्वति ॥ २६ ॥
सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ २८ ॥
अपाने जुह्वति प्राणं प्राणे ऽपानं तथापरे ।
प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥
अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु जुह्वति ।
सर्वे ऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मषाः ॥ ३० ॥
यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनं ।
नायं लोको ऽस्त्ययज्ञस्य कुतो ऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥
एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।
कर्मजान् विद्धि तान् सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥
श्रेयान् द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ।
सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥
तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥
यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव ।
येन भूतान्यशेषेण द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥
अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ३६ ॥
यथैधांसि समिद्धो ऽग्निर्भस्मसात्कुरुते ऽर्जुन ।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।
तत् स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ३८ ॥
श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।
ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥
श्रद्धाव अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा[1] विनश्यति ।
नायं लोको ऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥
योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयं ।
आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ॥ ४१ ॥
तस्माद्ज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।
छित्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानयोगो नाम चतुर्थो ऽध्यायः ॥ ४ ॥

1) [illegible] श्रद्धवत् [illegible]

॥ अर्जुन उवाच ॥

संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।
यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितं ॥ १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।
तयोस्तु कर्मसंन्यासात् कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥
ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति ।
निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात् प्रमुच्यते ॥ ३ ॥
सांख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।
एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलं ॥ ४ ॥
यत् सांख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।
एकं सांख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥
संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म न चिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥
योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।
सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

नैव किंचित् करोमीति युक्तो मन्येत तत्ववित् ।
पश्यन् शृण्वन् स्पृशन् जिघ्रन्नश्नन् गच्छन् स्वपन् श्वसन् ॥ ८ ॥
प्रलपन् विसृजन् गृह्णन्नुन्मिषन् निमिषन्नपि ।
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन् ॥ ९ ॥
ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।
लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ १० ॥
कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।
योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥
युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीं ।
अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥
सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।
नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन् न कारयन् ॥ १३ ॥
न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।
न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥
नादत्ते कस्यचित् पापं न चैव सुकृतं विभुः ।
अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ १५ ॥
ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।
तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत् परं ॥ १६ ॥
तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।
शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥
इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥
न प्रहृष्येत् प्रियं प्राप्य नोद्विजेत् प्राप्य चाप्रियं ।
स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥
बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत् सुखं ।
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्षयमश्नुते ॥ २१ ॥
ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥
शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥
यो ऽन्तःसुखो ऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः ।
स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतो ऽधिगच्छति ॥ २४ ॥
लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्षीणकल्मषाः ।
छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥
कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसां ।
अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनां ॥ २६ ॥
स्पर्शान् कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः ।
प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ २७ ॥

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्षपरायणः ।
विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥
भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरं ।
सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

इतिश्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मसंन्यासयोगो नाम पंचमो ऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।
स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ १ ॥
यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।
न ह्यसंन्यस्तसङ्कल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥
आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥
यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।
सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥
उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥
बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥
जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥
ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकांचनः ॥ ८ ॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥
योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥
शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चेलाजिनकुशोत्तरं ॥ ११ ॥
तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।
उपविश्यासने युंज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥
समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥
प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।
मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥
युंजन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।
शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥
नात्यश्नतस्तु योगो ऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।
न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥
युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥
यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।
निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥
यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।
यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥
सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियं ।
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥
यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।
यस्मिन् स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥
तं विद्याद्दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितं ।
स निश्चयेन योक्तव्यो योगो निर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥
संकल्पप्रभवान् कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।
मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ २४ ॥
शनैः शनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिन्तयेत् ॥ २५ ॥
यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरं ।
ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ २६ ॥
प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमं ।
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषं ॥ २७ ॥
युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।
सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ २८ ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥
यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥
सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥
आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।
एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात् स्थितिं स्थिरां ॥ ३३ ॥
चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढं ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करं ॥ ३४ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलं ।
अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥
असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।
वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।
अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥
कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।
अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥
एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।
त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।
न हि कल्याणकृत् कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥
प्राप्य पुण्यकृतांल्लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।
शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टो ऽभिजायते ॥ ४१ ॥
अथ वा योगिनामेव कुले भवति धीमतां ।
एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशं ॥ ४२ ॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकं ।
यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥
पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशो ऽपि सः ।
जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्विषः ।
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिं ॥ ४५ ॥
तपस्विभ्यो ऽधिको योगी ज्ञानिभ्यो ऽपि मतो ऽधिकः ।
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥
योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।
श्रद्धावान् भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठो ऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन् मदाश्रयः ।
असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥
ज्ञानं ते ऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।
यज्ज्ञात्वा नेह भूयो ऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥
मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।
यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥
भूमिरापो ऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।
अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥
अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे परां ।
जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ५ ॥
एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।
अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥
मत्तः परतरं नान्यत् किंचिदस्ति धनंजय ।
मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥
रसो ऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।
प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।
जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥
बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनं ।
बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहं ॥ १० ॥
बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितं ।
धर्माविरुद्धो भूतेषु कामो ऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ॥
ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।
मत्त एवेति तान् विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२ ॥
त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।
मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययं ॥ १३ ॥
दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।
मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १४ ॥
न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।
माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥
चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनो ऽर्जुन ।
आर्त्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १६ ॥
तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।
प्रियो हि ज्ञानिनो ऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥
उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतं ।
आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिं ॥ १८ ॥

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान् मां प्रपद्यते ।
वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १९ ॥
कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्ते ऽन्यदेवताः ।
तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ २० ॥
यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।
तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहं ॥ २१ ॥
स तया श्रद्धया युक्तस्तस्या राधनमीहते ।
लभते च ततः कामान् मयैव विहितान् हितान् ॥ २२ ॥
अन्तवत् तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पचेतसां ।
देवान् देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥ २३ ॥
अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।
परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमं ॥ २४ ॥
नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।
मूढो ऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययं ॥ २५ ॥
वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।
भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥
इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।
सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यान्ति परंतप ॥ २७ ॥
येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणां ।
ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥ २८ ॥

जरामरणमोक्षाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।
ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलं ॥ २९ ॥
साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।
प्रयाणकाले ऽपि मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ३० ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विज्ञानयोगो नाम सप्तमो ऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

किं तद्ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।
अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥
अधियज्ञः कथं को ऽत्र देहे ऽस्मिन् मधुसूदन ।
प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयो ऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

अक्षरं ब्रह्म परमं स्वभावो ऽध्यात्ममुच्यते ।
भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्म संज्ञितः ॥ ३ ॥
अधिभूतं क्षरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतं ।
अधियज्ञो ऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥
अन्तकाले च मामेव स्मरन् मुक्त्वा कलेवरं ।
यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥
यं यं वापि स्मरन् भावं त्यजत्यन्ते कलेवरं ।
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥

तस्मात् सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयः ॥ ७ ॥
अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।
परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८ ॥
कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः ।
सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ९ ॥
प्रयाणकाले मनसाचलेन भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।
भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक् स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यं ॥ १० ॥
यदक्षरं वेदविदो वदन्ति विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत् ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥
सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।
मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणां ॥ १२ ॥
ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् मामनुस्मरन् ।
यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिं ॥ १३ ॥
अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।
तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥
मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतं ।
नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५ ॥
आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।
मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद्ब्रह्मणो विदुः ।
रात्रिं युगसहस्रान्तां ते ऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥
अव्यक्ताद्व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥
भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।
रात्र्यागमे ऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥
परस्तस्मात् तु भावो ऽन्यो ऽव्यक्तो व्यक्तात् सनातनः ।
यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥
अव्यक्तो ऽक्षर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिं ।
यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥
पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।
यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततं ॥ २२ ॥
यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ।
प्रयाता यान्ति तं कालं वक्ष्यामि भरतर्षभ ॥ २३ ॥
अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणं ।
तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४ ॥
धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्षिणायनं ।
तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥
शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ।
एकया यात्यनावृत्तिमन्यया वर्तते पुनः ॥ २६ ॥

नैते सृती पार्थ जानन् योगी मुह्यति कश्चन ।
तस्मात् सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥
वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव दानेषु यत् पुण्यफलं प्रदिष्टं ।
अत्येति तत् सर्वमिदं विदित्वा योगी परं स्थानमुपैति चाद्यं ॥ २८ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन संवादे ऽक्षरपरब्रह्मयोगो नाम अष्टमो ऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।
ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसे ऽशुभात् ॥ १ ॥
राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमं ।
प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययं ॥ २ ॥
अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ।
अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥
मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।
मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ४ ॥
न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरं ।
भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ५ ॥
यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।
तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥
सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामकीं ।
कल्पक्षये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहं ॥ ७ ॥
प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।
भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ।
उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥
मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरं ।
हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥
अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितं ।
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरं ॥ ११ ॥
मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।
राक्षसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ १२ ॥
महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।
भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययं ॥ १३ ॥
सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।
नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥
ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।
एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखं ॥ १५ ॥
अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधं ।
मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतं ॥ १६ ॥
पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।
वेद्यं पवित्रमोंकार ऋक् साम यजुरेव च ॥ १७ ॥
गतिर्भर्ता प्रभुः साक्षी निवासः शरणं सुहृत् ।
प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययं ॥ १८ ॥

तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च ।
अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥
त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।
ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकमश्नन्ति दिव्यान् दिवि देवभोगान् ॥२०॥
ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।
एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ २१ ॥
अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहं ॥ २२ ॥
ये ऽप्यन्यदेवता भक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।
ते ऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकं ॥ २३ ॥
अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।
न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ २४ ॥
यान्ति देवव्रता देवान् पितॄन् यान्ति पितृव्रताः ।
भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनो ऽपि मां ॥ २५ ॥
पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥
यत् करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।
यत् तपस्यसि कौन्तेय तत् कुरुष्व मदर्पणं ॥ २७ ॥
शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।
संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

समो ऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्यो ऽस्ति न प्रियः ॥
ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहं ॥ २९ ॥
अपि चेत् सुदुराचारो भजेत मामनन्यभाक् ।
साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥
क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वत् शान्तिं निगच्छति ।
कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥
मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य ये ऽपि स्युः पापयोनयः ।
स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्ते ऽपि यान्ति परां गतिं ॥ ३२ ॥
किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।
अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व मां ॥ ३३ ॥
मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमो ऽध्यायः ॥ ९ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।
यत् ते ऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १ ॥
न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।
अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २ ॥
यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरं ।
असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३ ॥
बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्षमा सत्यं दमः शमः ।
सुखं दुःखं भवो भावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥
अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशो ऽयशः ।
भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥
महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।
मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥
एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।
सो ऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥
अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।
इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परं ।
कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥
तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकं ।
ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ १० ॥
तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।
नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।
पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुं ॥ १२ ॥
आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।
असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १३ ॥
सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।
न हि ते भगवन् व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥
स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।
भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥
वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।
याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥
कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।
केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन् मया ॥ १७ ॥

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।
भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मे ऽमृतं ॥ १८ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।
प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥
अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।
अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च ॥ २० ॥
आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।
मरीचिर्मरुतामस्मि नक्षत्रानामहं शशी ॥ २१ ॥
वेदानां सामवेदो ऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।
इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥
रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्षरक्षसां ।
वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहं ॥ २३ ॥
पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिं ।
सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥
महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्षरं ।
यज्ञानां जपयज्ञो ऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥
अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः ।
गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २६ ॥

उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवं ।
ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपं ॥ २७ ॥
आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।
प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥
अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहं ।
पितॄणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहं ॥ २९ ॥
प्रह्लादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहं ।
मृगाणां च मृगेन्द्रो ऽहं वैनतेयश्च पक्षिणां ॥ ३० ॥
पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहं ।
झषाणां मकरश्चास्मि स्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ ३१ ॥
सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।
अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहं ॥ ३२ ॥
अक्षराणामकारो ऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।
अहमेवाक्षयः कालो धाताहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥
मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यतां ।
कीर्त्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्षमा ॥ ३४ ॥
बृहत्सामा तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहं ।
मासानां मार्गशीर्षो ऽहं ऋतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥
द्यूतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहं ।
जयो ऽस्मि व्यवसायो ऽस्मि सत्वं सत्ववतामहं ॥ ३६ ॥

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।
मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥
दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषतां ।
मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहं ॥ ३८ ॥
यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।
न तदस्ति विना यत् स्यान्मया भूतं चराचरं ॥ ३९ ॥
नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।
एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥
यद्यद्विभूतिमत् सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।
तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंऽशसंभवं ॥ ४१ ॥
अथ वा बहुनैतेन किं ज्ञानेन तवार्जुन ।
विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विभूतियोगो नाम दशमो ऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

मदनुग्रहाय परं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितं ।
यत् त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥
भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।
त्वत्तः कमलपत्राक्ष माहात्म्यमपि चाव्ययं ॥ २ ॥
एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।
द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥
मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।
योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययं ॥ ४ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।
नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ५ ॥
पश्यादित्यान् वसून् रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।
बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥
इहैकस्थं जगत् कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरं ।
मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद्द्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥
न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्षुषा ।
दिव्यं ददामि ते चक्षुः पश्य मे योगमैश्वरं ॥ ८ ॥

॥ संजय उवाच ॥

एवमुक्त्वा ततो राजन् महायोगेश्वरो हरिः ।
दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरं ॥ ९ ॥
अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनं ।
अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधं ॥ १० ॥
दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनं ।
सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखं ॥ ११ ॥
दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।
यदि भा सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥
तत्रैकस्थं जगत् कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।
अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १३ ॥
ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।
प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १४ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

पश्यामि देवांस्तव देव देहे सर्वांस्तथा भूतविशेषसंघान् ।
ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थं ऋषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥
अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतो ऽनन्तरूपं ।
नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ १६ ॥
किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तं ।
पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयं ॥ १७ ॥

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं त्वमस्य विश्वस्य परं निधानं ।
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥
अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यमनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रं ।
पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तं ॥ १९ ॥
द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।
दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥
अमी हि त्वां सुरसंघा विशन्ति केचिद्भीताः प्रांजलयो गृणन्ति ।
स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसंघाः स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥
रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।
गन्धर्वयक्षाः सुरसिद्धसंघा वीक्षन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥
रूपं महत् ते बहुवक्त्रनेत्रं महाबाहो बहुबाहूरुपादं ।
बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहं ॥ २३ ॥
नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रं ।
दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥
दंष्ट्राकरालानि च ते वक्त्राणि दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ।
दिशो न जाने न लभे च शर्म प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥
अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः सर्वे सहैवावनिपालसंघैः ।
भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥
वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।
केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ २७ ॥

यथा नादीनां बहवो ऽम्बुवेगाः समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।
तथा तवामी नरलोकवीरा विशन्ति वक्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ २८ ॥
यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।
तथैव नाशाय विशन्ति लोकास्तवापि वक्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥
लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्ताल्लोकान् समग्रान् वदनैर्ज्वलद्भिः ।
तेजोभिरापूर्य जगत् समग्रं भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥
आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो नमो ऽस्तु ते देववर प्रसीद ।
विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिं ॥ ३१ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

कालो ऽस्मि लोकक्षयकृत् प्रवृद्धो लोकान् समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।
ऋते ऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे ये ऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥
तस्मात् त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व जित्वा शत्रून् भुंक्ष्व राज्यं समृद्धं ।
मयैवैते निहताः पूर्वमेव निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥
द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।
मया हतांस्त्वं जहि मा व्यथिष्ठा युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥ ३४ ॥

॥ संजय उवाच ॥

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।
नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या जगत् प्रहृष्यत्यनुरज्यते च ।
रक्षांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसंघाः ॥ ३६ ॥
कस्माच्च ते न नमेरन् महात्मन् गरीयसे ब्रह्मणो ऽप्यादिकर्त्रे ।
अनन्त देवेश जगन्निवास त्वमक्षरं सदसत्तत्परं यत् ॥ ३७ ॥
त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानं ।
वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम त्वया ततं विश्वमनन्तरूप ॥ ३८ ॥
वायुर्यमो ऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।
नमो नमस्ते ऽस्तु सहस्रकृत्वः पुनश्च भूयो ऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥
नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते नमो ऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।
अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं सर्वं समाप्नोषि ततो ऽसि सर्वः ॥ ४० ॥
सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।
अजानता महिमानं तवेमं मया प्रमादात् प्रणयेन वापि ॥ ४१ ॥
यच्चावहासार्थमसत्कृतो ऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु ।
एको ऽथ वाप्यच्युत तत्समक्षं तत् क्षामये त्वामहमप्रमेयं ॥ ४२ ॥
पितासि लोकस्य चराचरस्य त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।
न त्वत्समो ऽस्त्यभ्यधिकः कुतो ऽन्यो लोकत्रये ऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥
तस्मात् प्रणम्य प्रणिधाय कायं प्रसादये त्वामहमीशमीड्यं ।
पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुं ॥ ४४ ॥

अदृष्टपूर्वं हृषितो ऽस्मि दृष्ट्वा भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।
तदेव मे दर्शय देवरूपं प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥
किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तमिच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।
तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥
मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।
तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वं ॥ ४७ ॥
न वेदयज्ञाध्ययनैर्न दानैर्न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।
एवंरूपः शक्य अहं नृलोके द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥
मा ते व्यथा मा च विमूढभावो दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदं ।
व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥
॥ संजय उवाच ॥
इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।
आश्वासयामास च भीतमेनं भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥
॥ अर्जुन उवाच ॥
दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।
इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥
॥ श्रीभगवानुवाच ॥
सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्टवानसि यन्मम ।
देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ५२ ॥

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।
शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥
भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ।
ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्त्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥
मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।
निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥ ५५ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे विश्वरूपदर्शनो नाम एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।
ये चाप्यक्षरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।
श्रद्धया परयोपेतास्ते मे युक्ततमा मताः ॥ २ ॥
ये त्वक्षरमनिर्देश्यमव्यक्तं पर्युपासते ।
सर्वत्रगमचिन्त्यं च कूटस्थमचलं ध्रुवं ॥ ३ ॥
सन्नियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयः ।
ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥
क्लेशो ऽधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसां ।
अव्यक्ता हि गतिर्दुःखं देहवद्भिरवाप्यते ॥ ५ ॥
ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्पराः ।
अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥
तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।
भवामि न चिरात् पार्थ मय्यावेशितचेतसां ॥ ७ ॥

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।
निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥
अथ चित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरं ।
अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय ॥ ९ ॥
अभ्यासे ऽप्यसमर्थो ऽसि मत्कर्मपरमो भव ।
मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन् सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥
अथैतदप्यशक्तो ऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।
सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥
श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।
ध्यानात् कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छान्तिरनन्तरं ॥ १२ ॥
अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।
निर्ममो निरहंकारः समदुःखसुखः क्षमी ॥ १३ ॥
संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।
मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥
यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।
हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥
अनपेक्षः शुचिर्दक्ष उदासीनो गतव्यथः ।
सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥
यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्षति ।
शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान् यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥ १८ ॥
तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन केनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान् मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥
ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।
श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्ते ऽतीव मे प्रियाः ॥ २० ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे भक्तियोगो नाम द्वादशो ऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

इदं शरीरं कौन्तेय क्षेत्रमित्यभिधीयते ।
एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्षेत्रज्ञमिति तद्विदः ॥ १ ॥
क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्षेत्रेषु भारत ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत् तज्ज्ञानं मतं मम ॥ २ ॥
तत् क्षेत्रं यच्च यादृक् च यद्विकारि यतश्च यत् ।
स च यो यत्प्रभावश्च तत् समासेन मे शृणु ॥ ३ ॥
ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।
ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ ४ ॥
महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।
इन्द्रियाणि दशैकं च पंच चेन्द्रियगोचराः ॥ ५ ॥
इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।
एतत् क्षेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतं ॥ ६ ॥
अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्षान्तिरार्जवं ।
आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ७ ॥
इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।
जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनं ॥ ८ ॥

असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु ।
नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ ९ ॥
मपि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।
विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ १० ॥
अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्वज्ञानार्थदर्शनं ।
एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतो ऽन्यथा ॥ ११ ॥
ज्ञेयं यत् तत् प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वामृतमश्नुते ।
अनादिमत् परं ब्रह्म न सत् तन्नासदुच्यते ॥ १२ ॥
सर्वतः पाणिपादं तत् सर्वतो ऽक्षिशिरोमुखं ।
सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १३ ॥
सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितं ।
असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १४ ॥
वहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।
सूक्ष्मत्वात् तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥ १५ ॥
अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितं ।
भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १६ ॥
ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।
ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य निष्ठितं ॥ १७ ॥
इति क्षेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं समासतः ।
मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १८ ॥

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्ध्यनादी उभावपि ।
विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान् ॥ १९ ॥
कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।
पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २० ॥
पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुंक्ते प्रकृतिजान् गुणान् ।
कारणं गुणसङ्गो ऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २१ ॥
उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।
परमात्मेति चाप्युक्तो देहे ऽस्मिन् पुरुषः परः ॥ २२ ॥
य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।
सर्वथा वर्तमानो ऽपि न स भूयो ऽभिजायते ॥ २३ ॥
ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।
अन्ये सांख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २४ ॥
अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।
ते ऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २५ ॥
यावत् संजायते किंचित् सत्त्वं स्थावरजङ्गमं ।
क्षेत्रक्षेत्रज्ञसंयोगात् तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २६ ॥
समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरं ।
विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ २७ ॥
समं पश्यन् हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरं ।
न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिं ॥ २८ ॥

प्रकृत्यैव तु कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।
यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ २९ ॥
यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।
तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३० ॥
अनादित्वान्निर्गुणत्वात् परमात्मायमव्ययः ।
शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ ३१ ॥
यथा सर्वगतं सौक्ष्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।
सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३२ ॥
यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।
क्षेत्रं क्षेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३३ ॥
क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्षुषा ।
भूतप्रकृतिमोक्षं च ये विदुर्यान्ति ते परं ॥ ३४ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमं ।
यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥
इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।
सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ २ ॥
मम योनिर्महद्ब्रह्म तस्मिन् गर्भं दधाम्यहं ।
सम्भवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥
सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्त्तयः सम्भवन्ति याः ।
तासां ब्रह्म महद्योनिरहं वीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥
सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः ।
निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययं ॥ ५ ॥
तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात् प्रकाशकमनामयं ।
सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ ६ ॥

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवं ।
तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनं ॥ ७ ॥
तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनां ।
प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥
सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ।
ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥
रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।
रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥
सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन् प्रकाश उपजायते ।
ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥
लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा ।
रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥
अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।
तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १३ ॥
यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।
तदोत्तमविदां लोकानमलान् प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥
रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।
तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥
कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलं ।
रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलं ॥ १६ ॥

सत्त्वात् संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।
प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १७ ॥
ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।
जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ १८ ॥
नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।
गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥
गुणानेतानतीत्य त्रीन् देही देहसमुद्भवान् ।
जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

कैर्लिङ्गैस्त्रीन् गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।
किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन् गुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ।
न द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्षति ॥ २२ ॥
उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।
गुणा वर्तन्त इत्येव यो ऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ २३ ॥
समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः ।
तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः ।
सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥
मां च यो ऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।
स गुणान् समतीत्यैतान् ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥
ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।
शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ २७ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशो ऽध्यायः ॥ १४ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययं ।
छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥
अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।
अधश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥
न रूपमस्येह तथोपलभ्यं नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।
अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलमसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥
ततः पदं तत् परिमार्गितव्यं यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥
निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥
न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।
यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥
ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।
मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥
शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ ८ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥
उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितं ।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥
यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितं ।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥
यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलं ।
यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत् तेजो विद्धि मामकं ॥ १२ ॥
गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥
अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधं ॥ १४ ॥
सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहं ॥ १५ ॥
द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥
उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।
यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥
यस्मात् क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।
अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमं ।
स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥
इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ ।
एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान् स्यात् कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तमप्राप्तियोगो नाम पंचदशो ऽध्यायः ॥ १५ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

अभयं सत्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।
दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवं ॥ १ ॥
अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनं ।
दया भूतेष्वलोलत्वं मार्दवं ह्रीरचापलं ॥ २ ॥
तेजः क्षमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।
भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥
दम्भो दर्पो ऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।
अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीं ॥ ४ ॥
दैवी संपद्विमोक्षाय निबन्धायासुरी मता ।
मा शुचः संपदं दैवीमभिजातो ऽसि पाण्डव ॥ ५ ॥
द्वौ भूतसर्गौ लोके ऽस्मिन् दैव आसुर एव च ।
दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ।
न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥
असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरं ।
अपरस्परसंभूतं किमन्यत् कामहैतुकं ॥ ८ ॥

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानो ऽल्पबुद्धयः ।
प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतो ऽहिताः ॥ ९ ॥
काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।
मोहाद्गृहीत्वा ऽसद्ग्राहान् प्रवर्तन्ते ऽशुचिव्रताः ॥१०॥
चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः ।
कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ ११ ॥
आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।
ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ॥ १२ ॥
इदमद्य मया लब्धमिदं प्राप्स्ये मनोरथं ।
इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनं ॥ १३ ॥
असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।
ईश्वरो ऽहमहं भोगी सिद्धो ऽहं बलवान् सुखी ॥१४॥
आढ्यो ऽभिजनवानस्मि को ऽन्यो ऽस्ति सदृशो मया ।
यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥
अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।
प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरके ऽशुचौ ॥ १६ ॥
आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ।
यजन्ते नाम यज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकं ॥ १७ ॥
अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।
मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तो ऽभ्यसूयकाः ॥ १८ ॥

तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान् ।
क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥
आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनि जन्मनि ।
मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिं ॥ २० ॥
त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत् त्रयं त्यजेत् ॥ २१ ॥
एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।
आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिं ॥ २२ ॥
यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।
न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिं ॥ २३ ॥
तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।
ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे दैवासुरसंपद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।
तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।
सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥
सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।
श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ ३ ॥
यजन्ते सात्त्विका देवान् यक्षरक्षांसि राजसाः ।
प्रेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ ४ ॥
अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।
दम्भाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥
कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।
मां चैवान्तःशरीरस्थं तान् विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।
यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥
आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्द्धनाः ।
रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥
कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।
आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥
यातयामं गतरसं पूतिपर्युषितं च यत् ।
उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियं ॥ १० ॥
अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।
यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥
अभिसंधाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।
इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसं ॥ १२ ॥
विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणं ।
श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्षते ॥ १३ ॥
देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवं ।
ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥
अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।
स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥
मनःप्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।
भावसंशुद्धिरित्येतत् तपो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत् त्रिविधं नरैः ।
अफलाकाङ्क्षिभिर्युक्तैः सात्विकं परिचक्षते ॥ १७ ॥
सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।
क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवं ॥ १८ ॥
मूढग्राहेणात्मनो यत् पीडया क्रियते तपः ।
परस्योत्सादनार्थं वा तत् तामसमुदाहृतं ॥ १९ ॥
दातव्यमिति यद्दानं दीयते ऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्विकं स्मृतं ॥ २० ॥
यत् तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।
दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतं ॥ २१ ॥
अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।
असत्कृतमवज्ञातं तत् तामसमुदाहृतं ॥ २२ ॥
ओं तत् सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।
ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥
तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।
प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनां ॥ २४ ॥
तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ।
दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ २५ ॥
सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत् प्रयुज्यते ।
प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।
कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥
अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।
असदित्युच्यते पार्थ न च तत् प्रेत्य नो इह ॥ २८ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशो ऽध्यायः ॥ १७ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुं ।
त्यागस्य च हृषीकेश पृथक् केशिनिषूदन ॥ १ ॥

॥ श्रीभगवानुवाच ॥

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।
सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः ॥ २ ॥
त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥
निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।
त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः संप्रकीर्तितः ॥ ४ ॥
यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।
यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणां ॥ ५ ॥
एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।
कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमं ॥ ६ ॥
नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।
मोहात् तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

दुःखमित्येव यत् कर्म कायक्लेशभयात् त्यजेत् ।
स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥
कार्यमित्येव यत् कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।
सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥
न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।
त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥
न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।
यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥
अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलं ।
भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥ १२ ॥
पंचैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।
सांख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणां ॥ १३ ॥
अधिष्ठानं तथा कर्त्ता करणं च पृथग्विधं ।
विविधाश्च पृथक् चेष्टा दैवं चैवात्र पंचमं ॥ १४ ॥
शरीरवाङ्मनोभिर्यत् कर्म प्रारभते नरः ।
न्याय्यं वा विपरीतं वा पंचैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥
तत्रैवं सति कर्त्तारमात्मानं केवलं तु यः ।
पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥
यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।
हत्वापि स इमाँल्लोकान् न हन्ति न निबध्यते ॥ १७ ॥

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।
करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ॥ १८ ॥
ज्ञानं कर्म च कर्ता च त्रिधैव गुणभेदतः ।
प्रोच्यते गुणसंख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥
सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्षते ।
अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्विकं ॥ २० ॥
पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान् पृथग्विधान् ।
वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसं ॥ २१ ॥
यत् तु कृत्स्नवदेकस्मिन् कार्ये सक्तमहैतुकं ।
अतत्त्वार्थवदल्पं च तत् तामसमुदाहृतं ॥ २२ ॥
नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतं ।
अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत् सात्विकमुच्यते ॥ २३ ॥
यत् तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।
क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतं ॥ २४ ॥
अनुबन्धं क्षयं हिंसामनवेक्ष्य च पौरुषं ।
मोहादारभ्यते कर्म तत् तामसमुदाहृतं ॥ २५ ॥
मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः ।
सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्विक उच्यते ॥ २६ ॥
रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।
हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिको ऽलसः ।
विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥
बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।
प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय ॥ २९ ॥
प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।
बन्धं मोक्षं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्विकी ॥ ३० ॥
यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ।
अयथावत् प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥
अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।
सर्वार्थान् विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥
धृत्या यया धारयते मनः प्राणेन्द्रियक्रियाः ।
योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्विकी ॥ ३३ ॥
यया तु धर्मकामार्थान् धृत्या धारयते ऽर्जुन ।
प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्षी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥
यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।
न विमुंचति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥
सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।
अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ ३६ ॥
यत्तदग्रे विषमिव परिणामे ऽमृतोपमं ।
तत् सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजं ॥ ३७ ॥

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रे ऽमृतोपमं ।
परिणामे विषमिव तत् सुखं राजसं स्मृतं ॥ ३८ ॥
यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।
निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत् तामसमुदाहृतं ॥ ३९ ॥
न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।
सत्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात् त्रिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥
ब्राह्मणक्षत्रियविशां शूद्राणां च परंतप ।
कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥
शमो दमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेव च ।
ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजं ॥ ४२ ॥
शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्ष्यं युद्धे चाप्यपलायनं ।
दानमीश्वरभावश्च क्षात्रं कर्म स्वभावजं ॥ ४३ ॥
कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजं ।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजं ॥ ४४ ॥
स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।
स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥ ४५ ॥
यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततं ।
स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ ४६ ॥
श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात् स्वनुष्ठितात् ।
स्वभावनियतं कर्म कुर्वन् नाप्नोति किल्विषं ॥ ४७ ॥

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत् ।
सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः ॥ ४८ ॥
असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः ।
नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति ॥ ४९ ॥
सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे ।
समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा ॥ ५० ॥
बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च ।
शब्दादीन् विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च ॥ ५१ ॥
विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः ।
ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः ॥ ५२ ॥
अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहं ।
विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥
ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते परां ॥ ५४ ॥
भक्त्या मामभिजानाति यावान् यश्चास्मि तत्त्वतः ।
ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनन्तरं ॥ ५५ ॥
सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।
मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययं ॥ ५६ ॥
चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।
बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ ५७ ॥

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात् तरिष्यसि ।
अथ चेत् त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनंक्ष्यसि ॥ ५८ ॥
यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्ये इति मन्यसे ।
मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥
स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।
कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात् करिष्यस्यवशोऽपि तत् ॥ ६० ॥
ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।
भ्रामयन् सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥
तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।
तत्प्रसादात् परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतं ॥ ६२ ॥
इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।
विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥
सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।
इष्टोऽसि मे दृढमतिस्ततो वक्ष्यामि ते हितं ॥ ६४ ॥
मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।
मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ ६५ ॥
सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।
अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥
इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।
न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां यो ऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।
भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥
न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।
भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥
अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।
ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥
श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ।
सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान् प्राप्नुयात् पुण्यकर्मणां ॥
कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।
कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रणष्टस्ते धनंजय ॥ ७२ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाच्युत ।
स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥

॥ संजय उवाच ॥

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।
संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणं ॥ ७४ ॥
व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परं ।
योगं योगेश्वरात् कृष्णात् साक्षात् कथयतः स्वयं ॥ ७५ ॥

राजन् संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतं ।
केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥
तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।
विस्मयो मे महान् राजन् हृष्यामि च पुनः पुनः ॥७७॥
यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवाणीति मतिर्मम ॥ ७८ ॥

इति श्रीभगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे मोक्षसंन्यासयोगो नाम अष्टदशो ऽध्यायः ॥ १८ ॥

। इति श्रीभगवद्गीता समाप्ता ।

॥ शुभमस्तु सर्वजगतां ॥

CORRIGENDA

in editione Calcuttensi.

Lect.	Dist.	Vers.			
I.	1	1	क्रुरु	lege	कुरु
—	6	1	युधामन्यश्च		युधामन्युश्च
—	15	2	वकोदरः		वृकोदरः
—	23	2	युद्वे		युद्धे
—	44	2	शुश्रुमः		शुश्रुम
II.	39	1	संाग्व्ये		सांख्ये
—	55	2	स्थितप्रज्ञःस्तदोच्यते		स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते
—	71	1	पमांश्चरति		पुमांश्चरति
—	71	1	निस्पृहः		निःस्पृहः
III.	9	2	ससमाचर		समाचर
IV.	2	1	परम्परा		परस्परात्
—	15	1	ज्ञात्वात्कृतं		ज्ञात्वा कृतं

Lect.	Dist.	Vers.			
IV.	16	1	कवयोप्यत्र	lege	कवयोऽप्यत्र
—	24	2	साधिना		समाधिना
—	34	1	तद्विद्धि		तद्विंद्धि
—	35	2	द्रव्यस्यात्मन्यथो		द्रव्यस्यात्मन्यथो
V.	27	1	चक्षुश्चैवान्तेरे		चक्षुश्चैवान्तरे
VI.	11	2	चैलाजिन		चैलाजिन
—	24	1	त्यत्का		त्यक्का
VII.	14	2	मायामेत्तान्तरन्ति		मायामेतां तरन्ति
—	30	2	विदर्युक्त		विदुर्युक्त
VIII.	5	1	मत्का		मुक्का
—	17	1	अहर्यद्ब्रह्मणो		अहर्ये ब्रह्मणो
IX.	10	1	मयाध्यक्षेण		मयाध्यक्षेण
—	50	1	भजन्ते		भजेत
—	50	2	सन्तव्य		स मन्तव्य
X.	16	2	लोकानिमास्त्वं		लोकानिमांस्त्वं
—	42	2	विष्टभ्याहमिहं		विष्टभ्याहमिदं
XI.	1	1	परमं		परं
—	5	1	पार्थ्य		पार्थ
—	6	1	अश्विनो		अश्विनौ

Lect.	Dist.	Vers.		
XI.	7	1	इहैकंयज्जगत्	lege इहैकस्थं जगत्
—	15	1	संधान	संधान्
—	16	2	विश्वरूपं	विश्वरूप
—	24	1	नभस्पृशं	नभःस्पृशं
—	32	1	लोऽकत्रय	लोकत्रय
—	33	1	भंक्ष्व	भुंक्ष्व
—	35	1	श्रत्वा	श्रुत्वा
—	39	2	नस्ते	नमस्ते
—	39	2	कृत्वः	कृत्वा
—	41	2	तवेदं	तवेमं
—	50 init.		संज	संजय
—	52	1	दर्दर्शं	दुर्दर्शं
XII.	8	1	बद्धिं	बुद्धिं
—	8	2	निवशिष्यसि	निवसिष्यसि
—	18	1	शमः	समः
XIII.	8	2	दःख	दुःख
—	12	2	सद्च्यते	सदुच्यते
—	17	2	सर्वस्यधिष्ठितं	सर्वस्य निष्ठितं
—	19	1	विध्यनादी	विद्धनादो

Lect.	Dist.	Vers.			
XIV.	12	1	अशमस्पृहा	lege	अशमः स्पृहा
—	20	2	द्ःखैर्विमुक्तो		दुःखैर्विमुक्तो
XV.	8	1	उक्रामनीश्वरः		उत्क्रामतीश्वरः
—	10	1	उक्रामन्तं		उत्क्रामन्तं
XVI.	2	2	लोलुवं		लोलवं
—	10	2	शु ऽचिव्रताः		ऽशुचिव्रताः
—	13	1	लब्ध्वमिदं		लब्धमिदं
XVII.	2	2	शृणु		शृणा
XVIII.	12	2	त्यागीनां		त्यागिनां
—	12	2	सन्यासिनां		संन्यासिनां
—	16	2	द्र्मतिः		दुर्मतिः
—	28	1	प्राकृतस्तब्धः		प्राकृतः स्तब्धः
—	35	2	विमुंचन्ति		विमुंचति
—	51	2	व्यदस्य		व्युदस्य
—	58	1	द्र्गाणि		दुर्गाणि
—	64	2	दृष्स्तमितितो		दृष्मतिस्ततो
—	67	1	नातपस्काय		नातपस्याय
—	73	1	स्मातिर्लब्धा		स्मृतिर्लब्धा
—	78	2	ध्रुवानीतिर्मतिर्मम		ध्रुवानीति मतिर्मम

CORRIGENDA
in editione nostra.

Lect.	Dist.	Vers.			
III.	21	1	श्रेट	lege	श्रेष्ठ
—	35	1	स्वघर्म्मो		स्वधर्म्मो
VI.	8	2	लोष्ठ		लोष्ट
—	26	2	नयंत्		नयेत्
—	59	2	छेत्तिा		छेत्ता
XII.	1	1	पर्य्युपसते		पर्य्युपासते
XIV.	24	1	लोठ		लोष्ट
XVI.	10	1	दुः पुरं		दुष्पूरं

IN

ACADEMIA BORUSSICA RHENANA

TYPIS REGIIS.

EX OFFICINA THORMANNIANA.

ADNOTATIONES

CRITICAE

AD

TEXTUM

BHAGAVAD-GITAE.

Meditationem piam, (ध्यानं) in editione Calcuttensi et in codicibus manuscriptis plerisque praemissam, consulto omisi. Apparet enim, eam non ab ipso auctore profectam, sed tunc demum additam, quum eius opus iam ingentem sanctitatis famam adeptum esset. Nec, ut verum dicam, ea tam sublimi carmine satis digna est. Mirum sane, et huic libro, qui omni superstitioni adversatur, superstitionem adhaesisse. Etenim commendantur versus nonnulli e Bhagavad-gîta excerpti, tanquam precationum formulae, ad coronam precatoriam e globulis vel baccis concinnatam leni murmure recitandae, (मालामन्त्रः) dum Krishnae imago per singulas partes adoretur, et formulis hisce mirifica quaedam vis tribuitur: quanquam poëta ubique doceat, summum numen mente sola vere coli posse, et hunc cultum universis caeremoniis esse longe praestantiorem. — Abest MEDITATIO a COD. A., et substituitur ei brevis praefatio in commentarium.

LECTIO I.

ॐ । Monosyllabum mysticum posui ante interlocutoris personam, ut editio Calcuttensis. CODD. A. et D. illud plane omittunt, CODD. B. et C. in singularum Lectionum exordio repetunt, et initio primi versus collocant. Hoc minus commode quidem. Turbatur enim metrum, et in errorem induci possit lector, quasi *Sanjayas* sermonem suum inde ordiatur. Tenendum est, istud vocabulum non ad ipsum carmen pertinere, sed reverentiae caussa adscribi, ut moneatur lector, hunc librum esse sacrum, ad cuius lectionem mens praeparari debeat tacita nominis sanctissimi meditatione.

* Sl. 21. Binis huius distichi versibus in ED. CALC. interponuntur vocabula: अर्जुन उवाच । quae absunt ab omnibus codicibus Paris., et quibus commode carere possumus. Hoc enim loco more epico sermo ab Arjuna habendus diserte declaratur; in reliquo autem carmine interlocutorum nomina ponuntur ad dramatis modum extra versuum tenorem.

Titulos in fine lectionum appositos exhibui quales leguntur in ED. CALC. et CODD. B. C. D. — COD. A. simplicius:

इति श्रीभगवद्गीता अर्जुनविषादो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

Et sic in sequentibus. Amant verbosas laudationes in ejusmodi titulis Indorum litterati. Ambigi autem potest, utrum divisio in Lectiones ab ipso auctore sit facta. Singularum utique nominibus haud magnam tribuerim auctoritatem.

LECTIO II.

Sl. V.
* 6. *a.* Hic versus ad viginti quatuor syllabas excurrit, quum et versus eiusdem distichi alter, et reliqui omnes huius metri, quo poëta utitur, quotiescunque impetu lyrico altius exsurgit, viginti duabus syllabis finiantur. Idem mendum, vetus sine dubio, CODD. PARIS. insedit. Igitur nihil muto. Alioquin medela in promptu foret, primo नो expuncto, et pro यदि वा substituto अथ वा, quod idem valet:

न चैतद्विद्मः कतरं गरीयो यद्वा जयेमाथ वा नो जयेयुः ।

Ita evadit versus legibus suis adstrictus.

* 14. *b.* आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत ।

ED. CALC. omittit aphaeresis notam cum gravi perspicuitatis damno. Etenim littera sonora, unde incipit नित्य, eandem spiritus finalis praecedentis conversionem quum effectura fuisset, non prodit elisionem अ privativi, quo sententia carere nequit. Codices ubique fere negligunt aphaeresis notam; necesse est itaque rite interpretando eam supplere, quod saepius feci. Et in hoc quidem loco clarissimus CAROLUS WILKINS nobiscum sentit, egregie vertens: *which come and go, and are transient and inconstant.*

* 22. *a.* Nota in ipsa caesura vocem शीर्णानि disyllabam, ultima vocali in semivocalem suam conversa, ita ut vix sine vocalis sequentis ope pronuntiari possit. Quod duriusculum, quandoquidem, etsi caesura coniunctionem litterarum non tollit, plerumque tamen cura adhibetur, ne vocabula integra, pronuntiationis qua-

dam necessitate, in bina versus membra distrahantur. Ceterum nulla labis est suspicio in disticho nobilissimo.

* Sl. 27. Integrum hoc distichon mutuatus est auctor carminis a *Valmikeio*. Cf. RAMAY. II. CAP. 61, SL. 22. Ibidem (II. CAP. 48, SL. 22) legitur ultimum hemistichium distichi vigesimi quinti.

* 48. *a.* सङ्ग । Dictio haec est usus frequentissimi, et maximi momenti in carmine nostro. Magnopere igitur interest lectoris veram eius vim penitus perspicere, quod vereor ut fieri possit, si quis notationi a clarissimo WILSONO allatae fidem habeat, quasi sit composita e praepositione सं et radice गम्. Hoc si verum esset, सङ्ग necessario foret adiectivum, et significaret *congredientem* vel *comitem*. Quod nemo in dubium revocabit, qui composita similia: अनुग अतिग पारग etc. recte perpenderit. At सङ्ग est substantivum, et significat studium vel affectum, quo animus vehementer tenetur, Francogallice *attachement*. Est vocabulum simplex, a radice षंज् vel षस्ज् eodem modo derivatum, quo भङ्ग a भंज् et स्वङ्ग (परिष्वङ्ग) a ष्वंज्. Hoc inde patet, quod huic substantivo sexcentis nostri carminis locis respondet participium eiusdem verbi सक्त, cum sensu praesentis pro adiectivo usurpatum. Ut Indorum more definiam: सक्तः सङ्गो भवति यस्य सः । In catalogis radicum verbum ipsum, ut fit, explicatur per substantivum a se derivatum: षंज् — सङ्गे । Variat autem scriptura: cl. WILSONUS exhibet षस्ज् quod magis mihi placet. Etenim punctum superscriptum (*anusvára*) in radicibus denotat nasa-

lem interdum in coniugatione assumendam, interdum extrudendam, quod hic locum non habet. Contra geminatur ultima consonans, ut sit 1 P. PRAES. MED. सज्जते. Conf. BHAG. G. *Lect.* III, 29. a. VI, 4. a. Eiusmodi geminatio in aliis quoque radicibus in mediam palatalem desinentibus (मस्ज् भ्रस्ज् लस्ज्) indicatur inserto sibilo dentali, qui in ipsa coniugatione nusquam comparet. Significationem vero huius radicis पस्ज् et formam 1. P. PRAES. perperam exhibet cl. WILSONUS, dum eam cum altera homonyma षंज् confundit.

LECTIO III.

Sl. V. * 10. b. प्रसविष्यध्वमेष। Sic ED. CALC., CODD. ne minimum quidem variantibus. Quamobrem religio fuit sollicitare lectionem, tot auctoritatibus firmatam, etsi rationem eius grammaticam haud expedio. Prorsus ignota enim est haec forma: प्रसविष्यध्वं। Verbum सू habet in PRECAT. MED. 2. P. PLUR. प्रसविषीध्वं; FUT. 2 MED. 2 P. PL: प्रसविष्यध्वे. Conditionalis requirit augmentum, ut scribendum foret प्रासविष्यध्वं, nec ad sensum quadrat. *Srídharasvámin* in commentario suo simpliciter per imperativum exponit: प्रसूयध्वं। nihil amplius. Precativus quidem sententiae optime conveniret, at metrum mihi scrupulum iniicit. Nondum enim in tota, quam longa est, Bhagavad-gíta tertium paeonem (⏑ ⏑ — ⏑) in primi hemistichii fine inveni; alter epitritus (— ⏑ — —) interdum, raro tamen, hanc sedem occupat. Tutior ita-

que erit emendatio, si liquida expuncta scribatur: प्रसविष्यध्व एष । Abiici nempe solet, ante vocalem quamcunque praeter अ brevem diphthongus ए in terminationibus nominum ac verborum, nisi sit dualis nota, et substituitur ei vocalis correpta, ultimae consonanti inhaerens. Hoc autem hiatuum genus non toleratur modo in carminibus, sed elegantiam quandam habet, praecipue in caesura. Vir doctissimus idemque mihi amicissimus, *A. L. de Chézy*, quem de hoc loco consului, et rogavi ut codices denuo inspiceret, si forte quid oculos meos fugisset, receptam lectionem tueri mavult, habens eam pro archaïsmo vel inaequalitate coniugationis, quales in *Védis* occurrunt.

* 12. *b.* तैर्दत्तान् न प्रदायिभ्यो । Sic ED. CALC., nec male. CODD. contra magno consensu: तैर्दत्तानप्रदायिभ्यो । ut igitur *absolutivus* ille (de cuius nomine inter doctos nondum satis convenit, utrum sit adverbium verbale, an participium indeclinabile, an denique gerundium) compositus sit cum अ privativo: अप्रदाय. Quae lectio sane concinnior videtur.

* 18. *b.* व्यपाश्रयः । Ne quis putet, errore typothetae sic expressum esse pro व्युपाश्रयः, non solum ED. CALC. sed CODD. etiam nostram lectionem exhibent, quae confirmatur alio exemplo, BH. G. IX, 32, a. Hoc vocabulum frustra apud Wilsonum quaeras; अपाश्रय eodem auctore diversam vim habet, sed व्यपाश्रय eodem fere sensu quo उपाश्रय a poëta nostro usurpatur.

* 28. *b.* वर्तन्त । Ex ED. CALC. — CODD. A. B. C. D. वर्तन्ते ।

Et sic scribere licet, quamvis sequatur vocalis. Patrocinatur praeterea huic lectioni caesura.

* 36. *a.* पूरुषः । Plerumque scribitur पुरुषः sed licet produccre vocalem primae syllabae; quod nunquam tamen fieri solet citra metri necessitatem, quae et hic locum habet.

* 39. *b.* दुष्पूरेण । Sic CODD. uno ore. ED. CALC. दुःपूरेण । At illi rectius. Non alienum erit, hac occasione pauca monere de spiritus finalis (*visargae*) conversione, quae in grammaticis huc usque editis nondum satis elucidata vidi. In fine vocabulorum transit spiritus finalis in sibilum ante consonantes hasce: च छ ट ठ त थ, locum suum tuctur ante क ख प फ. In compositis autem regulae conversionis aliquatenus diversae sunt ab iis, quae in vocabulis grammatice seiunctis, et in orationis tenore casu quodam sese excipientibus observantur. In illis enim et ante क et प spiritus finalis convertitur in sibilantem, nunquam ante ख, raro ante फ. Itaque scribitur: दुष्कृत et contra: दुःख; nam quod clarissimus WILSONUS in Lexico suo et दुष्ख admisit, vereor ne pravis auctoritatibus confisus id fecerit. Exstant huius usus multa exempla solemnia, in quibus scriptura nunquam variat. Sed ante litteram प inaequalitates quasdam observavi, de quarum ratione mihi nondum satis liquet. Scribitur enim: परस्पर वाचस्पति निष्पन्न; et contra: अन्तःपुर et s. p. Interest sine dubio aliquid, utrum spiritus finalis substitutus sit pro sibilante an pro *repha*. Ut ad hanc particulam revertar, de qua nunc agitur, ea nusquam

nisi in compositis comparet, et tunc eius forma variat secundum naturam litterae subsequentis: दुः दुष् दुर्. Quarum ultimam propriam eius esse grammatici asserunt. Equidem analogia linguae Graecae (δυς) aliisque argumentis ductus secundam praetulerim.

* 41. *b.* प्रजहिह्येनं । Haec non sunt separanda: प्रजहि ह्येनं, quasi imperativus verbi हन्, quem infra habemus Sl.43 b. जहि a particula हि excipiatur; sed जहिहि est imperativus verbi हा 5 *coniug.* Si litteras tantummodo spectes, res quidem est dubia: at प्रजहाति saepius occurrit, contra cum verbo हन् iunctam praepositionem प्र vix uspiam invenias; nec placet particula हि post imperativum.

LECTIO IV.

Sl. V. * 2. *a.* परंपराप्राप्तं । Nimis festinanter hano lectionem inter corrigenda ED. CALC. retuli, arbitratus scribendum esse: परस्परात् प्राप्तं । Sed vocabulum परस्पर exprimit semper effectum quendam mutuum, de quo nunc non est sermo. Magistri enim tradidere discipulis suis doctrinam, nihil autem ab iis accepere. Est adiectivum simile quidem, sed nihilominus diversum: परंपर, quod significat *ordinem successionis.* Hoc si nominativo pluralis numeri posuisset poëta, ut cum राजर्षयः iungeretur, ante litteram प spiritum finalem abiicere haud potuisset. Scribendum igitur foret: परंपराः प्राप्तं । cui lectioni codices non suffragantur. Enimvero exstat substantivum feminini generis: परंपरा, de quo cf. WILSON LEX. Id compositum

cum participio sequenti vim tertii casus assumit: परंपराप्राप्तं est idem ac परंपरया प्राप्तं। »Doctrinam *successione acquisitam*, i. e. per manus traditam, reges sapientes cognovere.«

* 34. *a.* तद्विंद्धि। Expunge punctum superscriptum. Obversabatur animo verbum विद् septimae coniugationis, nec memineram, hoc non nisi secundum formam medii declinari. Nec radix homonyma 6 *coniug.* huc facit, siquidem huius coniugationis imperativus act. terminatione द्धि caret. Dicendum est igitur radicem विद् 2 *coniug.*, quae definitur ज्ञाने vel मतौ, hoc loco assumsisse significationem, quae alterius illius propria dicitur: मिमांसे. Nam profecto विद्धि hic non significat: *scias*, *cognoscas*, sed potius: *quaere*, *nancisci stude*.

* 35. *b.* Portentosam initio secundi hemistichii lectionem exhibet *ed. Calc.*, quam vide in Corrigendis. In nostram codices universi conspirant.

* 40. *b.* श्रद्धानः। Sic scripsi hic et infra IX, 3. a. ductus auctoritate cl. WILSONI. Cf. *Lexicon* s. h. v. ED. CALC. et CODD. श्रद्दधानः quod utique rectius sequi debuissem. Scribitur sane श्रद्धा, sed huius vocabuli plane diversa est ratio. Est enim compositum ex particula श्रत् et ipsa radice verbi धा. Hinc porro श्रद्धावत्. At श्रद्दधान componitur ex eadem particula, et *part. praes. med.*: दधान. Quapropter in secunda syllaba consonante tenui, in quam particula desinit, emollita legitime geminatur media dentalis, neque adspiratae ius civitatis competit. Usurpatur etiam tan-

quam verbum, et id quidem in utraque forma, activi et medii. RAMAY. II, cap. 10, sl. 19: श्रद्दधामि *fidem habeo*; IBID. cap. 21, sl. 26: श्रद्दधे *fidem habuit.* Cuius verbi structura memorabilem prae se fert similitudinem cum Latino itidem composito: *cre-do*, *cre-didi.*

LECTIO V.

Sl. V. *2. a. निः श्रेयस । Sic codices. ED. CALC. diverso scribendi more: निश्श्रेयस । Observavi alio loco (BIBL. IND. I, p. 350 sq.) particulam निर् semper exemtionem vel exclusionem significare, nec unquam, quod vult cl. WILSONUS, affirmandi vim ei inesse. In hoc vocabulo, fateor, opinio viri doctissimi habet quandam veri speciem, quam arripuit ille in eius etymo declarando: »निः *for* निर् *implying eternity or certainty*, श्रेयस् *best*, अच् *added.*« Verum enimvero श्रेयस् non est superlativus sed comparativus; निः श्रेयस est id, quo melius quidquam excluditur: ea hominis conditio, qua melior fingi nequit, i. e. finis bonorum.

*21. a. विन्दत्यात्मनि यत् सुखं । Fortasse quis legere malit यः, ut nempe iungatur sententia cum sequenti, binis pronominibus sibi invicem respondentibus: यः — सः nec valde repugnaverim. Sed proba est lectio recepta. Verte: *invenit in se ipso, quidquid volupe est.* Et sic legit et interpretatus est cl. WILKINS.

*22. a. दुःखयोनयः । Minus recte vertit cl. WILKINS: »The enjoyments which proceed from the feelings,

are *as the wombs of future pain.* « Imo pariuntur hae voluptates e dolore, non dolorem pariunt. Operae pretium est, tollere hunc errorem, ne latius gliscat. Cuncta huiuscemodi composita in योनि desinentia ita sunt intelligenda, ut vocabulum praecedens pro utero eius rei habeatur, de qua agitur. Sic infra BH. Ġ. IX, 32. a: पापयोनयः sunt homines in peccati quasi utero concepti; ब्रह्मयोनिः est Brahman, quoniam pingitur tanquam e materno utero e loti calice medio corpore sese attollens; Amor dicitur मनोयोनिः idemque मनसिजः *corde conceptus* et s. p. — Cf. et BH. G. VII, 6. a.

* 26. *a.* यतिनां । CODD. B. C. यतीनां । Quam lectionem haud multum absum, quin praeferam. Est enim hic genitivus a masculino 2 *declin.* यति, quod auctor noster aliis quoque locis usurpat. Cf IV, 28. a; VI, 37. a; VIII, 11. a. Altera forma यतिन् unde formatur *Gen. pl.* यतिनां, est aeque legitima, sed in Bhagavad-gîta eam me legere non memini.

LECTIO VI.

Sl. V. * 19. *a.* निवातस्थो । Cave, ne निर्वानस्थो scribendum esse putes. Neque enim aeque accommodatum ad sensum id foret, et metrum reclamat: postulatur nimirum syllaba brevis in quinta sede prioris hemistichii, quando sexta et septima syllabis productis occupantur. Dantur exceptionis exempla, sed rarissima et forsitan suspecta. Valde quidem similia sunt inter se haec duo vocabula, non tamen plane ad idem

redeunt. *Amara-Sinhas* utrumque hunc in modum definit:

- - - - विर्वातस्तु गते ऽनिले ।
निवातावाश्रयावातौ शस्त्राभेद्यं च वर्म यत्

In hoc ultimo vocabulo, quod textus noster habet, cl. *Wilsonus* particulae नि tribuit vim quandam contrarii et cessationis, quam mihi quidem haud probat. Ad litteram निवात est *intra ventum*, i. e. locus, unde ventus arcetur: ὅθι σκεπάς ἐστ' ἀνέμοιο. Hinc significatio deinceps translata ad refugium, et ad securitatem, quam lorica praebet a telis hostilibus.

* 36. *a.* दुःप्राप । Codd. दुष्प्राप । Vide, quae supra adnotavi ad Lect. III, 59.

* 38. *b.* विमूढो । Ed. Calc. perperam: विमुढो quod in indice Corrigendorum omisi.

LECTIO VIII.

Sl. V. * 3. *b.* भूतभावोद्भवकरो । Ed. Calc. aphaeresis nota alieno loco posita unici vocabuli, quod prius hemistichium totum explet, membra misere lacerat: भूतभावो ऽद्भवकरो । Et hoc Corrigendis adde.

* 8. *a.* चेतसा नान्यगामिना । *Codd.* omnes: चेतसानन्यगामिना । Quae, synaloephe sublata, sic sunt resolvenda: चेतसा अनन्यगामिना । Ad sensum nihil differt, sed est concinnior et doctior haec lectio Calcuttensi. Et habemus alia exempla in carmine nostro huius adiectivi अन्य cum अ privativo et न्

ἐφελκυστικῷ compositi. Cf. VIII, 22, a. IX, 30, a. XII, 6, b.

* 10. *b.* Peccat hic versus contra metrum, una syllaba in altero hemistichio abundante. Nihil tamen in excerptis meis ad hunc locum e codicibus enotatum invenio. Suspicor praepositionem verbi, qua commode carere possumus, esse extrudendam, ut vera lectio restituatur.

* 19. *a.* रात्र्यागमे ऽवशः । In *ed. Calc.* omittitur aphaeresis nota, quam sententia omnino postulat. Ut hic dicit Krishnas: अवशः प्रभवति भूतग्रामः । similiter infra XI, 8: विसृजामि भूतग्राममवशं । Idem vocabulum, praetermissum in Wilsoni *Lexico*, et probe ab अवश्य distinguendum, occurrit apud nostrum III, 5, b. et XVIII, 60, b. अवश *adiect.* a वश *voluntas*, cum अ privativo, significat *involuntarius;* dicitur porro etiam de iis, quae iniussu alicuius, sine consilio et proposito, sed impulsu quodam naturali eveniunt, ut tunc verti possit: *sponte*, *ultro*.

* 20. *a.* In ed. Calc. aphaeresis nota alieno loco posita huius versus sensum plane turbat, imo evertit:

परस्तस्मात् तु भावो ऽन्यो व्यक्तो ऽव्यक्तात् सनातनः ।

Vocalem, unde अन्य incipit, abiectam esse recte quidem indicatur; deinde autem ablata est aphaeresis nota a vocabulo, quod ea eget, et praemissa alteri, quod carere ea debebat. Qua commutatione tanto gravius peccatur, quia ante litteram sonoram व spiritus finalis eandem conversionem patitur, quam effi-

cit अ privativum, quamvis elisum; ut adeo lector nullo signo errorem detegere possit. Exit inde sententia, vix Epicuro digna, res visibiles esse praestantiores invisibilibus atque aeternas, quam quis credat auctorem carminis proferre voluisse, quippe qui ubique docet, omnia e spiritu emanasse? At si lectio nostra opus habet argumentis comprobari, ea haud e longinquo erunt petenda. Conferas velim huius ipsius Lectionis sl. 18, a. et sl. 21, a.

* 22. *b.* यस्यान्तःस्थानि। Perperam *ed. Calc.*: यस्यान्तस्थानि। quasi adiectivum e radice स्था et अन्त compositum esset, quum sit potius ab अन्तर् *intus*; quae particula spiritum suum finalem pro *repha* substitutum ante sibilantem abiicere nequit. यस्यान्तःस्थानि भूतानि। »Numen, cui *penitus insunt* animantia, cuius essentia comprehenduntur.«

LECTIO IX.

Sl. V.
* 7. *a.* मामकीं। Codd. B. et D. मामिकां। Quae forma a cl. Wilsono in Lexico suo non agnoscitur. Fortasse tamen proba est.

* 10. *a.* मयाध्यक्षेण। Sic *Codd.* universi. *Ed. Calc.* मयाध्यक्ष्येण। Quae lectio non aliter defendi poterit, quam si nobis fingamus derivatum ab अध्यक्ष *inspector*, nomen abstractum: आध्यक्ष्य *inspectio*, *munus inspectoris*, qualis dictio exstare non videtur.

* 33. *a.* भक्ता। Sic *Codd.* B. C. — *Ed. Calc.* et *Cod.* D. भक्तया। Si hoc admittimus, iungendum erit cum voce praecedente: »Brahmani sancti *cultu numinis.*« At tunc

राजर्षयः epitheto suo carebit, et perit omnis sententiae concinnitas.

LECTIO X.

Sl. V.
*6. *b.* मद्गावामानसा Separari haec debuerant: मद्गावा मानसा Nec tamen, vel sic in hoc, versu interpretando mihi omnino satisfacio.

*41. *a.* श्रीमद्वर्जितमेव वा। *Codd. B. C. D.* श्रीमदूर्जितमेव वा। Lectio haudquaquam spernenda. ऊर्जित est *part. praet.* verbi ऊर्ज् adiectivi loco adhibitum, et significat: *vigore praeditus*, *vegetus*. Si वर्जितं praeferas, vertendum erit: *eximium*, *eminens*. Et sic clar. WILKINS legisse videtur, dum interpretatur hunc versum: *every being which is worthy of distinction and preeminence.* Quam significationem cl. WILSONUS s. h. v. omisit. Derivatur ea a verbo वृज् 7 *coniug.*, quod Indorum grammatici non solum per वर्जने sed etiam per वृतौ definiunt. Hoc posterius minus recte intellexisse videtur doctissimus Lexici auctor, quando eidem verbo unice tribuit *tegendi* significationem. वृति hic, nisi fallor, sensu *electionis* accipi debet. Cf. AM. K. et WILK. RADIC.

*42. *a.* ज्ञानेन। ED. CALC. vitiosissime: ज्ञातेन। Quod exulare quidem iussi e codicum consensu, sed inter Corrigenda adnotare oblitus sum.

LECTIO XI.

Sl. V. •7. a. इहैकस्थं जगत् कृत्स्नं । Sic e codicibus dedimus. Editio Calcuttensis इहैकं यज्जगत् कृत्स्नं । Quae lectio quoad grammaticam quodammodo toleranda foret, nisi quod pronomen relativum plane abundat; sed ratio philosophica laborat. Non hoc, mehercle, voluit poëta, corpus universitatis unum ac simplex esse; sed, quamvis multiplex, in numinis unitate illud comprehendi. Omne dubium tollitur eadem locutione infra repetita, 13. a.

•12. b. Si interpunctione uterentur Indi in carminibus alia, quam qua versuum et distichorum finis indicatur, ponendum foret comma post: यदि भा । ibi enim terminatur demum protasis, et hinc incipit apodosis. Obiter hoc moneo, ut lectori minus exercitato difficultatem amoliar, inde ortam, quod coniunctio, qua tota sententia regitur, eiusdemque subiectum, in proximum versum reiiciuntur.

•16. b. विश्वरूप । Ed. Calc. विश्वरूपं । In fine versus antecedentis recte ponitur accusativus, quoniam refertur ad *acc. pron.* त्वां, huc autem non facit. Praecedit enim eiusdem pronominis genitivus तव. Requiritur itaque in epitheto Krishnae aut genitivus, quem metrum respuit, aut vocativus, cum vôcabulo praecedenti optime congruens.

•22 a. विश्वे ऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च । Notetur in विश्वे (*nom. pl. masc.*) declinatio pronominalium servata,

etsi e pronomine विश्व factum est nomen proprium ordinis cuiusdam semideorum. Quid sint उष्मपाः neque in lexicis, neque in libris de mythologia Brachmanum huc usque editis uspiam declaratum invenio. Interpres Anglus litteris Latinis expressit: *Ushmapás*, ne verbo quidem explicandi gratia addito. Superest igitur, ut ad etymon vocis confugiamus; sed in eo quoque me haerere fateor. Prior pars nihil habet difficultatis: उष्मन् vel उष्म *calor, aestus*. Sed ultima syllaba addi potuit aut eo modo ac sensu, quo composita sunt नृप भूमिप et sexcenta alia, in quibus प idem valet ac पति; aut altero illo, cuius exemplum habemus in सोमपा et aliis quibusdam, quae similia sunt Graecorum, in πότης desinentium. Neque enim ex hoc loco patet, quaenam sit declinandi forma: utrum sequatur haec appellatio exemplar generale primae declinationis, sicuti नृप etc., an ad eam classem nominum pertineat, quae शंखध्माद्यः dicuntur, et normam habent peculiarem, (de qua vid. WILK. GRAMM. §. 76) siquidem *nom. plur.* in आः utrique formae est communis. Si verius istud, Dii hi minorum gentium Ventis comites additi, erunt *caloris domini*, i. e. ipsi Calores; sin hoc, *caloris potores*, sive hoc nomine Turbines, Imbres, Vapores intelligantur, sive aliud quidlibet.

*35. *b.* नमस्कृत्वा। Longe usitatior est altera forma: नमस्कृत्य, cuius exempla cumulare admodum facile foret. NAL. IV, 1 et 14. Sic et *Bhattójidíkshitas* in exordio gram-

maticae suae: मुनित्रयं नमस्कृत्य । Illam metri gratia praetulisse poëta videtur: nam in quovis hemistichio huius metri syllaba longa quartam sedem occupat. Utrum in verbis cum eiusmodi particula indeclinabili, inter praepositiones haud referenda, compositis formam त्वा usurpare liceat, dubitare nos sinunt regulae, quae hac de re a grammaticis Anglis traduntur. WILK. GRAMM. §. 749. » य, called क्यप् » or यप् is substituted for त्वा, when the word is com» pounded *with an indeclinable particle*, particularly » with a preposition. Negatives and privatives however » are not included in this rule. « Nec aliter fere ceteri. Sed haec minus accurate dicta censeo, et, nisi fallor, regula sic erit constituenda: In verbis simplicibus, vel cum अ privativo duntaxat coniunctis, forma त्वा unice valet; in compositis cum praepositionibus forma य eodem privilegio fruitur; in compositis cum aliis indeclinabilibus utramque formam adhibere licet. Saltem grammatica supra laudata, quae *Siddánta-Kaumudí* inscribitur, proponit multa exempla gemini usus in verbis भू et कृ, quibus prae ceteris indeclinabilia adhaerescere solent. Innumeris Rameïdos locis पुरस्कृत्य scriptum est; semel tamen पुरस्कृत्वा legimus RAMAY. I., cap. 10, sl. 56 a.

* 39. *b.* कृत्वः । Quam lectionem probam ac sanam quod inter corrigenda ED. CALCUT. retuli et ibidem कृत्वा adscripsi, imprudenti mihi excidit. Cogitabam de *absolutivo*, nec respexeram ad antecedentia. कृत्वः

est terminatio adverbialis, quae numeralibus subiungitur: सहस्रकृत्वः । *millies*, χιλιάκις, nihil amplius.

*41. *b.* महिमानं तवेमं । ED. CALC. apponit substantivo masculini generis neutrum pronominis: महिमानंतवेदं । Fefellit, puto, librarium vel editorem terminatio accusativi, quasi vocabulum esset compositum cum मान. Sed est a महिमन् nomin. महिमा, et derivatur a महत् per affixum इमनिच्.

*44. *b.* Inest huic versui nodus. Si synaloephen in his verbis: प्रियायार्हसि pro more resolvimus in: प्रियाय अर्हसि apparet dativum hic non convenire; ex analogia praecedentium exspectabatur genitivus. Sed si vel maxime scriberetur: प्रियस्यार्हसि, molesta foret tautologia: quid enim interest inter सखि et प्रिय? Mallem ergo intelligere genitivum feminini, ut sit: प्रियायाः अर्हसि। Hac ratione prodibit sententia vere elegans: »Sicuti »pater filio, amicus amico, amans amicae, debes »mihi, o dive, veniam dare.« Obstat regula, dicat aliquis, qua, spiritu finali abiecto, tollitur synaloephe, et manet hiatus. At nonne interdum ea infringitur a poëtis in metri gratiam? Cf. RAMAY. I, cap. 19, sl. 5:

इयमक्षौहिणी सेना यस्याहं पतिरीश्वरः ।
अनया सहितो गत्वा योद्धाहं तैर्निशाचरैः ॥

Negari nequit यस्याहं contractum esse e यस्याः अहं; neque lectio est suspecta, quod de sexcentis editionis Sriramapurensis locis affirmare haud sane ausim.

* 45. *b.* देवरूपं । Haec ita coniuncta et clarissimus WILKINS intellexit, vertens: »*And shew me thy celestial form.*« Melius tamen separabuntur, ut देव sit vocativus. Nunc enim non divinam Krishnae formam Arjunas adspicere optat, sed potius humanam, mitem illam, quadribrachiam, tiara, clava discoque ornatam, quae solemnis est Vishnuis signis.

ED. CALC. in hac lectione 54 Disticha tantummodo numerat, totidem tamen, quot nos, versus exhibet. Error est in numero 48 bis apposito.

LECTIO XIII.

In exordio huius lectionis COD. D. habet distichon, quod abest tum ab ED. CALC., tum a ceteris codicibus:

॥ अर्जुन उवाच ॥
प्रकृतिं पुरुषं चैव क्षेत्रं क्षेत्रज्ञमेव च ।
एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥

Quod meo quidem arbitrio additamenti plane simile est, etsi interpretem Anglum in suo exemplari Varanasiae, ubi tum commorabatur vir clarissimus, idem legisse video. Transitum nempe ad sequentia parare librarius quidam vel commentator conatus est, quum seriem orationis non bene percepisset, nec intellexit, multo magis incongruam esse Arjunae interrogationem de rebus, quarum nullam adhuc Krishnas mentionem fecerat. Adde ad cetera argumenta quibus

moveor ut hoc distichon abiiciendum esse censeam, quod toto carmine numerus distichorum septingenarius expletur, si hoc addatur, erunt disticha 701. Puerile sane foret, si poëta in numero versuum symmetriam aliquam captasset: sed carmen suum ad numerum plenum et consummatum distichorum restringere potuit, ut ab interpolationibus sibi caveret. Quod bene ei cessit: apparet enim nihil aut additum esse aut inde demtum, et textum in omnibus partibus genuinum nos habere, qualis ab auctoris manu profectus est.

* 1. *b.* नेत्रघ्नमिति । Codd. B. D. नेत्रघ्न इति । Non male, ut sit nempe oratio directa, per ellipsin intelligenda. Attamen lenior est lectio recepta.

* 17. *b.* सर्वस्य निष्ठितं । Ed. Calc. सर्वस्यधिष्ठितं । Omnimodo vitiose. Nam si intelligebat editor: सर्वस्य अधिष्ठितं scribere debebat: सर्वस्याधिष्ठितं, quod metrum admittere vetat.

LECTIO XIV.

* 24. *a.* लोठ । Sic bis expressi, hic et supra VI, 8, b. imprudenter editionem Calcuttensem sequutus. Rescribe लोट.

* 26. *a.* योऽव्यभिचारिणा । Ed. Calc. omittit aphaeresis notam maxime necessariam. Et hoc Corrigendis addatur. Cf. quae supra monui ad II, 14, b.

LECTIO XV.

Sl. V. * 3. a. तथोपलभ्यं । Lectione Ed. Calc. तथोपलभ्यते metrum vitiatur, exuberante syllaba et mutata hemistichii clausula, quae semper in hisce versibus viginti duarum syllabarum bacchio (◡ — —) vel amphibrachy (◡ — ◡) continetur. Ad sensum quoque lectio nostra est accommodatior: nam *praesenti indicat. pass.* cum negatione simpliciter declaratur, rem non fieri; *part. fut. pass.* cum eadem negatione, eam fieri non posse. Ut *Battójidíkshitae* verbis definiam: उपलब्धुं शक्य उपलभ्यः ।

* 7. b. मनःषष्ठानीन्द्रियाणि । Codd. perperam षट, sed in hac littera ठ semper fere peccant. Usus loquendi paullo obscurior explicatione indiget. मनःषष्ठ est vocabulum unicum. Eiusmodi adiectiva ope numeri ordinalis subiuncti formata significant, rem de qua agitur, cum iis quae alio nomine sunt enumerata, numerum istum explere. इन्द्रियाणि मनःषष्ठानि sunt *sensus externi* (quinque numero) *cum animo* vel sensu interno *numerum senarium explentes*. Exstant et in aliis linguis similes locutiones. Juvenal. Sat. I, 64: »*cum iam sexta cervice feratur.*« Sic apud nostrates, ut hodie, ita iam olim. Ex gr. in carmine heroïco Theotisco *de Nibelungis*, V. 246:

Ich wil selbe zwelfte in Guntheres lant.

V. 1379:

Selbe vierde degene varn wir an den se.

Ac Dantes, cum narravisset, se inter quinque magnos poëtas versatum esse, eleganter addit:

Si ch' io fui sesto tra cotanto senno.

LECTIO XVI.

* 9. *b.* क्षयाय जगतो हिताः । Ed. Calc. aphaeresis notam toties neglectam male praeponit ultimae voci, quasi esset: ऽहिताः । Sed हित hic significat *intentus.* Verte: *in mundi perniciem intenti.*

* 10. *a.* दुःपुरं । Vocalis brevis in penultima a typothetae errore profecta est. Codd. दुष्पूरं quod et melius. Cf. quae adnotavi ad VI, 56, a.

* 13. *a.* लब्धमिदं । Mitto monstrum vocabuli quod fingit Ed. Calc.: लब्धुं . In *pron. neutr.* Cod. C. cum ea consentit; Codd. B. D.: लब्धमिमं । Omnino melius: nam मनोरथ est masculinum, nec tanquam adiectivum per tria genera declinatur. Non impedit neutrum praecedens, quo minus hanc lectionem praeferamus:

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथं ।

Prius illud pronomen indefinite est positum sine substantivo, nam prioris hemistichii sententia plane est discreta ab ea quam alterum continet. Proclive autem fuit, hic etiam, ubi *acc. masc.* requirebatur, neutrum alieno loco intrudere, siquidem statim in versu sequente ad neutrum eiusdem pronominis redit oratio.

* 24. a. प्रमाणं । Animadvertendum est, hoc vocabulum plerumque cum ellipsi usurpari solere, ut subintelligatur: प्रमाणमस्तु vel simile quid. Verte igitur: तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते । *»Quapropter lex sacra oraculi instar tibi* esto.« Cf. HITOPAD. *ed. Lond.* p. 5: तदेतेषामस्मत्पुत्राणां नीतिशास्त्रोपदेशाय भवन्तः प्रमाणं । *»Quare hosce meos filios de morum praeceptis admonendi, penes te, vir venerande, auctoritas* esto.« Honoris caussa pronomen, quod Indi in alloquiis cum tertia persona verbi coniungunt, plurali numero positum est, quanquam rex Vishnusarmanem solum alloquitur. Similiter NAL. IV, 31:

एतावदेव विबुधा यथा वृत्तमुदाहृतं ।
मयाशेषे प्रमाणं तु भवन्तस्त्रिदशेश्वराः ॥

»Hactenus quidem, o Divi, sicuti evenit, a me plene narratum est; arbitrium vero penes vos esto, *Coelicolarum principes*;« utrum scilicet adire velitis consessum solemnem, in quo Damayantis coniugem sibi ipsa eliget. Hoc tanto magis monendum, quod doctum huius carminis editorem minus feliciter, quam solet, in hoc versu interpretando versatum esse video. Vult enim cl. BOPP भवन्तः pro vocativo accipi, quum sit nominativus, neque huius pronominis reapse vocativus omnino detur; vocem प्रमाणं de Damayantidis mandato explicat, quo nullo modo trahi potest, nec vim adversativam particulae तु recte intellexit.

LECTIO XVII.

* Sl. 20. Hoc distichon integrum hinc in celeberrimum fabularum librum translatum est. Lepide ibi tigris vetulus, sanctitatis simulator, hoc sermone beneficentiam suam iactat. In *ed. Lond.* HITOPAD. p. 8, lin. 22, 23. id sine ulla lectionis varietate legitur; *ed. Sriramapurensis* et *cod. Paris.* pro स्मृतं substituunt: विदुः । quod aeque commodum est ad sensum.

LECTIO XVIII.

* 9. *a.* यत् कर्म । Lenior foret orationis structura, si scriptum esset यः कर्म । Sed habet lectio recepta, quo se tueatur. Verbo in modo *potestativo* posito, subintelligitur tum coniunctio conditionalis, tum pronomen indefinitum: *Si quis omittat opus quidpiam — is* etc.

* 12. *b.* भवत्यत्यागिनां । ED. CALC. त्यागीनां qui foret *gen. plur. masc. 2 declin.* a त्यागि *nomin.* त्यागिः । Sed haec forma incognita est, praeterea metrum ista lectione vitiatur. त्यागिनां est a त्यागिन् quae est terminatio possessivorum, *nomin. masc.* त्यागी.

* 15. *b.* न्याय्यं । CODD. B. C. D. minus recte: न्यायं । Hoc enim substantivum, illud est adiectivum, quod sensus requirit.

* 35. *b.* न विमुंचति दुर्मेधा । Sic codices. ED. CALC: विमुंचन्ति,

quasi दुर्मेधा esset *nom. plur.* 1 *declin.*, spiritu finali abiecto. At दुर्मेधाः est *nom. sing. masc.* a statu vocabuli nudo दुर्मेधस् unde *nom. plur.* दुर्मेधसः । Cf. Wilson. *Lex.* s. h. v.

* 43. *b.* क्षात्रं कर्म । Ita expressi ex *ed. Calc.*, quacum codex C. consentit. Ceteri variant. Cod. D.: क्षात्रकर्म Cod. B. क्षत्रकर्म quod ultimum prae ceteris mihi arridet, quoniam praecedenti ब्रह्मकर्म optime respondet. Adiectivum istud क्षात्र cl. *Wilsonus* omisit, videtur tamen id legitime formari a क्षत्र, patronymicorum more, ope maioris augmenti.

* 45. *b.* स्वकर्मनिरतः । Melius haec fortasse hunc in modum separassem: स्वकर्मनि रतः । quanquam et coniuncta intelligi possunt, ut निरतः cum स्वकर्म sit compositum.

* 78. *b.* Editio Calcuttensis:

तत्रश्रीर्विजयोभूतिर्ध्रुवानीतिर्मतिर्मम ॥

Idem legitur in codicibus *Paris.* universis, idem et cl. *Wilkins* in exemplari suo ante oculos habuit. At, vel sexcentis codicibus repugnantibus, nihilominus contenderem, hunc versum emendatione egere. Lectio recepta sic est resolvenda: ध्रुवा नीतिः । मतिर्मम ॥ Substantivum नीति derivatum a rad. नी *ducere* et sensu, et translatione quae ei subest, plane respondet Francogallico *conduite*. Transfertur deinde ad prudentiam, et ad eam ethicae doctrinae

partem, quae rebus prudenter gerendis continetur. Clarissimus WILKINS vertit, *good conduct*, quod nimis humile esse ac ieiunum post magnifica illa, quae priore versus hemistichio cumulantur, nemo est qui non videat. At multo gravius est hoc alterum. Sunt frequentissimae versuum clausulae: इति मे मतिः । vel इति मतिर्मम । sed particula इति nullo modo ab iis abesse potest. Lenissima quidem est nostra coniectura, quippe quae unico *repha* expuncto et liquida dentali in cerebralem conversa absolvitur; attamen sententiae structuram prorsus mutat. Synaloephe enim et litterarum coniunctione sublata haec habemus:

तत्र श्रीः विजयः भूतिः ध्रुवाणि । इति मतिः मम ॥

Adiectivum plurali numero positum, quoniam ad plura, neutro, quoniam ad substantiva diversi generis, masculina et feminina refertur. Huius usus exempla habemus in carmine nostro, XIV, 12 et 13: Similiter RAMAY. I, cap. 50, sl. 15.

सोऽमर्षस्तच्च मे ज्ञानं तत् तपः स च निश्चयः ।
नष्टान्येकपदे चेद् सर्वथा किमपि स्त्रियां ॥

Et RAMAY. II, cap. 10, sl. 29.

सत्यं दानं तपस्त्यागो मित्रता शौचमार्जवं ।
विद्या च गुरुशुश्रूषा ध्रुवाण्येतानि राघवे ॥

Quo exemplo egregie nostra coniectura firmatur, utpote in quo idem istud adiectivum, de quo nunc agitur, substantivis diversi generis neutro pluralis numeri cum emphasi quadam subiunctum videmus. Sic igitur verte ultimum Bhagavad-gitae distichon:

« *A qua parte pugnat devotionis dux Krishnas, a qua parte Prithae natus arcitenens, ibi Faustitas, victoria, principatus, cuncta ea stabilia. Sic stat sententia.* « — Quamlibet me aliquis audaciae reum agat, quod in textum tam sancte servatum quidquam ex ingenio meo intulerim, non tamen a me impetrare potui, ut ephiphonema carminis pulcherrimi claudicare ac foedo mendo deturpari sinerem. Iudicent docti.

BHAGAVAD - GITAE

XVIII LECTIONES.

IN SERMONEM LATINUM TRANSLATAE

INTERPRETE

A. G. A SCHLEGEL.

BHAGAVAD-GITA.

LECTIO I.

DHRITARASHTRAS *loquitur:*

1. In campo sancto, Kuruis campo, congressi proeliabundi nostrates Panduidaeque, quid fecerunt, o Sanjaya?

SANJAYAS *loquitur:*

2. Conspecto quidem Panduidarum agmine instructo, Dur-
yodhanas illico, ad magistrum propius accedens, rex ipse
3. sermonem edidit: »Adspice hanc Panduis filiorum, o ma-
»gister! ingentem aciem, instructam a Drupadae filio, tuo disci-
4. »pulo sollerti. Ibi sunt heroës arcitenentes, Bhîmae et
»Arjunae pares in proelio: Yuyudhânas, Virâtasque, Dru-
5 »padasque, magno curru vectus, Dhrishtakêtus, Chêkita-
»nas, Kasidisque rex animosus, Purujitas Kuntibôjasque, Sai-
6. »vyasque hominum princeps, Yudhâmanyusque egregius,
»Uttamaujasasque fortis, Saubadras Draupadidisque filii, omnes
7. »aeque magnis curribus vecti. Nostrorum autem qui prae-
»cipui, hos animadverte, vir nobilissime, duces exercitus
8. »mei: exempli gratia eos tibi eloquor. Tu ipse, Bhîsh-

»masque, Karnasque Kripasque bellorum profligator, Asvat·
9. »thâman, Vikarnasque, nec non Saumadattis, aliique
»multi heroës, mei gratia animae prodigi, varia tela coruscan-
10. »tes, omnes procliorum gnari. Non satis idoneus est hic
»noster exercitus, cui Bhîshmas imperat; idoneus vero iste
11. »illorum exercitus, cui Bhîmas imperat. At per tramites
»aciei cunctos secundum ordines collocati Bhîshmae utique
12. »opem ferunto proceres nostri, quotquot sunt.« Illius ani-
mos excitaturus grandaevus Kuruidarum progenitor, leonino
13. rugitu clare insonans, concham inflavit vir excelsus. Tunc
buccinaeque, tympanaque, cymbala, cornua, tubae subito ictu
14. concrepuere: is clangor tumultus instar fuit. Tunc in cur-
ru ingenti candidis equis iuncto stantes, Madhuis occisor et
15. Panduides, conchas suas coelestes inflavere: ille, sensuum
domitor, Giganteam; hic, opum contemtor, Theodoten. Mag-
nam concham, Arundineam nomine, inflavit Bhîmas, ab ausis
16. horrendis dictus, lupinis visceribus; Triumphatricem Yud-
hishthiras, Kuntidis filius; Nakulas Sahadêvasque Dulcisonam
17. et Gemmifloream. Kasidisque rex arcitenens, et Sikhandin,
magno curru invectus, Drishtadyumnas, Viratasque Satyakis-
18. que semper invictus, Drupadas Drupadidisque nati undi-
que, o terrarum domine, Saubadrasque validis brachiis, con-
19. chas inflavere singuli singulas. Dhritarâshtridarum corda
laceravit concentus iste, tumultu coelum terramque perso-
20. nante. Tunc, visis Dhritarâshtridis in acie dispositis, si-
miae effigiem in vexillo gestans Panduides, quum iam tela
21. intervolitarent, arcum expromsit, et illico Krishnam his ver-
bis alloquutus est, o terrarum domine: »In utriusque agminis
22. »intervallo currum siste mihi, o Dive! donec istos perlustra-
»vero pugnandi cupidos in acie constitutos, quinam sint, qui-

23. »buscum mihi pugnandum in hoc belli discrimine. Proe-
»liaturos eminus prospicio istos, qui huc convenere. Dhrita-
»râshtrae filio scelerato pugna gratificari volentes.«

SANJAYAS *loquitur:*

24. Ita compellatus Krishnas ab Arjuna, o Bhârata, in utrins-
25. que agminis intervallo currum sistens egregium, Bhîshma
Drônaque coram, universisque proceribus, En tibi, inquit,
26. istos Kuruidas huc progressos! Ibi vidit stantes Arjunas
patres atque avos, magistros, avunculos, fratres, filios, nepo-
27. tes, nec non familiares, soceros et amicos quoque, pariter
in utroque agmine. Hosce conspiciens ille, Kuntidis natus, uni-
28. versos cognatos in acie stantes, summa miseratione com-
motus fracto animo haec proloquutus est:

ARJUNAS *loquitur:*

Visa ista cognatorum turba, qui proeliabundi huc progressi
29. sunt, fatiscunt mihi membra, et os exsangue contabescit,
30. tremorque corpus meum pilorumque horror occupat; ar-
cus elabitur manu, et cutis penitus peruritur, nec iam con-
31. sistere valeo, et mens mea quasi titubat. Atque omina vi-
deo infelicia, o Pulcricome, nec fausti quidquam praevideo,
32. cognatis in acie caesis. Haud cupio victoriam, Krishna,
neque imperium, nec voluptates. Quorsum nobis imperium,
33. Nomie? quorsum opes vel vita etiam? Quorum gratia cu-
piuntur a nobis imperium, opes voluptatesque, ii ipsi ad pug-
34. nam congressi sunt, anima divitiisque suis proiectis: magistri,
patres, filii, avique itidem, avunculi, soceri, nepotes, levires,
35. nec non agnati. Istos caedere nolo, vel maxime caedentes,
o Madhuis interfector! ne mundo quidem tergemino impe-

36. randi gratia, nedum propter orbem terrarum. Occisis
Dhritarâshtridis quaenam laetitia nobis siet, o mortalium votis expetite? Scelere sane imbueremur caesis istis praedoni-
37. bus. Quapropter nos non decet caedere Dhritarâshtridas
cum gentilibus suis. Quomodo tandem cognatis caesis fortu-
38. nati simus, o Krishna? Etiamsi isti, quibus mens sana li-
bidine excititur, non vident stirpium excidio admissum nefas,
39. et in amicos saeviendi delictum: quomodo nobis non foret
statuendum refugere hoc scelus, *nobis, inquam*, stirpium
excidio admissum nefas praevidentibus, o mortalium votis ex-
40. petite? Stirpium excidio delentur sacra gentilitia perennia;
41. religione deleta, per omnem stirpem gliscit impietas; im-
pietate gliscente, Krishna, corrumpuntur feminae nobiles;
42. feminis corruptis, Vrishnida, exsistit ordinum colluvies; col-
luvies ordinum infernis mancipat stirpis parricidas ipsamque
stirpem: nimirum praecipitant e superis horum maiores, libo-
43. rum ac libationum solemnibus privati. Delictis parricidarum
stirpis hisce, ordinum colluviem invehentibus, evertuntur fa-
44. miliarum sacra et sacra gentilitia perpetua; eversis sacris
gentilitiis viventium hominum, o mortalium votis expetite,
apud inferos utique domicilium. Sic declaratum audivi-
45. mus. Eheu! quantum piaculum committere decrevimus,
quod imperandi dulcedine allecti, cognatos caedere parati su-
46. mus! Quin si me haud renitentem, inermem, tela manibus
vibrantes Dhritarâshtridae necaverint, melius mecum actum
foret.

SANJAYAS *loquitur:*

47. Sic loquutus Arjûnas in acie, in currus sedili consedit,
animo moestitia conturbato.

LECTIO II.

SANJAYAS *loquitur:*

1. Hunc, misericordia ita commotum, lacrimis suffusum turbatos oculos, despondentem his verbis affatus est Madhuis interfector:

ALMUM NUMEN *loquitur:*

2. Unde te haec debilitas in belli discrimine repente subiit,
indigna honestis, viam ad Superos obstruens, ingloria, o Ar-
3. juna? Noli mollitiae effeminatae te tradere: non hoc te
decet. Vili socordia abiecta, age exsurge, hostium vexator!

ARJUNAS *loquitur:*

4. Quomodo Bhîshmam ego in proelio Drônamque, o Mad-
huis interfector, sagittis impugnabo? Ambo mihi venerandi,
5. hostium interfector! Magistris magnopere suspiciendis
haud caesis melius sane foret pane emendicato vesci per hoc
aevum; caesis vero magistris opum avidis, quoad vivam, ve-
6. scar dapibus sanguine pollutis. Neque hoc novimus, utrum
praestantius foret nobis, ut vel victores exsistamus, vel isti
nos vincant. Quibus caesis vivere nos non iuvabit, ii ipsi
7. constitere ex adverso. Miseratione et formidine culpae
fracta indole, percontor te, religione mentem attonitus, quod-
nam consilium sit magis salutare? Declara hoc mihi. Dis-
8. cipulus tuus ego sum: doce me, ad te conversum. Haud
equidem praevideo, quid mihi propellat moerorem, sensus
meos torrentem, etsi nanciscar in orbe terrarum amplum sine
rivali regnum, in divosque ipsos etiam imperium.

SANJAYAS *loquitur:*

9. His verbis affatus Krishnam Arjunas, hostium vexator,
»Haud pugnabo!« ita alloquutus Nomium, conticuit ille qui-
10. dem. Hunc compellavit Krishnas, subridens quasi, o Bhâ-
rata, in utriusque agminis intervallo, despondentem his
verbis:

ALMUM NUMEN *loquitur:*

11. Non lugendos luctu prosequutus es, at convenientes sapien-
tiae sermones profers. Vita defunctos vel non defunctos lu-
12. ctu non prosequuntur sapientes. Neque enim ego unquam
non fui, nec tu, neque isti mortalium reges; neque est quando
13. non futuri simus nos universi in posterum. Sicuti ani-
mantis in hoc corpore est infantia, iuventus, senium, per-
inde etiam novi corporis instauratio: cordatus heic non tre-
14. pidat. Elementorum autem contactus, Kuntidis nate, fri-
gus caloremve, voluptatem molestiamve praebentes, recipro-
15. cantes sunt ac fluxi: hos tu perfer, Bhârata. Quem hi non
perturbant virum, o vir eximie, in voluptate ac molestia sibi
16. parem, constantem, is ad immortalitatem conformatur. Quod
vere non est, id fieri nequit ut exsistat; nec ut esse desinat,
quod vere est: amborumque horum perspectum discrimen iis,
17. qui rerum veritatem cernunt. Indelebile autem, hoc scias,
est illud, a quo Universum hoc expansum: deletionem inex-
18. hausti istius nemini efficere licet. Caduca haec corpora
dicuntur, immutabili spiritu animata, indelebili atque im-
19. menso: quare pugna, o Bhârata! Qui eum arbitratur occi-
sorem, quive eundem censet occisum, hi ambo non recte in-
20. telligunt; neque occidit ille, neque occiditur. Non nasci-
tur moriturve unquam; non ille exstitit, exsistitve, non ex-

stiturus: innatus, immutabilis, aeternus ille, priscus, non oc-
21. ciditur occiso corpore. Qui novit indelebilem, aeternum
illum, innatum, inexhaustum, quomodo is homo quempiam
22. occidendum curet, vel ipse occidat? Perinde ac obsoletis
vestibus abiectis, novas sumit homo alias, sic abiectis corpo-
23. ribus obsoletis, alia ingreditur nova spiritus. Non illum
penetrant tela, non illum comburit flamma, neque illum per-
24. fundunt aquae, nec ventus exsiccat. Impenetrabilis ille,
incombustibilis ille, imperfusibilis ille, nec non inexsiccabi-
lis, perpetuus, omnivagus, stabilis, inconcussus ille atque ae-
25. ternus, invisibilis ille, inenarrabilis ille, immutabilis ille
declaratur. Quare, quum talem cognoveris, non luctu eum
26. prosequi te oportet. At si illum vel maxime identidem na-
tum ac identidem arbitreris mortuum, ne sic quidem te, o
27. heros, eum lugere oportet. Nam geniti certa mors est,
mortui certa generatio: quapropter in re inevitabili non te
28. lugere oportet. Insensibile est animantium principium,
insensibilis exitus; sensibilis medius inter utrumque status:
29. quinam heic complorationi locus? Miraculi instar alius
intuetur eum, miraculi instar enarrat porro alius, miraculi
instar eum alius enarratum audit: sed quamvis audiverit,
30. non tamen novit eum quisquam. Spiritus semper invulne-
rabilis ille in cuiusque corpore, o Bhârata: quare cuncta
31. animantia non te lugere oportet. Proprii etiam officii
memorem non te contremiscere oportet: legitimo bello me-
32. lius quidquam militi evenire nequit, ac sua sponte pa-
ratae coeli valvae aperiuntur. Fortunati milites, o Prithae
33. fili, nanciscuntur bellum eiusmodi. Sin vero tu hanc le-
gitimam pugnam haud perficias, proprii officii famaeque de-
34. sertor, labem contrahes; et infamiam insuper mortales fabu-

labuntur de te perennem. Generosorum autem infamia ul-
55. tra obitum porrigitur. Metu e proelio te secessisse existi-
mabunt proceres magnis curribus vecti, eorumque, a quibus
56. magni aestimatus fueras, contemtum subibis, et contume-
liosos sermones multos serent inimici tui, vituperantes tuam
57. fortitudinem: quo quid molestius evenire potest? Vel
occisus coelum es adepturus, vel victor terra potiere. Quare
exsurge, o Kuntidis nate, ad pugnandum obfirmato ani-
38. mo! Voluptatem molestiamve pari loco ponens, praemium
iacturamve, victoriam cladem ve, protinus ad pugnam accin-
39. gere: ita affectus nullam contrahes labem. Haec tibi expo-
sita est ratiocinio sententia; nunc autem secundum devotio-
nem eam accipe, cui sententiae devotus, o princeps, operum
40. vincula abiicies. Nulla ibi est conatuum frustratio, nec
detrimentum exstat; vel tantillum huius religionis libe-
41. rat ab ingenti formidine. Ad constantiam efformata
sententia una heic est, o Kurnis proles: multipartitae autem
42. ac infinitae sententiae inconstantium. Quam floridam istam
orationem proferunt insipientes, librorum sacrorum dictis
43. gaudentes, nec ultra quidquam dari affirmantes, cupidita-
tibus obnoxii, sedem apud Superos finem bonorum praedican-
tes; *orationem, inquam,* insignes natales tanquam operum
praemium pollicentem, rituum varietate abundantem, quibus
44. aliquis opes ac dominationem nanciscatur: qui hac a re-
cto proposito abrepti, circa opes ac dominationem ambitiosi
sunt, horum mens non componitur contemplatione ad perse-
45. verantiam. Ternarum qualitatum materiam exhibent libri
sacri: tu autem liber esto a ternis qualitatibus, o Arjuna; li-
ber a gemino affectu, semper essentiae deditus, expers solli-
46. citudinum, tui compos. Quot usibus inservit puteus aquis

undique confluentibus, tot usus praestant universi libri sacri
47. theologo prudenti. In ipso opere momentum tibi sit, at
nunquam in eius praemiis. Noli ad opera praemiis impelli,
48. nec otii ambitiosus esto. In devotione perstans opera per-
fice, ambitione seposita, o contemtor opum, in eventu pro-
spero vel improspero aequabilis; aequabilitas devotio dici-
49. tur. Longe sane inferiora sunt opera devotione mentis, o
contemtor opum. In mente tua praesidium quaere. Miseri,
50. qui praemiis ad opera impelluntur. Mente devotus in hoc
aevo utraque dimittit, bene et male facta. Quare devotioni
51. te devove; devotio dexteritatem in operibus praebet. Mente
devoti, praemio operibus parto abiecto, sapientes, genera-
tionum vinculis exsoluti, ingrediuntur viam summae salu-
52. tis. Quando mens tua praestigiarum ambages exsupera-
verit, tunc pervenies ad ignorantiam omnium, quae de do-
53. ctrina sacra disputari possunt vel disputata sunt. Subtili-
tatum theologicarum incuriosa quando mens tua immota
steterit, firmaque in contemplatione, tunc devotio tibi ob-
tinget.

Arjunas *loquitur:*

54. Qualis est sermo viri confirmati in sapientia, ac assidui
in contemplatione, o Krishna? In meditando defixus quo-
modo loqui, quomodo quiescere ac circa negotia versari
solet?

Almum Numen *loquitur:*

55. Quando relinquit cupiditates omnes, quae animum affi-
ciunt, secum semet ipso contentus, tunc confirmatus in sa-
56. pientia dicitur. In molestiis animo imperturbatus, volup-

tatum illecebris haud obnoxius, procul habitis amore, odio,
57. ira, in meditando defixus, anachoreta dicitur. Qui, undique
affectionis expers, quidquid illi obtingat faustum vel infau-
stum, neque exultat neque aversatur: apud hunc sapientia
58. commoratur. Quando is, sicuti testudo artus suos unde-
cunque, sensus abstrahit a rebus quae sensibus obversantur:
59. tunc apud eum sapientia commoratur. Res sensibus ob-
viae recedunt a mortali abstinente; temperantia eius insigni
60. animadversa ipse appetitus recedit. At interdum, Kuntidis
nate, viri prudentis, quamvis strenue annitentis, sensus tur-
61. bulenti animum vi abripiunt. His omnibus coërcitis devo-
tus sedeat, in me solum intentus: cuius in potestate sensus
62. sunt, apud hunc sapientia commoratur. In homine res
sensibus obvias meditante propensio erga illas subnascitur;
63. e propensione cupido, e cupidine ira enascitur; ex ira ex-
sistit temeritas, e temeritate memoriae confusio; e memo-
riae confusione mentis iactura, qua tandem ipse pessumda-
64. tur. Qui autem circa res versatur sensibus ab affectu et
aversatione segregatis, ipsius voluntati parentibus, animo bene
65. composito, is serenitatem consequitur; serenitate omnium
molestiarum repudiatio in illo subnascitur. Cuius vero inge-
66. nium serenum, hunc protinus mens totum occupat. Non
inest mens non devoto, neque inest sui conscientia; et qui
sibi non sui conscius, is tranquillitate caret: sine tranquilli-
67. tate quomodo beatus esse possit? Sensibus circa res ver-
santibus cuius animus obtemperat, eius sapientia illius im-
68. petu abripitur, veluti tempestate navis in fluctibus. Qua-
propter, o heros, is, cuius sensus cohibentur omnimodo a
rebus, quae sensibus obversantur, apud hunc sapientia com-
69. moratur. Quae nox est cunctis animantibus, hanc pervi-

gilat abstinens; qua vigilant animantes, haec est nox verum
70. intuentis anachoretae. Inexpleto intra terminos suos residenti
oceano qualiter aquae illabuntur, cui similiter omnes cupiditates illabuntur, is tranquillitatem adipiscitur, non qui cupi-
71. ditatibus lascivit. Qui homo, omnibus cupiditatibus repudiatis, in vita versatur illecebrarum expers, liber a sui stu-
72. dio ac sui fiducia, is tranquillitatem consequitur. Haec est divina statio, o Prithae fili: hanc adeptus, non amplius trepidat; perstans in ea obitus quoque tempore, ad exstinctionem in numine evehitur.

LECTIO III.

ARJUNAS *loquitur:*

1. Si mens praestantior opere a te aestimatur, o mortalium votis expetite, cur tandem horrendo operi me destinas, Pul-
2. chricome? Confusa oratione mentem quasi perturbas meam; hoc unum e decreto profare, qua ratione meliora ego adipisci possim?

ALMUM NUMEN *loquitur:*

3. In hoc mundo duplex vitae institutum olim a me promulgatum est, vir innocue: scientiae destinatione rationalium, et
4. operum destinatione devotorum. Non opera omnino haud inchoando fruitur otio homo, nec vero abdicatione ad perfe-
5. ctionem pervenit. Non sane quisquam vel momento temporis unquam ab operibus vacat, impellitur enim et invitus
6. ad opus peragendum facultatibus naturalibus. Qui ministerio corporali coërcito sedet, animo meditans res sensibus sub-
7. iectas, demens, is simulator sanctitatis dicitur; qui vero

sensibus animo coërcitis sese accingit, o Arjuna! ad opus cor-
porali ministerio peragendum, sine ambitione, is magni aesti-
8. matur. Tu perage opus necessarium; opus praestantius est
otio: ne corporis quidem sustentatio tibi otioso proce-
9. dat. Praeter opera sacrorum caussa suscepta mundus hic
operum vinculis implicatur; quapropter, Kuntidis nate, am-
10. bitionis immunis opus aggredere. Simul cum ritu sacrifico
progenie humana creata olim dixit Progenitor: »Illo propa-
11. »gabimini; ille vobis esto vacca abundantiae. Divos colite
»illo; hi Divi vos colunto. Mutuo vos colentes, salutem sum-
12. »mam adipiscemini. Optatos cibos vobis Dī dabunt, sacri-
»ficiis culti; cibis ab his datis, non ante parte iisdem oblata,
13. »qui fruitur, is sane fur est. Sacrificiorum reliquias come-
»dentes probi exsolvuntur omnibus peccatis, vescuntur autem
14. »piaculo noxii, qui dapes instruunt sui gratia.« Frugibus
aluntur animantia, imbre fit frugum proventus, sacrificio im-
15. petratur imber, sacrificium opere consummatur, opus e nu-
mine ortum scias, numen e simplici et individuo ortum. Id-
eo numen omnia permeans semper in sacrificio praesens
16. est. Hunc orbem sic circumactum quicunque volvendo
haud promovet in hoc seculo, is inceste aevo transacto, sen-
17. sibus indulgens, o Prithae fili! frustra vivit. Qui autem
secum quietus est homo, ac sibimet satisfaciens, contentusque
18. semet ipso, is omni negotio vacat; et huius quidem nihil
interest, utrum aliquid factum sit an infectum, neque eum
ex omnibus animantibus commodi ullius exspectatio suspen-
19. dit. Quare sine ambitione semper opus tibi demandatum
appara: sine ambitione enim opus apparans summum bonum
20. vir adipiscitur. Operibus certe perfectionem quaesivere
Janakas ceterique eiusdem ordinis. Generis humani adsen-

21. sum quoque respiciens opere fungi debes. Quidquid desti-
nat optimus quisque, id ipsum cetera multitudo; quod ille
22. exemplum proponit, id vulgus deinde sectatur. Non mi-
hi, o Prithae fili, quidquam in mundo tergemino est pera-
gendum, nec adipiscendum, quod nondum adeptus fue-
23. rim: versor tamen in opere. At si ego unquam non ver-
sarer in opere impiger, *quandoquidem* mea vestigia sectantur
24. homines, o Prithae fili, omnimodo, pessum ituri essent hi
mortales, nisi opus ego peragerem, et colluviei auctor forem,
25. et exitio traderem hancce progeniem. Implicati opere in-
sipientes sicuti agunt, o Bhârata, sic sapiens agat sine am-
26. bitione, curans generis humani adsensum, nec opinio-
num discrepantiam gignat inter ignaros opere implicatos.
Fungatur omnibus operibus sapiens, devota mente ad ea se
27. accingens. Naturae qualitatibus peraguntur omnimodo ope-
ra; sui fiducia qui fallitur, eorum se ipsum auctorem esse ar-
28. bitratur. At veri gnarus, o heros, de gemino qualitatum
operumque discrimine: »qualitates in qualitatibus versantur,«
29. sic arbitratus, non implicatur. Naturae qualitatibus dece-
pti, implicantur operibus qualitatum; hos universitatis igna-
30. ros, tardos, gnarus universitatis haud labefactet. Cuncta
opera in me deponens, cogitatione ad intimam conscientiam
conversa, nulla spe erectus, rerumque tuarum incuriosus,
31. pugna, aegritudine depulsa. Qui hoc meum decretum
semper observant homines, fidei pleni, haud obtrectantes, hi
32. operibus quoque emancipantur. Qui vero, istud obtrectan-
tes, haud observant meum decretum, hos omni scientia extur-
33. batos scias pessumdari rationis inopes. Ad id quod suae
naturae consentaneum est, tendit sapiens quoque; naturam
34. sequuntur animantia: quid coërcendo efficietur? Rebus

sensui cuilibet subiectis propensio et aversatio insident; utrinsque ad nutum ne quis praesto sit: etenim hae sunt eius ad-
35. versariae. Satius est suo officio, etsi deficientibus viribus,
fungi, quam alienum officium accurate implere; in suo officio
satius est, mortem oppetere: alienum officium formidinem
affert.

ARJUNAS *loquitur:*

36. A quonam vero instigatus ille, peccatum admittit homo, etiamsi nolit, Vrishnida, vi quasi impulsus?

ALMUM NUMEN *loquitur:*

37. Cupido is est, Furor iracundiae is est, ex impetuosa qualitate progenitus, vorax, nefastus; hunc cognosce in hoc aevo
38. inimicum. Sicuti fumo involvitur flamma, speculumque
aerugine, sicuti utero involutus foetus, sic isto Universum hoc
39. involutum. Involvitur scientia isto, sapientis pertinaci ini-
40. mico, versiformi, Kuntidis nate, et igne insatiabili. Sen-
sus, animus, mens, eius ditio fertur: hisce infatuat iste,
41. scientia involuta, mortalem. Quapropter tu, sensibus a
principio coërcitis, Bharatidarum optime, nefastum illum repu-
42. dia, scientiae et iudicii pessumdatorem. Sensus pollentes
aiunt, sensibus pollentior animus, animo autem pollentior
43. mens; qui vero prae mente pollet, is est. Sic supra men-
tem pollere eum intelligens, te ipsum teeum confirmans, profliga hostem, o heros, versiformem, intractabilem.

LECTIO IV.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Hanc devotionem Vivasvanti ego declaraveram perennem, Vivasvan Manui effatus est, Manus Ixvâkui memora-

2. vit. Sic per manus traditam eam reges sapientes cognove-
runt. Haec devotio diuturno tempore in hoc mundo periit,
3. hostium vexator. Eadem illa devotio antiqua hodie a me
tibi declarata est. Tu cultor meus es atque amicus: myste-
rium hoc scilicet praestantissimum.

ARJUNAS *loquitur:*

4. Posteriores sunt natales tui, priores Vivasvantis natales;
quomodo istud intelligam, quod ais: »initio declaraveram?«

ALMUM NUMEN *loquitur:*

5. Plurimi iam praeteriere mei natales, tuique, o Arjuna!
Hosce ego universos novi, tu vero haud nosti, hostium vexa-
6. tor. Quanquam innatus sum, incorruptibilis, quanquam
animantium sum dominus, naturae meae imperans subinde
7. nascor, praestigiis mihi insitis. Quandocunque scilicet pie-
tatis languor exsistit, o Bhârata, et incrementum impietatis,
8. tunc me ipsum ego procreo. Ad vindicationem bonorum
et ad eversionem sceleratorum, pietatis stabiliendae gratia,
9. nascor per singula secula. Genituram et opus meum divi-
num qui sic penitus novit, corpore relicto non ad novam ge-
10. nituram regreditur, ad me accedit ille, o Arjuna! Soluti
ab affectu, terrore, ira, mei similes, me confisi, multi scien-
11. tiae castimonia lustrati in meam essentiam transiere. Hi
quemadmodum ad me convertuntur, itidem eos ego colo. Mea
12. vestigia sectantur homines, Prithae fili, omnimodo. Qui
cupiunt operum successum, ii Divis in hoc orbe litant. Brevi
13. sane in vita mortali successus obtingit opere partus. Qua-
ternorum ordinum stirpes a me creati sunt secundum qualita-
tum operumque distributionem; harum me ipsum scias aucto

14. rem, auctore carentem, incorruptibilem. Nec me opera
polluunt, nec in operis fructu mihi est stimulus: qui talem me
15. cognoscit, is operum vinculis haud constringitur. Sic sta-
tuto opus peractum est a priscis, emancipationem affectanti-
bus; quamobrem perage tu opus, quale a priscis olim pera-
16. ctum. Quid sit opus? quid otium? quaeritur. Hac in re
vel vates trepidavere. Eiusmodi opus tibi declarabo, quo co-
17. gnito a malo liberaberis. Ad ipsum opus est attendendum,
attendendum quoque ad secessionem ab opere, attendendum
18. tandem ad otium; obscura est operis ratio. Qui in opere
otium cernit, et in otio opus, is sapit inter mortales, is devo-
19. tus cunctis operibus peragendis aptus est. Cuius omnia in-
cepta segregata sunt a cupiditatis instinctu, eum, operibus
scientiae igne consumtis, doctum pronunciavere sapien-
20. tes. Procul habita ambitione in fructu operum posita, qui
semper hilaris est, non egens patrocinio, is, etsi in opere oc-
21. cupatus, nihil tamen omnino agit. Nulla spe erectus, cogi-
tationes suas coërcens, dimisso omni emolumento, corporali
duntaxat ministerio opus peragens, peccato haud imbui-
22. tur. Qui rebus sponte sibi oblatis contentus est, gemino
affectu superior, neutiquam invidus, et aequalis in successu
23. prospero vel adverso, is ne operando quidem implicatur. Ho-
minis ambitione vacui, exsoluti, intellectu in scientia defixo,
sacrificii gratis sese accingentis, opus integrum quasi evanes-
24. cit. Numen est in oblatione, numen in oleo sacro, numen
in igne, numine litatur: ad numen iturus est ille, qui numen
25. operando meditatur. Divorum porro alii devoti religionem
colunt; in theologiae igne alii religionem ipsa religione de-
26. nuo sacrificant; auditum ceterosque sensus alii in conti-
nentiae ignibus sacrificant; sonum ceteraque sensibilia alii in

[illegible]

27. sensuum ignibus sacrificant; Cuncta ministeria corporalia
ac vitalia porro alii sacrificant in igne mystico continentiae,
28. scientia accenso; opum sacrifici, castimoniae sacrifici, de-
votionisque sacrifici porro sunt alii, tacitae lectionis ac scien-
29. tiae sacrifici, temperantes, propositi tenaces. In exspiratione
sacrificant spiritum, in spiritu exspirationem similiter alii, spi-
ritus et exspirationis meatibus praeclusis, spiritus retinendi stu-
30. diosi. Alii cibo abstinentes vitalia in vitalibus sacrificant:
universi hi quoque sacrificandi sunt gnari, ac sacrificiis pec-
31. cata sua delent. Qui vescuntur dapibus ambrosiis e sacri-
ficio reliquis, ii transeunt ad numen aeternum. Non est hic
mundus irreligiosi: quomodo tandem alter, Kuruidarum opti-
32. me? Tam varia sacrificia propagata sunt e numinis ore:
operibus comparata scias haec universa; sic cognito, libera-
33. beris. Praestat opum sacrificio scientiae sacrificium, o ho-
stium vexator; cuncta opera integra, Prithae fili, scientia com-
34. prehenduntur et consummantur. Hanc tu quaere, genibus
provolutus, percunctatione, reverentia. Monstrabunt tibi scien-
35. tiam sapientes, veritatem rerum perspicientes: quam edo-
ctus non iterum ad errorem perinde redibis, Panduida, qua
36. entia universa conspicies in te ipso, deinde in me. Si vel
maxime omnibus peccatis sis contaminatus, universalis scien-
37. tiae saltu tamen infernum traiicies. Perinde ac ligna ac-
census ignis in cinerem vertit, o Arjuna, pariter scientiae ignis
38. omnia opera in cinerem vertit. Haud sane scientiae simile
lustramen in hoc orbe exstat: id homo devotione consumma-
39. tus ultro, temporis progressu, in se ipso invenit. Qui fidem
habet, adipiscitur scientiam; huic intentus, sensibus coërci-
tis, scientiam adeptus, ad summam tranquillitatem perve-
40. nit. Ignarus autem, fideque carens, dubitationi indulgens,

pessumdatur: neque hic mundus, nec ulterior, nec felicitas
41. eius est, qui dubitationi indulget. Eum qui in devotione
opera sua deposuit, qui scientia dubitationem discidit, spiri-
talem, non constringunt vinculis opera, o contemtor opum.
42. Quapropter ex ignorantia progenitam cordi infixam dubitatio-
nem ense scientiae tuae discindens, ad devotionem conversus,
age exsurge, o Bhârata!

LECTIO V.

Arjunas *loquitur:*

1. Abdicationem operum, Krishna, et altera ex parte exerci-
tationem laudas: utrum horum sit melius unum, id mihi de
clara bene deliberatum.

Almum Numen *loquitur:*

2. Abdicatio et exercitatio operum, utrumque beatitudinem
parit; horum tamen prae operum abdicatione exercitatio ope-
3. rum aestimatur. Iudicandus est is constans abdicator, qui
neque aversatur nec desiderat; qui autem a gemino affectu
4. immunis est, o heros, nullo negotio vinculis exsolvitur. Di-
sciplinam rationalem et activam seorsum nuncupant pueri,
non itidem docti: alterutri duntaxat deditus simul utriusque
5. percipit fructum. Quae disciplinis rationalibus occupatur
statio, ad eandem quoque devotionibus pervenitur. Unam
eandemque esse disciplinam rationalem et devotionem qui
6. cernit, is vere cernit. Abdicatio autem, o heros, difficilis
est ad adipiscendum sine devotione: devotioni devotus ana-
7. choreta ad numen haud longo tempore accedit. Devo-
tioni devotus, mente castus, sibi ipsi imperans, sensuum do-

mitor, omnium animantium communione animatus, vel agendo
8. non polluitur. »Nihil equidem ago; « sic arbitretur devo-
tus, veritatis gnarus, cernens, audiens, tangens, odorans, edens,
9. ambulans, dormiens, spirans, loquens, dimittens, prehen-
dens, intuens et connivens quoque; »sensus in rebus sibi sub-
10. iectis versantur;« ita persuasus. Qui agit, operibus suis in
numinis sinu depositis, ambitione dimissa, is peccato non pol-
11. luitur, sicuti nec loti folium aqua. Corpore, animo, mente,
cunctisque sensibus etiam, devoti opus peragunt, ambitione
12. dimissa, semetipsos lustrandi gratia. Devotus, operum fru-
ctu dimisso, tranquillitatem adipiscitur internam; devotione
destitutus, cupidinis impetu fructum ambiens vinculis con-
13. stringitur. Cunctis operibus animo dimissis commode sedet
temperans mortalis in urbe novem portis instructa, (i. e. *in*
14. *corpore*) neque ipse agens, nec agendi auctor. Neque facul-
tatem agendi, neque opera mundi dominus creat, nec appli-
cationem ad operum fructum: cuiusque autem indoles prae-
15. vertitur. Non accipit ullius peccatum, nec vero etiam bene
factum Omnipotens. Ignorantia involvit scientiam: hinc errat
16. genus humanum. At scientiae ope hacc ignorantia e quo-
rum animo sublata est, eorum scientia solis instar collustrat
17. summum istud. Huius memores, huc sese transferentes,
huius consortes, in hoc intenti, ingrediuntur viam irremeabi-
18. lem, excussis scientia peccatis. In Brachmane doctrina et
modestia praedito, in bove, in elephanto, tunc etiam in cane,
atque in homine, qui canina carne vescitur, sapientes idem
19. cernunt. In hac ipsa vita ab iis natura devicta est, qui in
aequabilitate perstant. Noxa vacuum nimirum et aequabile
20. est numen: ideo hi perstant in numine. Non exultet gra-
tum aliquid nactus, nec moereat nactus ingratum, animo ob-

firmatus, imperturbatus, numinis gnarus, in numine per
21. stans. Externis contactibus haud addictus in semet ipso in-
venit, quod volupe est; is divinae devotioni devotus, volup-
22. tate infinita fruitur. Quae vero a contactibus prodeunt de-
liciae, eae utique e doloris utero pariuntur; initium habent et
23. finem, Kuntidis nate: hisce non gaudet prudens. Qui in
hac ipsa vita perferre valet, ante liberationem a corpore, im-
petum e cupidine et iracundia ortum, is devotus, is vir beatus
24. est. Qui intus delectatur, intus gaudet, quique perinde in-
tus illuminatur etiam, is devotus ad exstinctionem in numi-
25. ne, divinitatis particeps, pervenit. Adipiscuntur exstinctio-
nem in numine sancti, deletis peccatis, ancipiti contentione
exemti, sui compotes, omnium animantium bono gauden-
26. tes. Qui a cupidine et ira segregati sunt, temperantes,
temperatis cogitationibus, prope eos exstinctio in numine ver-
27. satur, sui sibi conscios. Contactibus externis exterminatis,
obtutu in confinio superciliorum defixo, spiritu gemino, qui
per narium meatus hauritur et efflatur, aequabiliter modera-
28. to, coërcitis sensibus, animo, mente, anachoreta unice in
emancipationem intentus, qui semper vacat desiderio, ira et
29. metu, is re vera iam emancipatus est. Me tanquam perce-
ptorem sacrificiorum et castimoniarum, universi mundi ma-
gnum dominum, amicum omnium animantium qui cognove-
rit, is ad tranquillitatem pergit.

LECTIO VI.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Qui haud sollicitus de operis fructu opus peragendum
peragit, is et abdicator est et devotus; non quicunque sine

2. igne sacro et caeremoniis vivit. Quam abdicationem nun-
cupant, eandem esse devotionem scias, o Panduida! Haud
3. sane nisi abdicatis consiliis devotus evadit quisquam. An-
nitentis anachoretae opera praedicantur subsidium; eiusdem
vero ad devotionem iam enisi tranquillitas praedicatur subsi-
4. dium. Quippe quando nec in rebus, quae sensibus obver-
santur, nec in operibus suspensus haeret, omnibus consiliis
5. abdicatis: tunc enisus ad devotionem dicitur. Extricet se-
met sua ipsius ope, nequaquam ipse semet deprimat. Homi-
nis spiritus tum suimet est socius, tum quoque suimet inimi-
6. cus. Socius est suimet spiritus eius hominis, qui sua ipsius
ope semet ipsum vicit; inimicitia autem erga id, quod non
7. spiritale est, spiritus inimici more se gerere potest. Suimet
domitoris, placidi, spiritus summum locum obtinens in se re-
colligitur, in frigore et calore, in voluptate et dolore, simili-
8. ter etiam in honore et ignominia. Cuius spiritus gaudet
scientia et cognitione, in fastigio stans, sensibus perdomitis,
is devotus dicitur, devotioni initiatus, cui nihil interest inter
9. glebam, lapidem et aurum. Inter amicos, familiares, hostes,
alienos, neutrarum partium homines, infensos, socios, inter bo-
10. nos quoque ac improbos aequanimus magni aestimatur. De-
votus semper ipse se exerceat, secretum petens, solitarius, coër-
11. citis cogitationibus, nulla spe erectus, sine comitatu. In re-
gione pura figens sibi sedem stabilem, non nimis sublimem,
12. nec nimis humilem, nebride ac verbenis constratam, ibi
animo in unum intento, coërcitis cogitationibus, sensibus,
actibusque, insidens huic sedili exerceat devotionem, lustra-
13. tionis suae gratia. Aequabiliter corpus, caput cervicemque
immota sustinens, firmus, intuens nasi sui apicem, nec plagas
14. diversas circumspiciens; placatus, timore excusso, in of-

ficiis studiosi rerum divinarum perseverans, animum coërcens,
15. me meditans, sedeat devotus in me intentus. Sic semet
ipsum exercens, devotioni initiatus, animo coërcito, ad tran-
quillitatem exstinctioni proximam, mecum consociatam per-
16. venit. Nec nimium edentis est devotio, nec omnino cibo
abstinentis; nec nimio somno adsueti, nec pervigilantis etiam,
17. o Arjuna! Qui devotus est in cibo sumendo atque in re-
creatione, qui devote operibus fungitur, qui devotus est in
dormiendo ac vigilando, eius est devotio, quae aegritudinem
18. depellit. Quando plane coërcitam cogitationem in semet
ipso defigit, nullis cupiditatibus stimulatus, tunc demum de-
19. votus dicitur. Sicuti lucerna citra venti impetum posita,
haud vacillat, haec similitudo memoratur devoti, coërcitis co-
20. gitationibus, qui suam ipsius devotionem exercet. Ubi re-
quiescit cogitatio, constricta devotionis cultu, et ubi, mentis
21. oculis se ipse adspiciens, sibimet placet; ubi voluptatem infi-
nitam, quaecunque mente capitur, ultra sensus posita, com-
22. perit ille, neque defixus dimovetur a vera essentia; quo
bono quaesito nullum alium quaestum porro egregium du-
cit; in quo permanens ne gravi quidem dolore labefacta-
23. tur: hanc seiunctionem a doloris coniugio sciat devotionis
nomine designari. Haec devotio e decreto exercenda est cetera-
24. rum cogitationum oblito. Ex arbitrii mobilitate ortas libi-
dines dimittens omnes omnino, animo sensuum compagem
25. (i. e. *corpus*) compescens quoquo versus, sensim sensim-
que quiescat mente perseverantiam amplexa; animo ad secum
26. commorandum assuefacto, ne hilum quidem cogitet. Quo-
tiescunque quopiam evagatur animus mobilis, infirmus, toties
27. hinc eo cohibito, ad suimet obsequium eum reducat. Tran-
quille animatum utique illum devotum summa voluptas subit,

sedato affectuum impetu in numinis essentiam conversum,
28. innocuum. Sic semper sese ipse devovens devotus, pecca-
tis exsolutus, commode infinita voluptate e numinis contactu
29. fruitur. Qui spiritum omnibus animantibus immorantem,
et omnia animantia in spiritu contuetur, devotioni deditus,
30. ubique idem conspiciens, qui me cernit ubique, et Uni-
versum in me cernit, ex eo ego non evanesco, neque is ex
31. me evanescit. Omnibus animantibus immorantem qui me
colit, unitati intentus, quocunque tandem modo versetur, de-
32. votus ille mecum versatur. Qui sui ipsius similitudine du-
ctus ubique idem cernit, o Arjuna, volupe sit illud vel mo-
lestum, is devotorum princeps habetur.

ARJUNAS *loquitur:*

33. Illa ipsa, quae a te declarata est devotio aequabilitate, o
Madhuis interfector! huius equidem haud video propter mo-
34. bilitatem humani ingenii stabilem conditionem. Mobilis
sane est animus, o Krishna, turbulentus, vehemens, pertinax:
eius ego coërcitionem arbitror, sicuti venti, valde difficilem
factu.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

35. Sine dubio, o heros, animus difficilis est ad coërcen-
dum, mobilis; exercitatione tamen, Kuntidis nate, ac tempe-
36. rantia coërcetur. Ei, qui sui haud compos est, devotio
difficilis est ad adipiscendum, meo quidem arbitrio; a mori-
gero autem et annitente obtineri potest industria quadam.

ARJUNAS *loquitur:*

37. Intemperans, sed fide instructus, declinante a devotione
animo, haud adeptus devotionis consummationem: quamnam
38. viam, o Krishna, ingreditur? Nonne utrinque deiectus

(scil. *ab huius vitae et futurae felicitate*) sicuti nubes fulmine
discussa perit, fluctuans, o heros, aberransque a tramite divi-
39. no? Hoc dubium tu mihi, o Krishna, dirimere debes in-
tegrum. Nullus alius profecto quam tu huiusce dubii pro-
pulsator reperitur.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

40. O Prithae fili, neque heic, neque in vita futura exitium
tali homini evenit; haud profecto honestus quisquam infau-
41. stam, amice, viam ingreditur. Nactus sedes superas probo-
rum, commoratus ibi annos infinitos, in castorum beatorum-
42. que familia, qui devotione excidit, regeneratur, vel etiam
e devotorum sapientium stirpe nascitur. Difficillimi sane ad
43. adipiscendum in hoc mundo sunt natales eiusmodi. Ibi
eandem mentis applicationem assumit, quam in priore corpore
habuerat, enititurque deinde vehementius ad consummatio-
44. nem, o Kuruis proles. Prius contracta consuetudine illa
ultro etiam is abripitur. Vel devotionem cognoscendi studio-
45. sus theologiam meris verbis circumscriptam praevertit; pro
virili vero contendens devotus, lustratus a peccatis, repetitis
46. natalibus consummatus, dehinc summum iter ingreditur. As-
cetis superior devotus, scientia praeditis quoque superior ae-
stimatur, operumque confectoribus superior devotus: ergo de-
47. votus fias, o Arjuna. Inter universos porro devotos, qui,
intima mente ad me conversa, fidei plenus me colit, is devo-
tissimus a me iudicatur.

LECTIO VII.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Animo in me defixo, Prithae fili, devotionem exercens, me
confisus, quomodo haud dubie me integrum cogniturus sit, id

2. nunc ausculta. Ego tibi hanc scientiam universalem cum
peculiari coniunctam plene effabor, qua cognita in hoc mundo
3. non amplius alia cognoscenda relinquitur. E mortalium
millibns vix singulus quispiam ad perfectionem enititur; annitentium
quoque ac consummatorum vix singulus me penitus
4. novit. Terra, aquae, ignis, aër, aether, animus, nec non
mens, sui conscientia denique: hunc in modnm haecce mea
5. natura in octonas partes distribuitur, scilicet inferior ista;
at praeter hanc aliam scias meam naturam supremam, vita-
6. lem, o heros, qua mundus hic sustentatur. Ex eius utero
funduntur universa animantia, ita intellige. Ego sum totius
7. muudi origo, nec non dissolutio. Me praestantius non
aliud quidquam exstat, o contemtor opum. In me Universum
8. hoc est snspensum, sicuti in filo margaritarum lineae. Sapor
ego sum in aqnis, iubar sum in sole ac luna, nomen
mysticum in universis libris sacris, sonus in aethere, vigor
9. masculus in hominibus, et suavis odor in tellure, splendorque
sum in flamma, vita in omnibus animantibus, et casti-
10. monia in ascetis. Semen perpetuum omnium animantium,
nosce me, o Prithae fili. Intellectus intelligentium, splendor
11. splendidorum ego sum; roburque robustorum ego, a cupiditate
atque affectn segregatum. Nulla lege refrenata in anima-
12. libus libido sum, Bharatidarum princeps; et quaecunque
tandem essentiales sunt natnrae, impetuosae ac tenebrosae, ex
me nempe has *ortas* scias: non equidem illis insum, insunt
13. illae mihi. Trinis hisce qnalitatum propriis naturis totus
iste mundus delusus non agnoscit me his superiorem, incor-
14. ruptibilem. Divina qnidem illa Magia mea, in qualitatibus
operata, difficilis transgressu est; attamen, qui mei compotes
15. fiunt, ii hanc Magiam traiiciunt. Haud mei compotes fiunt

maleficl, stulti, hominum infimi, quorum scientiam aufert
16. Magia, daemoniacam naturam sectantes. Quaternorum generum homines probi me colunt, o Arjuna: afflictus, cognoscendi studiosus, pauper, atque sciens, o Bharatidarum prin-
17. ceps. Ex his sciens, semper devotus, unico cultui addictus, praefertur: valde carus ego sum scienti, et ille mihi ca-
18. rus est. Generosi quidem omnes isti, sed sciens mei ipsius instar a me iudicatur. Is utique ad me sese applicat tanquam
19. ad viam supremam. Multarum regenerationum in fine scientia praeditus ad me procedit. »Vâsudêvas est Universum;« cui sic persuasum sit, is magnanimus difficilis inventu
20. est. Ii, quorum scientia aufertur cupiditatibus quibuslibet, ad alios Divos convertuntur, ad hanc vel illam normam sese
21. dirigentes, sua natura compulsi. Quamcunque aliquis imaginem colens cum fide venerari studet, unicuique horum secundum fidem istam constantem ego *sortem suam* disper-
22. tio. Is huic fidei deditus illam *imaginem* propitiare studet,
23. accipitque deinde desideria sua grata a me dispertita. Afinitum est praemium istud istorum parum intelligentium: ad Divos pergunt qui Divis litant, mei cultores ad me per-
24. inde pergunt. Invisibilem me visibilitate praeditum arbitrantur insipientes, praestantiorem naturam meam ignorantes
25. incorruptibilem, supremam. Haud manifestus ego sum cunctis, mystica Magia involutus; stultum istud vulgus me
26. non agnoscit innatum, incorruptibilem. Novi equidem praeterita ac praesentia, o Arjuna, futuraque animantia; me
27. vero nemo novit. Propensione ac aversatione excitato ancipiti errore, o Bhârata, universa animantia ad delirium in
28. rerum natura pergunt, hostium vexator. Quorum autem deleta est labes sancte degentium, ii, ab ancipiti errore libe-

29. rati, me colunt, votorum tenaces. Qui ad liberationem a
senio ac morte, ad me confugientes, enituntur, ii Numen istud
totum norunt, et id quod supra spiritum est, opusque inte-
30. grum. Qui me norunt simul cum eo, quod supra animan-
tia est, cum eo, quod supra Divos est, et cum eo, quod supra
religiones est, ii obitus tempore quoque, devote animati, me
norunt.

LECTIO VIII.

Arjunas *loquitur:*

1. Quidnam est istud numen? quidnam id quod supra spiri-
tum? quidnam opus, virorum praestantissime? et supra ani-
mantia quidnam praedicatum est? supra Divos quidnam dici-
2. tur? Supra religiones quomodo quispiam *esse potest* heic
in hoc corpore, o Madhuis interfector? Obitusque tempore
quomodo cognoscendus es tu iis, qui sui sunt compotes?

Almum Numen *loquitur:*

3. Essentia simplex ac individua est summum numen; in-
doles supra spiritum dicitur; animantium geniturae efficax
4. emanatio operis nomine significatur; super animantia est
natura dividua, Geniusque supra Divos; supra religiones ego
5. ipse sum in hoc corpore, mortalium optime; et qui obitus
tempore mei memor, defunctus corpore, hinc proficiscitur, is
6. ad meam naturam pergit sine ullo dubio; vel cuiuscunque
naturae memor corpus suum relinquit in fine vitae, eam ip-
sam adit, Kuntidis nate, semper ad naturam istam conforma-
7. tus. Quare omni tempore mei memento ac pugna! Ani-
8. mum mentemque mihi tradens me adibis procul dubio. Co-

gitatione ad devotionem exercendam applicata, non aliorsum
evagante, qui summum GENIUM divinum meditatur, is ad eum
9. pergit. Qui meminerit vatem antiquum, moderatorem, a-
tomo subtiliorem, Universi tutorem, incomprehensibili forma,
10. solis colore splendentem tenebris ex adverso, obitus tem-
pore, animo obfirmato, devotus in religione, ac vi devotionis
in superciliorum confinio spiritu vitali collecto, is omnino
11. hunc summum GENIUM divinum adit. Quod simplex ac in-
dividuum librorum sacrorum gnari nuncupant; quo ingredi-
untur temperantes, affectuum expertes; quod cupientes vitam
12. religiosam instituunt: hoc tibi compendio effabor. Cunctis
sensuum portis occlusis, animo in corde cohibito, in capite
collecto spiritu vitali, permanens in devotionis persevera n-
13. tia, monosyllabum mysticum ÔM pronuntiando numen ad-
orans, mei memor, qui proficiscitur corpus mortale relin-
14. quens, is per summam viam incedit. Nihil aliud unquam
cogitans qui me perpetuo meminit, ei facilis sum ad impe-
15. trandum devoto semper se exercenti. Me adito novam ge-
nituram, doloris consortem, caducam, non subeunt magnani-
16. mi, ad perfectionem summam progressi. Usque ad BRACH-
MANIS coelum omnes mundi sunt remeabiles, o Arjuna; me
17. vero adito, Kuntidis nate, nova genitura non datur. Mille
aetatibus finitum qui diem BRACHMANIS norunt, noctem in fine
mille aetatum subeuntem, hi mortales noctis ac diei gnari
18. sunt. Ex invisibili visibilia cuncta prodeunt die appropin-
quante, nocte appropinquante dissolvuntur in isto ipso, quod
19. invisibile dicitur. Elementorum compages haecce ipsa quo-
que diu perdurando dissolvitur nocte appropinquante; ultro
20. deinde, Prithae fili, prodit die oriente. Diversa vero ab hac
visibili exstat alia natura invisibilis, aeterna, quae omnibus

21. animantibus pereuntibus non et ipsa perit, invisibilis, individua, sic dicta. Hanc viam summam praedicant, quam naceti non amplius revertuntur; haec est mansio mea suprema.
22. GENIUS iste summus vero, Prithae fili, impetrari potest cultu non aliorsum spectante, *iste, dico*, cui penitus insunt animantia,
23. a quo Universum hoc expansum. Quo tempore autem ad sortem irrevolubilem, vel revolubilem etiam, vita defuncti proficiscantur: hoc tempus tibi declarabo, Bharatidarum prin-
24. ceps. Ignis, lux, dies, luna crescens, sex menses, quibus sol borealem polum percurrit: horum spatio defuncti adeunt
25. numen mortales numinis gnari. Fumus, nox, similiter luna senescens, sex menses, quibus sol austrinum polum percurrit: horum spatio *defunctus* lunarem splendorem adeptus de-
26. votus iterum revertitur. Utrumque hoc iter, candidum et atrum, perpetuum in hoc mundo praedicatur: altero ad sortem
27. irrevolubilem pervenit, altero denuo revolvitur. Binos hosce tramites cognoscens, Prithae fili, haud quisquam devotus perturbatur: quare omnibus temporibus devotioni devotus sis,
28. o Arjuna. Quodcunque libris sacris legendis, sacris faciendis, castimoniis largitionibusque virtutis praemium promissum est, id integrum superat devotus isto cognito, et stationem summam ac principem subit.

LECTIO IX.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Nunc vero hanc tibi maxime absconditam effabor haud obtrectanti scientiam universalem cum peculiari coniunctam,
2. quam edoctus a malo liberaberis. Haec est regia disciplina; hoc regium arcanum, idemque lustramen praestantissimum,

[illegible] ज्ञान [illegible] विज्ञान [illegible] discernement [illegible] वि

ipso intuitu perspicuum, pium, percommodum actu, inexhau-
3. stum. Qui fide deficiuntur homines huic religioni haben-
da, o hostium vexator, me haud adepti revertuntur in sedem
4. vicissitudinum mortalitatis. Expansus est universus hic
mundus a me, formae visibilis experte. Mihi insunt omnia
5. animantia, neque ego illis immoror, nec tamen mihi in-
sunt *quodammodo* animantia: ecce mysterium meum augu-
stum! Animantium sustentator, non insidens animantibus, est
6. spiritus meus, animantia animans. Perinde ac coelo sem-
per immoratur aër omnivagus, immensus, similiter cuncta ani-
7. mantia mihi insunt; sic tu intellige. Omnia animantia in
naturam meam redeunt in fine aevi mundani; denuo illa
8. principio novi aevi mundani ego emitto. Naturam meam
complexus emitto iterum iterumque elementorum compagem
9. hanc totam, ultro, natura volente. Neque me haec opera
implicant, o contemtor opum, tanquam exterum in iis versan-
10. tem, nec suspensum in hisce operibus. Me inspectante na-
tura generat mobilia simul cum immobilibus: ea de caussa,
11. Kuntidis nate, mundus circumvolvitur. Despiciunt me stul-
ti, humana specie indutum, summam naturam meam ignoran-
12. tes, animantium dominum, vanae spei fidentes, vanis ope-
ribus vacantes, vanae scientiae studiosi, intellectu privati, natu-
13. ram infernam, daemoniacam ac fraudulentam sectantes. Ma-
gnanimi vero, Prithae fili, ad naturam divinam conversi, me
colunt animo unice intento, cognoscentes me animantium
14. principium incorruptibile. Perpetuo me laudibus celebran-
tes annitentesque, propositi tenaces, salutantesque me, sem-
15. per devoti religiose venerantur. Scientiae sacrificio quo-
que alii litantes me venerantur, in unitate ac specietate mul-
16. tifariam facie quoquo obversum. Ego sum sacrificium, ego

adoratio, ego libatio, ego verbena; carmen ego sum, ego iti-
17. dem oleum sacrum, ego ignis, ego tus incensum. Pater
ego sum huius mundi, mater, tutor ac avus; doctrina arcana,
lustramen, monosyllabum mysticum, atque triplex librorum
18. sacrorum volumen; via, nutritor, dominus, testis, domici-
lium, asylum, amicus, origo, dissolutio, statio, thesaurus, se-
19. men inexhaustum. Tepefacio ego orbem, ego imbrem reti-
neo vel emitto; ambrosia perinde ac letum, ens ac non ens
20. ego sum, o Arjuna. Ternorum librorum sacrorum periti,
asclepiadis acidae potores, peccatis suis lustrati, sacrificiis
functi, viam superam a me exorant. Hi, sanctum nacti In-
21. drae mundum, fruuntur divinis in coelo gaudiis Divorum. Ii-
dem, coelesti illo mundo gavisi, praemio sanctitatis suae ex-
hausto, ad orbem mortalium redeunt: sic religionem libro-
rum sacrorum sectantes, desideriis capti, felicitatem fluxam
22. ac reciprocantem adipiscuntur. Qui autem mortales de
nullo alio cogitantes me venerantur, hisce semper intentis se-
23. curitatem boni eventus ego praebeo. Qui vel alios Divos
colunt religiosi, ii ipsi quoque me tamen colunt, Kuntidis
24. nate, sed cultu non rite instituto. Ego sane omnium sa-
crificiorum et perceptor sum et dominus: sed isti me non ex
25. veritate discernunt, hinc ad inferiora delabuntur. Per-
gunt Divis addicti ad Divos; ad Manes proavorum pergunt
proavorum Manibus addicti; ad Lemures pergunt Lemurum
26. cultores; pergunt ad me denique cultores mei. Folium,
florem, fructum, aquam, si quis mihi cum religione offert, id
27. ego religiose oblatum vescor a pie animato. Quodcunque
agis, quodcunque vesceris, quodcunque sacrificas, quodcun-
que largiris, quodcunque tui castigandi gratia capessis, Kun-
28. tidis nate, id mihi tanquam proprium trade. Sic liberabe-

ris operum vinculis, quae felici vel infelici successu nectun-
tur. Devote animatus abdicationis devotione, emancipatus,
29. me adibis. Aequabilis ego erga omnia animantia: nemo
mihi est vel invisus vel carus; at me qui colunt religiose, ii
30. insunt mihi, et ego iis insum. Si vel admodum facinoro-
sus me colat cultu non aliorsum distracto, is probus est ae-
31. stimandus, is utique recte compositus. Brevi evadit pius,
et ad perpetuam tranquillitatem pervenit. Confide, Kuntidis
32. nate! Haud quisquam mei cultor pessumdatur. Quicun-
que ad me confugiunt, o Prithae fili, etiamsi in peccati utero
sint concepti, mulieres, coloni, nec non servi: hi quoque su-
33. premam viam ingrediuntur; quanto magis igitur Brach-
mani sancti, ac pii reges sapientes! In hunc caducum infau-
34. stumque mundum ablegatus, me cole, in me intentus esto,
mei venerator, mihi lita, me adora; sic te ipsum quum devo-
veris, me adibis, mei studiosus.

LECTIO X.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Amplius etiam, o heros, ausculta sermonem meum prae-
stantissimum, quem tibi amanti effabor salutis tuae studio.
2. Nec Divorum catervae meam norunt originem, nec magni Sa-
pientes: quippe ego sum principium Divorum, magnorumque
3. Sapientum omnino. Qui me innatum principioque caren-
tem novit, maximum mundi dominum, is, errore haud delu-
4. sus, inter mortales cunctis peccatis absolvitur. Mens, scien-
tia, erroris repudiatio, patientia, veritas, perseverantia, tran-
quillitas, conditio voluptatis dolorisve capax, timor ac secu-
5. ritas etiam, mansuetudo, aequabilitas, hilaritas, castimo-

nia, largitudo, nobilitas ac ignobilitas, hae sunt proprieta-
6. tes animantium singulatim ex me derivatae. Septem Sa-
pientes prisci, nec non quaterni Manues meae naturae co-
gnati *fuere*, spiritales: unde propagatum in orbe terrarum
7. genus humanum. Qui hanc meam maiestatem ac faculta-
tem mysticam novit penitus, is indefessa devotione sese
8. devovet sine ullo dubio. Ego Universi fons, ex me Univer-
sum procedit; sic arbitrati, me colunt sapientes contemplandi
9. facultate praediti. Me meditantes, me quasi spirantes, ad-
monentes sese invicem, enarrantesque me semper, delectan-
10. tur atque exhilarantur. Hisce constanter devotis, colenti-
bus me ex amoris officio, largior eam mentis devotionem, cu-
11. ius ope me isti adeunt. Benignitate erga hos motus ego
tenebras ex ignorantia ortas dispello, in mea ipsius natura
permanens, scientiae lucerna luminosa.

ARJUNAS *loquitur:*

12. Tu es summum numen, summa mansio, lustramen prae-
stantissimum. Te GENIUM aeternum, coelestem, Divis prio-
13. rem, innatum, dominum declarant omnes Sapientes ac
coelestis Sapiens Nâradas itidem, Asitas, Dêvalas, Vyâsas;
14. et tute ipse mihi effaris idem. Omne hoc verum existimo,
quod tu mihi dicis, Pulcricome. Tuam, sanctissime, visi-
bilem praesentiam utique nec Divi norunt, nec Titanes;
15. tute ipse tui tibi conscius te ipsum nosti, virorum praestantis-
sime, animantium animator, princeps, Divorum Dive, mundi
16. domine! Te decet plene effari divina, quae tibi insunt
miracula, quibus miraculis hosce mundos permeans consistis.
17. Quomodo cognoscam ego te, mystice, vel indesinenter medi-
tando? quibusnam tandem existendi modis concipiendus es

18. a me, sanctissime? Copiose essentiam tuam mysticam ac
maiestatem, o mortalium votis expetite! porro etiam enarra:
nulla me capit satietas, nectar quasi aure bibentem.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

19. Ehem! enarrabo tibi ergo divina, quae mihi insunt,
miracula, praecipua quaeque delibando; nullus enim est
20. finis amplitudinis meae. Ego sum spiritus, o Arjuna,
omnium animantium corpori insidens; ego et principium, et
21. medius animantium status, itidemque finis. Inter Aditia-
das ego sum Vishnus, inter sidera Sol radians; Marîchis sum
22. inter Ventos, inter signa lunaria ego Lunus. Inter vo-
lumina sacra sum hymnorum volumen, inter Divos sum In
dras; inter sensus sum animus; animantium sum intellectus.
23. Inter Rudros sum Sivas, divitiarum dominus inter Genios
atque Gigantes; inter Vasues sum Ignis, Mêrus inter mon-
24. tium cacumina ego; et inter antistites principem me nos-
ce, Prithae fili, Vrihaspatem. Inter exercituum duces ego
25. Skandas, inter maria sum Oceanus. Inter magnos Sapien-
tes Bhrigus ego, inter voces sum unicum monosyllabum; in-
ter precationes sum tacita precatio, inter montes Himâlayas;
26. ficus religiosa inter cunctas arbores, et inter divinos Sa-
pientes Nâradas; inter fidicines coelestes sum Chitrarathas,
27. inter prophetas Kapilas anachoreta. Utchaissravasem inter
equos nosce me ex ambrosia genitum, Airavatum inter ele-
28. phantos, et inter homines hominum moderatorem. Inter
tela ego fulmen, inter iuvencas sum vacca abundantiae, se-
minatorque sum Cupido; inter serpentes sum Vasukis,
29. Anantasque sum inter hydras, Varunas inter aquatilia ego,
et inter progenitorum Manes Aryaman sum; inferorum iudex

30. inter coërcitores ego, Prahlâdasque sum inter Titanes;
tempus ego numeros modulantium, et inter feras leo ego
31. sum, Garudasque inter volucres. Ventus inter lustramina
sum, Ramas inter armigeros ego; inter pisces sum hippocampus,
32. inter amnes sum Jâhnavis. Naturarum initium finisque, medi-
umque ego itidem, o Arjuna: summi spiritus cognitio inter
33. cognitiones, oratio oratorum ego sum. Inter elementa sum
littera *A*, atque copulatio inter verba composita. Ego
34. sum tempus aeternum, altor ego omnituens, et mors
cuncta rapiens ego, et ortus futurorum. Fama, Fortuna at-
que Vox inter feminina, Memoria, Prudentia, Constantia,
35. Patientia; magnus hymnus perinde inter hymnos, initia-
tionis carmen inter rhythmos ego sum. Inter menses ego
36. Dorcadocephalio, inter anni tempora ver floridum. Alea
sum fraudulentorum, splendor ego splendidorum; victoria
37. sum, industria sum, vigor ego vigentium. In Vrishnida-
rum stirpe sum Vâsudêvas, inter Panduidas opum contemtor
(*Arjunas ipse*); inter anachoretas porro sum Vyâsas, inter
38. poëtas Usanases poëta. Castigatio domantium sum, solertia
sum aemulantium, silentiumque utique sum arcanorum; doc-
39. trina doctorum ego. Quodcunque tandem omnium ani-
mantium semen, id ego sum, o Arjuna: non exstat ullum,
40. quod sine me sit, ens mobile vel immobile. Nullus est
finis divinarum mearum virtutum, o hostium vexator! haec
41. autem virtutis enarratio a me speciminis vice prolata. Quae-
cunque mirabilis est substantia, fausta vel eximia, eam ip-
42. sam intellige tu e splendoris mei portione ortam. At quid
tibi tandem cum multiplici ista doctrina, o Arjuna? Stabilito
ego hoc universo mundo singula mei portione, requievi.

LECTIO XI.

ARJUNAS *loquitur:*

1. Qui meae salutis gratia de egregio arcano illo, quod
supra spiritum dicitur, a te prolatus est sermo, eius ope er-
2. ror iste meus dissipatus. Origo nimirum et interitus ani-
mantium auscultata sunt a me copiose ex te, Lotophyllops,
3. nec non maiestas tua sempiterna. Qualem tu te ipsum de-
clarasti, summe domine, sic cernere cupio istam formam
4. augustam, virorum optime. Quod si tu censes fieri posse,
ut ea a me cernatur, potentissime, devotionis praeses, tunc
mihi te ipsum conspiciendum exhibe sempiternum.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

5. Ecce, Prithae fili, formas meas centies, imo millies mul-
6. tiplicatas, varias, divinas, diversas colore ac specie. Ad-
spice Aditiadas, Vasues, Rudros, Asvines gemellos, pariter-
que Ventos: multa nunquam antea visa adspice miracula, o
7. Bhârata! Heic in unitate comprehensum mundum univer-
sum adspice hodie cum rebus mobilibus immobilibusque in
corpore meo, o Arjuna, et quodcunque aliud cernere cupis.
8. Attamen haud me potes cernere illis ipsis tuis oculis: divi-
num do tibi oculum; adspice mysterium meum augustum.

SANJAYAS *loquitur:*

9. Sic loquutus, deinde, o rex, magnus devotionis prae-
ses Haris conspiciendam exhibuit Prithae filio praestantissi-
10. mam formam augustam, plurima ora ac lumina gerentem,
plurimis miraculis conspicuam, plurimis coelestibus ornamen-
11. tis onustam;[1] plurima coelestia tela vibrantem, coelestibus

[1] [illegible] वसस् [illegible]

coronis vestibusque indutam, coelestibus odoribus perfusam;
omnimodo mirabilem Deum infinitum, quoquo versus spectan-
12. tem. Per coelum a millenis solibus si exsisteret subito ex-
13. orta lux, ea similis foret fulgori huius magnanimi. Ibi in
unitate comprehensum mundum universum, multifariam dis-
tributum, tunc intuebatur in Dei deorum corpore Pandui-
14. des. Deinde is obstupefactus, arrectis pilis, opum con-
temtor inclinato capite Deum, palmas suppliciter tendens, af-
fatus est:

Ariunas *loquitur:*

15. Conspicio Deos, o Dive, in tuo corpore cunctos, pariter-
que animantium omnigenorum catervas; Brachmanem domi-
num in loti calyce sedentem, Sapientesque cunctos, ac ser-
16. pentes coelestes. Plurima brachia, latera, ora, lumina
gerentem intueor te, undique specie infinitum. Nec finem,
nec medium, nec vero etiam initium tui cerno, universi do-
17. mine, omniformis! Tiaratum, clavigerum, discophorum-
que, splendoris cumulum, undique fulgidum cerno te, ad-
spectu arduum, omni ex parte ad instar accensi ignis vel solis
18. radiantem, immensum. Tu es simplex illud ac individuum,
summum scibile, tu huius mundi eximius thesaurus; tu in-
exhaustus, perennium legum sospitator, aeternus: tu Genius
19. a me agnosceris. Initio, medio ac fine carentem, infinito
robore praeditum, infinitis brachiis instructum, lunam solem-
que oculis referentem, cerno te, ore flammantem, splendore
20. tuo Universum hoc foventem. Inter polum telluremque
hocce spatium sane expansum a te solo, nec non plagae coe-
lestes cunctae. Visa stupenda hac tua forma terrifica mun-
21. dus tergeminus est consternatus, magnanime. En, istae

Divum catervae te adeunt; nonnulli pavide palmas supplici-
ter tendentes mussant. »Ave!« dicentes magnorum Sapien-
tum ac Beatorum catervae celebrant te hymnis perpulcris.
Rudri, Aditiadae, Vasues, Sâdhyi, Visvi, Asvines gemelli,
22. Ventique, Fidicines coelestes, Genii, Divum ac Beatorum
catervae, te suspiciunt, et stupefacti plane sunt cuncti.
23. Formam tuam ingentem, multa ora ac lumina gerentem,
multa brachia, crura, pedes moventem, multa latera, mul-
tos dentes exsertos ostentantem, *formam istam, inquam*, in-
24. tuentes mundi consternantur, ac perinde ego. Coelum
vertice ferientem, fulgidum, multicolorem, ore hiante, flam-
meis grandibus oculis, te quum intueor, percellitur animus
mihi intimus, nec firmitatem invenio, nec tranquillitatem,
25. o Vishnus. Dentibus exsertis minantia ora tua conspicatus,
conflagrationis rerum postremae similia, plagas coelestes non
distinguo, nec laetitiam capio. Fave mihi, Deum domine,
26. mundi columen! Istique, te versus, Dhritarashtrae nati
cuncti, simul cum terrarum orbis regum catervis, Bhîshmas,
Drônas, nec non Solis filius *(Carnas)*, simul cum nostris
27. quoque proceribus, in ora tua festinantes incurrunt, den-
tibus exsertis formidolosa. Nonnulli inhaerescentes dentium
28. interstitiis cernuntur contritis membris extremis. Sicuti am-
nium multiplices torrentes versus Oceanum cursu directo
ruunt, similiter isti generis humani heroës incurrunt in ora
29. tua flammantia. Sicuti in accensam flammam muscae in-
volant, ad necem impetu abreptae, similiter plane ad necem
incurrunt mortales in tua quoque ora, impetu abrepti.
30. Lambis, devorans undique mortales integros, faucibus inflam-
matis. Fulgoribus implentes mundum integrum radii tui a-
31. cres effervescunt, o Vishnus! Enarra mihi, quaeso, quis-

nam tu sis horrifica forma praeditus. Salvere te iubeo, De-
orum maxime! Fave mihi! Dignoscere cupio te primaevum:
haud praesagio equidem, quidnam pares.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

32. DIES sum mundi eversor, adultus, mortales exstinctum
huc profectus. Te solo excepto non superstites erunt, quot-
33. quot congressi in adversis exercitibus bellatores. Quare tu
age exsurge! carpe gloriam, devictis hostibus! Fruere im-
perio pleno! A me scilicet isti percussi iam olim: nil nisi
34. instrumentum esto tu, Ambidexter! Drônamque, Bhîsh-
mamque, Jayadrathamque, Karnam, nec non ceteros quoque
bellando fortes a me percussos tu feri! Noli perturbari! Pug-
na! Vinces proelio rivales.

SANJAYAS *loquitur:*

35. Audito hoc sermone Pulcricomi, palmas suppliciter ten-
dens, tremens, Arjunas salvere iubens denuo affatus est Krish-
nam cum leni murmure, pavore attonitus, corpore inclinato:

ARJUNAS *loquitur:*

36. Stationem in te nactus, o sensuum domitor, honore suo
mundus gaudet ac dicto audiens est. Gigantes territi in di-
versas coeli plagas diffugiunt, omnesque te salutant Beatorum
37. catervae. Et cur te haud venerarentur, magnanime, po-
tiorem BRACHMANE ipso, primaevum creatorem? O infinite!
Deorum princeps! mundi sedes! Tu es simplex illud ac indi-
38. viduum, enti ac non enti quod penitus subest.[1] Tu es
Divus primaevus, GENIUS, antiquus; tu huius Universi exi-
mius thesaurus. Tu es omniscius ac scibile, summumque do-

micilium. A te expansum Universum, o infinitis formis prae-
39. dite! Aër, Yamas, Ignis, Varunas, Lunus, animantium
sator tu, proavusque. Salve, salveto millies! iterumque de-
40. uuo salve, salveto! Salvere a fronte, deinde a tergo te iu-
beo, et undecunque, o Universe! Infinita vi, immensa po-
tentia praeditus tu universum perficis, ideoque es universus.
41. Quum sodalem te arbitrarer, vehementer quodcunque dic-
tum: »Heus, Krishna! heus, Iaduis proles! heus tu, amice!«
a me ignorante maiestatem tuam istam, temere vel prae stu-
42. dio etiam; et quaecunque in re iocandi gratia minus ho-
norifice a me habitus es in ambulando, decumbendo, con-
sidendo vel epulando, sive secreto, innocene, sive hisce co-
43. ram: eius veniam exoro a te ego immenso. Pater es tu
huius mundi mobilis immobilisque, venerandusque magister
gravissimus: haud tui par exstat, quomodo tandem superior
alius quisquam vel in mundo tergemino, o unice praepol-
44. lens? Ideo venerabundus, prostrato corpore, oro ego te ut
mihi faveas, dominum laudibus celebrandum. Ceu patrem
filio, ceu amicum amico, ceu amantem amatae te decet mihi,
45. Dive, indulgere. Nunquam antea visum miraculum con-
spicatus, laetitia perfusus sum, simulque pavore perculsus
animus meus. Istam mihi visendam exhibe, Dive, formam!
46. Fave mihi, Deorum domine, mundi columen! Tiaratum,
clavigerum, discophorum, cupio equidem te perinde cernere.
Illam ipsam formam quadribrachiam assume, o mille brachiis
praedite! omniformis!

ALMUM NUMEN *loquitur*:

47. A me propitio tibi, o Arjuna, forma illa praestantis-
sima mea exhibita est, per virtutem mysticam, quae mihi

inest; splendida, universalis, infinita, primaeva, quae prae-
48. ter te ab alio nemine antea fuerat conspecta. Non librorum
sacrorum lectione, sacrificiis, meditationibus, nec largitio-
nibus, neque caeremoniis etiam, neque acerrimis castimoniis
tali forma potis ego sum in mortalium aevo adspici ab ullo
49. alio praeter te, heroïca Kuruis proles. Ne tibi sit angor,
nec perturbatio, visa forma ista mea tam horrenda. Discusso
terrore, laetus animi, rursus tu hanc ipsam meam formam,
quam desideras, intuere.

SANJAYAS *loquitur:*

50. His verbis Vâsudêvas Arjunae annuens consuetam suam
formam visendam exhibuit denuo, consolatusque est territum
eum, conversus iterum in placidam speciem magnanimus ille.

ARJUNAS *loquitur:*

51. Conspecta hac humana tua forma placida, o mortalium
votis expetite, iam tandem sum refectus, cogitationis meae
compos, in conditionem naturalem redux.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

52. Valde arduam adspectu istam, quam tu conspicatus es,
formam, vel ipsi Divi eius formae visendae semper sunt
53. cupidi. Neque ego librorum sacrorum lectione, neque
castimonia, nec largitione, nec sacrificio potis sum tali
54. specie cerni, quali tu me conspicatus es. Cultu vero unice
mihi oblato potis sum ego tali specie, o Arjuna, cognosci et
55. adspici penitus, et adiri quoque, hostium vexator. Mea opera
qui perficit, in me intentus, mei cultor, ambitione exemtus,
expers inimicitiae erga cuncta animantia, is ad me pergit, o
Panduida.

LECTIO XII.

ARJUNAS *loquitur:*

1. Sic perpetuo devoti qui cultores te observant, quive
rursus individuum ac insensilem: horum utri devotionis ma-
xime sunt guari?

ALMUM NUMEN *loquitur:*

2. Ad me directa mente qui me semper devoti observant,
3. fide egregia imbuti, hi a me devotissimi existimantur. Qui
vero individuum, indemonstrabilem, insensilem observant,
omnia permeantem, incomprehensibilemque, in fastigio stan-
4. tem, immotum, firmum, coërcita sensuum compage un-
dique aequabiliter affecti: ii sane me nanciscuntur, omnium
5. animantium salute gaudentes. Labor horum operosior, qui
cogitando ad insensile sese applicant; insensilis nimirum via
6. vix a corporalibus impetratur. Qui vero omnibus operibus
mecum depositis, in me intenti, nulli praeter me oblata de-
7. votione, me meditantes observant, his ego extricator e
vicissitudinum mortalitatis oceano fio brevi tempore, Prithae
8. fili, mecum cogitatione sua versantibus. Mihi animum
oppignera, in me mentem colloca! Habitabis utique mecum,
9. deinde apud Superos sine dubio. Sin vero cogitationem
non vales in me componere immotam, assiduitatis devotione
10. tunc me conare adipisci, o contemtor opum. Si ne ad
assiduitatem quidem sufficiunt vires, meis operibus intentus
esto: mei gratia vel opera perficiens consummationem adep-
11. turus es. Quod si ne hoc quidem vales facere, ad mei de-
votionem conversus, omnium operum fructus renuntiationem
12. tunc facito, modeste animatus. Potior sane est scientia
assiduitate; prae scientia contemplatio aestimatur; prae con-

templatione renuntiatio; a renuntiatione tranquillitas proxime
13. distat. Odii immunis erga cuncta animantia, benignus,
nec non misericors, non sui studio nec sui fiducia captus,
14. idem in dolore ac voluptate, patiens, contentus, perpetuo
devotus, temperans, propositi tenax, qui mihi animum mem-
15. temque tradit, mei cultor: is mihi carus. A quo non tur-
batur genus humanum, et a genere humano qui nec ipse tur-
batur; gaudii, iracundiae, terroris turbis qui solutus est:
16. is itidem mihi carus. Nulla expectatione suspensus, purus,
dexter, medius inter contraria, nihil sollicitus, omnibus in-
17. ceptis qui renuntiavit, mei cultor: is mihi carus. Qui ne-
que exsultat, neque aversatur, nec moeret, nec desiderat;
fausti vel infausti exitus incuriosus qui mei cultor: is mihi
18. carus. Aequanimus in hoste atque amico, tum in honore
et contumelia, in frigore et calore, in voluptate ac dolore
19. aequanimus, ambitione exemtus; par sibi in vituperio ac
laude, taciturnus, contentus re qualibet, domo carens, firmus
20. consilii, cultui addictus homo mihi est carus. Qui vero
sanctum nectar hocce, sicuti dictum, observant, fide imbuti,
in me intenti cultores, ii vehementer mihi sunt cari.

LECTIO XIII.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Hocce corpus, Kuntidis nate, TERRENI nomine nuncupa-
tur. Istud qui novit (*spiritus*), cum pronuntiarunt TERRENI
2. GNARUM veritatis periti. Me porro scias TERRENI GNARUM
esse in omnibus TERRENIS, o Bhârata. Quae TERRENUM ac
TERRENI GNARUM amplectitur scientia, ea vera scientia a me
3. aestimatur. Hocce TERRENUM quidnam sit, et quale, quibus-
nam modis mutabile, et unde id; et hicce (*Terreni gnarus*)

4. quinam sit, qualiumque capax: id compendio ex me audi, a
Sapientibus multifariam decantatum rhythmis variis singu-
latim, in theologicis sententiis metrice concinnatis, circa
5. principia rerum versantibus, clare demonstratis. Quinque
elementa, sui conscientia, intellectus, ac invisibile porro,
instrumentaque corporalia undecim, et quinae sensuum per-
6. ceptiones; cupido, aversatio, dolor, voluptas, multiplex
conditio, cogitatio, pertinacia: haec per TERRENUM mutatio-
7. nibus obnoxium compendio exprimuntur. Modestia, since-
ritas, innocentia, patientia, rectitudo, magistri verecundia,
8. puritas, constantia, sui coërcitio; abstinentia a rebus,
quae sensibus obversantur; secessio a sui studio; geniturae,
9. mortis, senii, morbi, doloris, culpae respectus; immunitas
ab ambitione et ab affectu erga liberos, coniugem, domum
ceteraque eiusmodi; continua cogitationum aequabilitas in
10. optatis vel minus optatis eventibus; mihi deditus unica
devotione cultus, fideliter observatus; in secretis locis com-
11. moratio, fuga oblectationis in hominum coetu; perseveran-
tia in cognitione eius, quod supra spiritum est; fructus e veri
cognitione percipiendi perspectio: haec declaratur scientia;
12. inscitia, quae ab hac diversa est. Quod cognoscendum, id
effabor, quo cognito aliquis ambrosia vescitur. Sine initio
13. summum Numen; neque ens id, neque non ens dicitur: un-
dique manibus pedibusque instructum id, undique oculos,
capita, ora habens; undique auditu praeditum, in mundo
14. consistit, cuncta comprehendens; omnium sensuum facul-
tatibus collucens, ab omnibus sensibus segregatum; affectu
immune atque Universum sustentans, a qualitatibus exemtum
15. et qualitatibus fruens; *utrumque*, extrinsecus et intus in
animantibus; immobile ac simul mobile. Propter subtilitatem

id discerni nequit, tum e longinquo positum, tum quasi
16. coram; haud distributum animantibus, et quasi distribu-
tum tamen insidens; animantiumque sustentaculum id cogno-
17. scendum, edax et rursus genitale. Luminum quoque id
lumen a tenebris remotum praedicatur, ipsa scientia, co-
gnoscendum ac impetrandum scientia, cordi cuiusque in-
18. fixum. Sic TERRENUM, ac similiter SCIENTIA et COGNOSCEN-
DUM declarata sunt compendio. Mei cultor, istud dignoscens,
19. ad meam essentiam conformatur. Naturam itidemque Ge-
nium seias initio carere ambos pariter, mutationesque qua-
20. litatesque seias e natura ortas. In actu ministerii rerum
agendarum principium declaratur natura; GENIUS in doloris
21. ac voluptatis perceptione principium declaratur. GENIUS na-
turae infusus nimirum particeps fit naturalium qualitatum:
propensio erga qualitates caussa est generationum eius e bono
22. vel malo utero. Spectator monitorque, sustentator, per-
ceptor, magnus dominus, summus spiritus quoque dicitur
23. in hoc corpore GENIUS ille eximius. Qui sic novit GENIUM
naturamque simul cum qualitatibus, is, quocunque tandem
24. modo versetur, non amplius regeneratur. Contemplatione
in semet ipsis perspiciunt nonnulli spiritum sua ipsius ope,
alii rationali destinatione, operumque destinatione rursus
25. alii; alii vero talem ignorantes, quum ex aliis audivere,
eum observant. Hi quoque exsuperant mortalitatem, doctri-
26. nae sacrae auscultandae studiosi. Quoties gignitur quae-
libet substantia, stabilis mobilisve, TERRENI et eius qui terreni
gnarus est, coniunctione id *fieri* seias, Bharatidarum prin-
27. ceps. Eundem in omnibus animantibus consistentem sum-
mum dominum, istis pereuntibus haud pereuntem qui cer-
28. nit, is vere cernit. Eundem vero cernens ubique praesen-

tem dominum, non violat semet ipsum sua ipsius culpa;
29. exinde pergit ad summum iter. Naturae autem vi opera
peracta omnimodo qui cernit, necnon se ipsum eorum non
30. esse actorem, is vere cernit. Quando animantium privam
essentiam in unitate comprehensam respicit, et inde quidem
31. explicatam, tunc numen impetrat. Quia initio caret, et
qualitatum expers est summus spiritus ille incorruptibilis,
vel in corpore commorans, Kuntidis nate, neque agit,
32. neque inficitur. Sicuti omnivagus aether propter sub-
tilitatem non inficitur, sic ubicunque cum corpore con-
33. gressus spiritus non inficitur. Sicut illuminat unus uni-
versum hunc orbem sol, sic TERRENUM universum TERRENI
34. GNARUS illuminat, o Bhârata. Hunc in modum discrimen
inter terrenum ac terreni gnarum, scientiae lumine, et eman-
cipationem animantium a natura qui norunt, ii ad summum
procedunt.

LECTIO XIV.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Egregiam porro effabor scientiam scientiarum praestan-
tissimam, qua cognita anachoretae omnes ad egregiam con-
2. summationem hinc sunt profecti. Hac scientia freti ad meae
sanctitatis consortium progressi vel in nova creatione denuo
haud gignuntur, neque in rerum dissolutione percelluntur.
3. Mihi pro utero est magnum Numen: in hoc foetum depono
equidem; origo omnium animantium hinc exsistit, o Bhârata.
4. E quolibet utero, Kuntidis nate, quae formae prodeunt,
harum magnum Numen est uterus, ego semen praebens pa-
5. ter. Essentia, impetus, caligo: hunc in modum definitae
qualitates e natura ortae vinculis constringunt, o heros, in

6. corpore spiritum incorruptibilem. Ex his essentia, prop-
ter sinceritatem lucida ac sana, dulcedinis studio constringit,
7. et scientiae studio, vir innocue. Impetum affectibus co-
gnatum scias, e sitis ortum stimulo: is constringit, Kuntidis
8. nate, agendi studio mortalem. Caliginem vero ex inscitia
natam scias, fascinationem cunctorum mortalium: errore,
9. desidia, veterno ea constringit, o Bharata. Essentia in
dulcedine praepollet, impetus in actu, o Bhârata; scientiam
10. involvens vero caligo in errore praepollet utique. Impetu
caligineque devictis, essentia exsistit, o Bhârata; impetus
existit, essentia et caligine *devictis;* caligo perinde, essentia
11. ac impetu *devictis.* Quando in hoc corpore, per omnes
portas collustrato, subnascitur scientia, tunc noscat aliquis,
12. essentiam adultam esse utique. Aviditas, alacritas, festi-
natio, inquietus agendi stimulus: haec impetu adulto nascun-
13. tur, Bharatidarum princeps. Hebetudo, tarditasque, error,
stuporque pariter: haec caligine adulta nascuntur, Kuruis
14. proles. Quando autem essentia adulta ad dissolutionem
pergit mortalis, tunc ad sedes puras eorum, qui summum
15. norunt, progreditur. Impetu *adulto* ad dissolutionem pro-
fectus, inter agendi studiosos renascitur; porro dissolutus
16. caligine *adulta*, e bruto quodam utero renascitur. Operis
honesti fructus fertur essentialis ac sine labe; impetus autem
17. fructus, molestia; ignorantia, caliginis fructus. Ex essentia
nascitur scientia, ex impetu aviditas pariter; error ac stupor e
18. caligine exsistunt, nec non ignorantia. Sursum eunt in
essentia permanentes, in medio consistunt impetuosi, in in-
19. fima qualitate versantes deorsum eunt caliginosi. Quando
neminem alium praeter qualitates actorem spectator *ille* re-
spicit, et id novit, quod qualitatibus praestat, *tunc* ad meam

20. indolem is accedit. Qualitatibus hisce tribus exsupera-
tis mortalis, e corpore genitis, genitura, morte, senio ac
molestia liberatus, ambrosia vescitur.

ARJUNAS *loquitur:*

21. Quibusnam signis, qui qualitates hasce exsuperavit,
dignoscitur, domine? quamnam vitam professus? et quomodo
praevertit hasce tres facultates?

ALMUM NUMEN *loquitur:*

22. Qui tum claritudinem, tum alacritatem, tum stuporem, o Pan-
duida, non aversatur, quando ea sese expromunt, neque, quan-
23. do recedunt, desiderat; assidens tanquam hospes, qui, persua-
sus qualitates *intra fines suos* versari, consistit, neque vacillat;
24. idem in molestia ac voluptate, sui compos, cui nihil inter-
est inter glebam, lapidem et aurum, aequus in rebus gratis
25. ingratisque, aequus in vituperio ac sui laude, in dignitate
ac contumelia aequus, aequus inter utrasque partes, ami-
corum vel hostium; qui cuncta incepta dimisit: is qualitates
26 exsuperasse dicitur. Quique me non aliorsum evagante
cultus devotione veneratur, is, qualitatibus hisce exsupera-
27. tis, ad conditionem divinam conformatur. Numinis nimi-
rum ego sum sedes, ambrosiaeque incorruptibilis, legisque
aeternae, ac voluptatis immensae.

LECTIO XV.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Sursum agentem radices, deorsum agentem ramos ficum
religiosam *quandam* praedicant perennem, cuius folia sunt ver-
2. sus: qui hunc novit, is librorum sacrorum gnarus est. De-

orsum sursumque expansi sunt huius *arboris* rami, qualitati-
bus adulti, e rebus sensilibus germinantes, ac deorsum ra-
dices sunt propagatae, operum vinculis constrictae in aevo
3. mortali. Talis eius forma non concipi potest in hoc orbe
terrarum, nec finis, neque constitutio. Hac fico religiosa
cum radicibus late serpentibus ense acuto aequanimitatis ex-
4. cisa, deinceps iter istud est anquirendum, quo profecti
non amplius revertuntur. Nimirum ad hunc primaevum GE-
NIUM ego deduco, unde flumen istud antiquum dimanavit.
5. Qui, arrogantiae et erroris expertes, ambitionis vitium devi-
cerunt, constanter versantes in eo, quod supra spiritum est,
et a quibus cupiditates recesserunt; a gemino affectu exsolnti,
qui voluptate ac dolore designatur: hi incedunt, haud aber-
6. rantes, per iter hoc perpetuum. Non illud illuminat sol,
nec luna, neque ignis, quo ingressi haud revertuntur: id
7. *est* domicilium meum supremum. Mei portio quidem in ani-
mantium mundo, vitalis, sempiterna, animum cum quinis
8. sensibus e naturae gremio attrahit. Quodcunque corpus
nanciscitur vel undecunque exit princeps *iste spiritus*, cum
eo congreditur illis arreptis, sicuti ventus odores ab ipsorum
9. cubili *arripit*. Auditum, visum, tactumque, gustum, nec non
olfactum inspectans ille, animumque, rebus sensilibus mi-
10. nistrat. Exeuntem, vel permanentem etiam, vel fruentem,
qualitatibus consociatum stulti non respiciunt: cernunt vero
11. scientiae visu praediti; annitentesque devoti eum cer-
nunt in semet ipsis commorantem, *sed* quamvis annitentes,
qui spiritales nondum evasere, haud eum cernunt, intellectu
12. destituti. Qui splendor in sole concretus mundum illumi-
nat totum, quique in luna, quique in igne: eum splendorem
13. meum esse scias. Terramque penetrans, animalia sustento

ego vigore meo, nutrioque herbas cunctas, conversus in suc
14. cum, qui saporem iis impertit. Ego in ignem conversus,
animalium corpore diffusus, cum anima, quam ducunt vel
15. efflant, coniunctus, quatuor generum cibum concoquo. Et
cuiusque ego cordi insideo: ex me est memoria, scientia ac
ratiocinium: in librisque sacris universis ego sum et cognos-
cendus, et doctrinae theologicae auctor, itidem librorum sa-
16. crorum interpres. Duo hi Genii in mundo *exstant*, tum
dividuus, tum individuus: dividuus est animantium universi-
17. tas; individuus in fastigio collocatus dicitur. *Praeter hos*
autem est alius GENIUS supremus, summi spiritus nomine de-
signatus, qui, mundo tergemino penetrato, eum sustentat,
18. incorruptibilis, princeps. Quia dividuum ego exsupero, ac
prae individuo etiam excello, ideo per orbem et in libris sa-
19. cris celebratus fui GENII SUPREMI nomine. Qui, errorum
immunis, talem me cognoscit Genium supremum, is, uni-
versitatis rerum gnarus, me colit omni vitae ratione, o Bhâ-
20. rata. Sic maxime arcanum praeceptum hoc a me declaratum
est, vir innocue. Hoc intellecto, sapiens aliquis fiat, atque
omni negotio defunctus, o Bhârata.

LECTIO XVI.

ALMUM NUMEN *loquitur:*

1. Securitas, ingenii sui lustratio, in scientiae destinatione
perseverantia, largitudo, temperantia et religio, pia medita-
2. tia, castimonia, rectitudo, innocentia, veritas, irae se-
datio, liberalitas, calumniarum repudiatio, benevolentia erga
animantes, alienus a lascivia animus, mansuetudo, pudor,
3. constantia, vigor, patientia, firmitas, puritas, nullum

vindictae studium, modica de se opinio: *hae* sunt *virtutes*
4. eius, qui divina sorte nascitur, o Bhârata. Simulatio, su-
perbia atque insolentia, iracundia, nec non sermo contumelio-
sus et ignorantia: *hi* sunt *mores* eius, Prithae fili, qui dae-
5. moniaca sorte nascitur. Divina sors ad emancipationem,
daemoniaca ad vincula ducere censetur. Noli moerere! Di-
6. vina sorte natus tu es, o Panduida. Duplex animantium
natura est in hoc mundo: tum divina, tum vero daemoniaca.
Divina fuse declarata; daemoniacam, Prithae fili, iam ex me
7. audi. Neque agendi nec cessandi rationem norunt homines
daemoniaci; non puritas, nec vero etiam certa vivendi
8. regula, nec veritas in iis reperitur. Hi mundo nihil veri,
nullam stabilem constitutionem inesse aiunt, et praeside eum
carere, perpetuo exsistentem, quin imo, solam libidinem pro
9. caussa ei subesse. In hac opinione defixi, mente pessum-
data, parum intelligentes, ruunt vehementer in actus, in
10. mundi perniciem intenti. Libidini inexplebili dediti, fraude,
superbia, temeritate muniti, stulte ineptias aucupantes, pro-
11. rumpunt, vitam impuram professi, cogitatione sine ter-
mino evagante freti, leto omnia finiri; libidinis satiandae
12. studiosi: »Quatenus licet *(fruamur hisce)*!« sic statuto. Spei
centenis laqueis impliciti, in libidinem iramque proni, quae-
runt, libidine sua fruendi gratia, opes iniquitate accumulatas.
13. »Istud hodie a me captum, illud nanciscar desiderium; istud
14. »adest, illud quoque mihi rursus eveniet lucrum; iste a
»me caesus inimicus, eaedamque caeteros etiam. Princeps
»ego sum, ego deliciis affluens, consummatus ego, praepol-
15. »lens, felix; opulentus sum, generosus: quis alius mei si-
»milis? Sacrificabo, largiar, commissabor.« Talia sibi per-
16. suadent, ignorantia occaecati. Multiplici cogitatione per-

turbati, erroris retibus involuti, proclives in libidines suas
17. explendas, praecipitant in infernum impurum. Opinione
de se elati, opibus, superbia, temeritate muniti, operantur
nimirum sacris hi ad simulationem sanctitatis haud rite per-
18. fectis; sui studio, violentiae, arrogantiae, libidini, ira-
cundiae dediti, me in sua ipsorum aliisque personis perosi,
19. obtrectatores. Hosce ego infensos *mihi*, atroces, infimos
hominum in mortalitatis vicissitudinibus coniicio identidem
20. infaustos in uteros daemoniacos. Daemoniaco utero inclusi,
dementes, e generatione in generationem, me haud nacti
quidem, Kuntidis nate, denique infimam viam ingrediuntur.
21. Triplex inferni ea est porta, qua semet ipsos pessumdant:
libido, iracundia, nec non avaritia, idcirco istam triadem quis
22. devitet. Hisce liberatus vir, Kuntidis nate, caliginis por-
tis tribus, sectatur suam salutem, deinde viam supremam in-
23. greditur. Qui, legis scriptae praeceptis neglectis, vitam
degit ad libidinis arbitrium, is neque consummationem ad-
24. ipiscitur, nec felicitatem, nec viam supremam. Igitur lex
scripta auctoritas tibi *esto* in rerum agendarum vel omittenda-
rum discrimine. Cognito legis scriptae praeceptis imperato
opere, peragere istud heic te decet.

LECTIO XVII.

ARJUNAS *loquitur:*

1. Qui, legis scriptae praeceptis neglectis, sacra faciunt fide imbuti: quaenam horum est statio, o Krishna? utrum essentia, an impetus vel caligo?

ALMUM NUMEN *loquitur:*

2. Triplex exsistit fides mortalium. Nascitur ea e cuiusque indole: essentialis, nec non impetuosa, et caliginosa. Hanc

3. ausculta. Ingenii cuiusque imago est *eius* fides, o Bhârata.
Fide praeditus quilibet homo, cui rei fidem habet, talis est
4. utique. Sacra faciunt *homines* essentiales Divis; Geniis Gi-
gantibusque impetuosi; Manibus Lemurumque gregibus alii
5. sacra faciunt caliginosi homines. Qui lege scripta haud
comprobatis sese castigant castimoniis homines, cum simula-
tione ac sui fiducia copulati, libidine, commotione, violentia
6. obsessi, vexantes corpori insidentem compagem vitalem,
dementes, et me perinde intimis corporis recessibus insiden-
7. tem: hosce scias daemonibus addictos. At enimvero cibus
etiam singulis triplex gratus est; *triplex* sacrificium, castimo-
nia, nec non largitio. Horum hancce distinctionem ausculta.
8. Aevum, substantiam, robur, sanitatem, voluptatem, hilari-
tatem augentes, sapidi, mites, solidi, suaves cibi essentiali-
9. bus hominibus grati sunt. Acres, acidi, salsi, nimis fer-
vidi, pungentes, acerbi inflammantesque cibi impetuoso pla-
10. cent, doloris, molestiae morborumque foecundi. Vapidae,
insipidae, et quae foetore corruptae sunt, vel reiectae etiam
11. et obscoenae dapes caliginosis gratae sunt. Quod ab iis,
qui nullum inde praemium captant, offertur sacrificium cum
rituum respectu, nullo alio consilio menti infixo nisi ut sacri-
12. ficandi officium expleatur, id *est* essentiale. Praecepta au-
tem praemii exspectatione, simulandaeque pietatis gratia
etiam quod perficitur, Bharatidarum optime, id sacrificium
13. scias esse impetuosum. A ritu alienum, celebratum sine
cibi distributione, sine carminibus solemnibus, mercede sa-
cerdotibus negata, fide destitutum sacrificium caliginosum
14. nuncupatur. Reverentia erga Deos, Brachmanes, magis-
tros doctosque, puritas, rectitudo, vita ad theologiae studium
conformata, innocentia: *haec* ad corporalem castimoniam re-

15. feruntur. Sermo nullam commotionem excitaturus, veridi-
cus et comitatis plenus, nec non tacitae lectionis (*librorum
sacrorum)* consuetudo: haec ad oris castimoniam referuntur.
16. Mentis serenitas, benignitas, silentium, sui coërcitio, indolis
17. lustratio: haec ad spiritalem castimoniam referuntur. Fide
insigni castimoniam hanc tripartitam servatam, ab hominibus
nullum inde praemium captantibus, essentialem nuncupant.
18. Honorem, dignitatem ac reverentiam sibi comparandi gratia,
nec non cum simulatione pietatis quae castimonia exercetur,
19. ea in hoc aevo declarata est impetuosa, levis, infirma. Quae
ex inepto commento ad sui ipsius cruciatum exercetur casti-
monia, vel aliis damni inferendi gratia, ea caliginosa pronun-
20. tiatur. Hac persuasione, largiendi officium nobis incumbere,
quae largitio fit ei, qui haud gratiosus est apud potentes, iusto loco ac tempore, et pro merito, ea largitio essentialis me-
21. moratur. Quae vero favoris mutui captandi gratia, vel prae-
mii respectu quoque fit, atque reluctanter, ea largitio impe-
22. tuosa memoratur. Quae inopportuno loco ac tempore fit
largitio atque inter indignos, sine comitate, cum contumelia,
23. ea caliginosa pronuntiatur. OM, ID, ENS: hunc in modum
designatio numinis triplex memoratur, a quo Brachmani, li-
24. brique sacri ac sacrificia olim ordinata sunt. Ideo hac sylla-
ba ÔM pronuntiata, sacrificii, largitionis ac castimoniae actus
25. religione imperati inchoantur semper a theologis. »ID *ip-
sum est,*« sic statuto, sine praemii exspectatione sacrificii et
castimoniae actus, nec non largitionis actus varii perficiuntur
26. ab iis, qui emancipationem suam desiderant. De veritate ac
honestate istud vocabulum ENS adhibetur; de laudabili opere
27. similiter adhibetur, Prithae fili, eadem vox. In sacrificio,
castimonia, largitione constantia quoque ENS appellatur; nec

minus opus horum gratia susceptum ENTIS nomine nuncupa-
28. tur. Quodcunque sine fide peragitur, sive sacrificium sit,
seu largitio, seu castimonia, sive opus, NON-ENS dicitur,
Prithae fili: neque id valet post mortem, neque in hoc aevo.

LECTIO XVIII.

Arjunas *loquitur:*

1. Abdicationis, o heros, veram naturam cupio cognoscere,
dimissionisque, sensuum domitor, singularum separatim, o
Kesis interfector.

Almum Numen *loquitur:*

2. Optioni permissorum operum abdicationem ABDICATIONIS
nomine vates intelligunt; omnium operum praemii dimissio-
3. nem praedicant DIMISSIONEM sermonis periti. Dimittendum
culpae instar esse opus *quodlibet*, nonnulli docuere philoso-
phi; ad sacrificium, largitionem, castimoniam pertinens
4. opus haud dimittendum, rursus alii. Decretum meum iam
ausculta super dimissione, Bharatidarum optime. Dimissio
5. videlicet, virorum princeps, triplex pronuntiata est. Ad
sacrificium, largitionem, castimoniam pertinens opus haud
dimittendum, faciendum id utique. Sacrificium, largitio, nec
6. non castimonia, sunt lustramina sapientum. Sed et ista
opera, (v. c. *bellum militi gerendum et s. p.*) ambitione fruc-
tuque dimissis, peragenda sunt, Prithae fili: hoc est decre-
7. tum meum certum ac supremum. Necessarii vero operis
abdicatio haud consentanea est: istiusmodi operis intermissio
8. a stultitia profecta caliginosa praedicatur. Difficile esse re-
putans, si quis opus quoddam prae formidine corporalis mo
lestiae dimittat, is, facta dimissione impetuosa non sane di

9. missionis fructum percipiat. »Peragendum est!« sic sta-
tuto, quodcunque opus necessarium peragitur, o Arjuna,
ambitione fructuque dimissis: haec dimissio essentialis aesti-
10. matur. Neque aversatur minus prosperum opus, nec pro-
spero inhaeret dimissor, essentiae consociatus, prudens, du-
11. bitatione exemtus. Nequaquam fieri potest, ut *homo* cor-
pore indutus opera dimittat omnino: qui vero operum fructum
12. dimittit, is DIMISSOR, hoc nomine appellatur. Inoptatus,
optatus, mixtusque, triplex operis fructus obtingit non di-
13. mittentibus post obitum, at dimittentibus non uspiam. Quin-
que haec, o heros, principia disce ex me, rationali demon-
stratione explicata, ad consummationem cuiuscunque operis
14. necessaria: regimen, deinde actor, et instrumentum spe-
ciatim diversum, variique singulatim habitus, Fatumque quin-
15. to loco accedens. Corpore, voce, animo quodcunque opus
aggreditur homo, seu iustum, sive iniquum, quina haecce
16. sunt eius principia. Quod quum ita sit, qui actorem semet
ipsum duntaxat cernit prae mentis ruditate, non is vere cer-
17. nit stolidus. Cuius indoles non inflata est sui fiducia, cu-
ius mens non polluitur, is, vel occisis hisce mortalibus, ne-
18. que occidit, neque vinculis constringitur. Cognitio, res
cognoscenda, cognitor: hoc triplex est agendi momentum;
instrumentum, opus, actor: haec triplex operis summa.
19. Cognitio, opusque, actorque, trifariam *singula* pro qualita-
tum discrimine declarantur: qualitatibus ex ordine enumeratis
20. haec porro ausculta. Qua *cognitione quis* in omnibus, quae
exstant, unicum exsistendi elementum incorruptibile cernit,
indiscretum in discretis, eam cognitionem scias essentialem.
21. Singulatim autem quae cognitio varios exsistendi modos pe-
culiares novit in omnibus quae exsistunt, hanc cognitionem

22. scias esse impetuosam. Quae vero ad singulum negotium
applicata est, quasi sit universitas rerum, principiis carens,
veri summae haud consentanea atque angusta, ea *cognitio* ca-
23. liginosa nuncupatur. Quodcunque necessarium opus, am-
bitione seposita, sine ira et studio peragitur ab homine fruc-
24. tum haud captante; id essentiale dicitur. Quod vero opus
ab homine libidines captante vel etiam fiducia sui elato pera-
gitur, cum magno molimine, id impetuosum nuncupatur.
25. Sine respectu pendentis inde perniciei, iniuriae et propriarum
virium stulte peragitur opus: id caliginosum nuncupatur.
26. Ambitionis expers, minime magniloquus, constantia ac fortitu-
dine praeditus, in eventu prospero sive improspero immuta-
27. tus actor essentialis dicitur. Affectibus commotus, operis
fructum captans, avidus, ad iniurias inferendas pronus, im-
purus, exultationi et moerori obnoxius actor impetuosus prae-
28. dicatur. Ineptus, vilis, contumax, malignus, otiosus, pi-
ger, animum despondens morasque nectens actor caliginosus
29. dicitur. Mentis divisionem nec non constantiae secundum
qualitates tripartitam ausculta, declaratam plene ac singula-
30. tim, contemtor opum. Quae aggrediendi ac recedendi op-
portunitatem, quid faciendum sit vel non faciendum, peri-
culum ac securitatem, nexum solutionemque novit mens, ea,
31 Prithae fili, est essentialis. Qua *quis* iustum et iniustum,
tum etiam quid faciendum et non faciendum, incongrue di-
32. iudicat, ea mens, Prithae fili, est impetuosa. Quae in-
iustum pro iusto habet, caligine involuta, et omnes res in
contrarium vertit: ea mens, Prithae fili, est caliginosa.
33. Qua constantia *quis* sustentat animum, spiritum vitalem, sen-
sus actusque in devotione nusquam evagante: ea constantia,
34. Prithae fili, est essentialis. Qua vero constantia quis ho-

nestum, utile, dulce sectatur, o Arjuna, cum ambitione,
fructuum cupidus: ea constantia, Prithae fili, est impetuosa.
35. Qua veternum, pavorem, sollicitudinem, moerorem, vecor-
diam non excutit insipiens: ea constantia, Prithae fili, est
36. caliginosa. Voluptatem vero nunc triplicem audi ex me,
Bharatidarum princeps. Ubi quis consuetudine delectatur,
37. atque ad molestiae finem pervenit; quidquid, circa mar-
ginem veneni instar, in fundo nectaris est simile: ea volup-
tas essentialis declaratur, e mentis ipsius serenitate nata.
38. Quidquid propter copulationem sensuum cum rebus sibi sub-
iectis circa marginem nectaris est simile, in fundo veneni
39. instar: ea voluptas impetuosa memoratur. Quae circa mar-
ginem et in consequentibus voluptas delusio est animi, ve-
ternum, inertiam, temeritatem augens, ea caliginosa nuncu-
40. patur. Non ullum exstat sive in terris, sive, altera ex
parte, in coelo et inter Divos ens, quod immune sit natura-
41. lium harum trium qualitatum. Brachmanorum, militum, opi-
ficum servorumque, o hostium vexator, munera distributa
sunt secundum qualitates e cuiusque indole nascentes.
42. Tranquillitas, continentia, puritas, patientia, nec non recti-
tudo, scientia universalis et peculiaris, fides rebus divinis
habita: *haec sunt* Brachmanorum munera, ex ipsorum indole
43. nata. Virtus bellica, splendor, constantia, habilitas, sta-
tio in proeliis intrepida, liberalitas et imperatoria dignitas:
44. *haec sunt* militum munera, ex ipsorum indole nata. Agri-
cultura, armentorum cura, mercatura: *haec sunt* opificum
munera, ex ipsorum indole nata. Ministeriale munus quoque
45. servi est *proprium*, ex ipsius indole natum. Suo quali-
cunque munere contentus consummationem impetrat homo.
Suo munere contentus quomodo consummationem nanciscatur,

46. id nunc audi. Unde est origo animantium, a quo Univer-
sum hoc expansum, hunc suo *quisque* munere veneratus,
47. consummationem adipiscitur mortalis. Satius est suo of-
ficio, etsi deficientibus viribus, fungi, quam alienum officium
accurate implere. Sua ipsius indole determinatum opus per-
48. agens non incidit in peccatum. Connatum opus, Kuntidis
nate, quamvis cum culpa consociatum, ne quis deserat.
Omnia incepta mortalium nimirum culpa sunt involuta, sic-
49. uti ignis fumo. Inambitiose animatus, undique se conti-
nens, nullo cupidinum stimulo incitatus, ad otii consumma-
50. tionem summam abdicatione progreditur. Consummationem
adeptus, quomodo Numen perinde adipiscatur, id ex me
disce brevi comprehensum, Kuntidis nate: quae sedes scien-
51. tiae summa est. Mente pura devotus, sonos et reliqua
eiusmodi dimittens, propensione et aversatione procul habitis,
52. solitudinem petens, levi victu utens, voce, corpore, ani-
moque coërcitis, in contemplationis devotionem intentus,
53. semper ad immunitatem ab affectibus applicatus, qui sui
fiduciam, violentiam, superbiam, libidinem, iram, avaritiam
expulit, sui commodi incuriosus, tranquillus, *is* ad divinam
54. conditionem conformatur. Numinis consors, serenus, nec
moeret, nec desiderat; aequabilis erga cuncta animantia mei
55. cultum accipit summum. Eo cultu me cognoscit, quantus
qualisque sim, penitus. Deinceps me penitus cognito, adit
56. me protinus. Is quoque, qui cuncta opera continuo per-
agit, me fretus, meo favore nanciscitur viam aeternam, nun-
57. quam fallentem. Cogitatione cunctis operibus in me depo-
sitis, mei studiosus, mentis devotione fretus, mei contem-
58. plator semper esto. Me contemplans omnia discrimina meo
favore traiicies; at vero, sin tu prae tui fiducia me non aus-

59. cultaveris, peribis. Quod, fiducia tui fretus, te haud pu-
gnaturum esse statuis, frustra est hoc propositum tuum: natu-
60. ra te impellet. Proprio munere ex indole tua orto, Kunti-
dis nate, constrictus, quod non vis facere errore ductus, id
61. facies vel invitus. Dominus cunctorum animantium in cor-
dis regione, o Arjuna, consistit, cunctos animantes, rota
62. hac volubili vectos, deludens Magia sua. Hunc igitur
tanquam perfugium adi omni reverentia, o Bhârata: huius fa-
vore summam tranquillitatem, stationem adepturus es sempi-
63. ternam. Sic tibi scientia tradita est a me, arcano magis
etiam arcana. Hac integra perpensa, quomodo tibi placet,
64. ita facito. Omnium maxime arcanum amplius audi meum
praestantissimum sermonem; gratus es mihi, certus consilii:
65. ideo effabor tibi *quod* salutare *sit*. Mihi mente deditus es-
to, mei cultor; mihi lita, me salvere iube: me utique adibis.
66. Verum tibi polliceor. Carus tu mihi es. Cunctis religio-
nibus dimissis me *tanquam* unicum perfugium sectare: ego
67. te ab omnibus peccatis liberabo. Noli moerere! Hoc a te
nec profano, neque irreverenti unquam, neque contumaci
68. est evulgandum, neque ei qui mihi obtrectat. Qui hoc
praestantissimum arcanum mei cultoribus tradet, summo ho-
69. nore mihi tributo, is me adibit sine dubio, neque isto
mortalium quisquam gratiora mihi faciet, neque erit mihi
70. isto alius quisquam carior in terris. Quique perleget hocce
sanctum colloquium inter nos ambos, ab eo scientiae sacrifi-
71. cio adorari ego potero: sic stat sententia. Quique fidei
plenus homo sine obtrectatione id modo auscultaverit, is quo-
que, liberatus, faustos mundos eorum nanciscetur, qui piis
72. operibus functi sunt. Num istud auscultatum a te, Prithae
fili, in unum intenta cogitatione? num ignorantiae confusio
discussa ex te, contemtor opum?

ARJUNAS *loquitur:*

73. Discussa confusio, recordatio est accepta a me tuo favore. Confirmatus sum, dubio diremto: exsequar sermonem tuum.

SANJAYAS *loquitur:*

74. Sic ego Vâsudêvae Prithidaeque magnanimi colloquium
hocce audiebam, mirabile, pilorum horrorem efficiens.
75. Vyâsae favore postquam audivi istud mysterium ego summum,
devotionem *nimirum*, devotionis principe ipso Krishna coram
76. enarrante, o rex, recordatus, denuoque recordatus collo-
quium istud mirabile Pulcricomi Arjunaeque, sanctum, gau-
77. deo quovis temporis momento. Istamque recordatus, denuo-
que recordatus formam, ultra quam dici potest, mirabilem Ha-
ris, stupore ingente percellor, o rex, et gaudeo iterum ite-
78. rumque. A qua parte *pugnat* devotionis dux Krishnas,
a qua parte Prithae natus arcitenens, ibi Faustitas, victo-
ria, principatus, cuncta ea stabilia. Sic stat sententia.

Deo Gratia

CORRIGENDA ET ADDENDA.

IN TEXTU BHAGAVAD - GITAE.

Lect.	Dist.	Vers.		
II.	5	2	रुदिर	lege रुधिर
IV.	1	2	मनुरिक्ष्वकवे	मनुरिक्ष्वाकवे
X.	16	1	शेषिन	शेषिण
XI.	19	1	दिप्त	दीप्त

Ex *Ed. Calc.* hoc in nostram irrepsit.

IN ADNOTATIONIBUS CRITICIS.

Pag. 105, lin. 10 pro *elucidata* lege *dilucidàta.*

ad *Lect.* VIII, 26, b. अन्यया वर्तते । Haec sic separari possunt, melius tamen iungentur, ut intelligatur: अन्यया आवर्तते ।

ad *Lect.* XVIII, 45, b. Si कर्म septimo casu scriptum esset, scribendum foret कर्मणि· Qui librarii scripsere: स्वकर्मनिरतः, pro composito id accipi voluerunt.